

2.

Transformácia výchovno-vzdelávacej sústavy v 90. rokoch

Výchovno-vzdelávacia sústava na Slovensku do roku 1993 fungovala v rámci československej federácie relatívne samostatne. Slovenská republika za federácie mala rovnakú výchovno-vzdelávaciu sústavu, vnútornú organizáciu, riadenie a správu, v podstate rovnaké školské zákony, záväzné vykonávacie predpisy, základné pedagogické dokumenty, učebné plány, osnovy, učebnice i zásadne zhodné metodické smernice a príručky. Zjednocovanie sústavy, jej riadenia a koncepcie zabezpečovala Federálna školská rada na čele s podpredsedom federálnej vlády.

Novelizácia školského zákona č. 29/1984 roku 1990 predznačila síce významné systémové zmeny, ale ich realizácia sa uskutočňovala až v podmienkach samostatnej Slovenskej republiky od roku 1993: v súlade s novými politicko-spoločenskými cieľmi a zámermi transformujúcej sa spoločnosti a s novoformulovanými ústavnými právami a požiadavkami bolo nevyhnutné nanovo koncipovať a postupne realizovať aj humanistické a demokratickej spoločnosti zodpovedajúce ciele výchovy a vzdelávania, upraviť koncepciu obsahu a organizácie výchovno-vzdelávacej sústavy i systém jej riadenia a správy.

Najmä v koncepcii obsahu vzdelávania bolo potrebné vykonať zásadné zmeny tak, aby sa najmä:

- /// miesto zaužívaného sprostredkúvania poznatkov v hotovej podobe zdôraznilo predovšetkým rozvíjanie schopností, postojov a motivácie žiakov pre učebnú činnosť,
- /// proporcionálnejšie vyvážila štruktúra obsahu učebných plánov všetkých stupňov, druhov a typov škôl, formatívnych a informatívnych cieľov vyučovania v učebných osnovách, stanovila sa únosná miera základných a rozširujúcich učebných požiadaviek a uplatnenie medzipredmetových vzťahov a zdrojov mimoškolských informácií,
- /// organizácia vyučovania umožnila plnšie uplatnenie princípu diferenciacie požiadaviek podľa schopností a záujmu žiakov, realizáciu alternatívnych prístupov i organizácie vyučovania, demokratizáciu riadenia a správy škôl uplatnením princípu samosprávnosti (decentralizáciou správy, zriaďovaním alternatívnych, cirkevných a súkromných škôl a školských zariadení),
- /// napokon aby sa zmenami koncepcie a organizácie výchovy a vzdelávania vytvorili lepšie podmienky na prácu výchovno-vzdelávacej sústavy a zabezpečila porovnateľnú úroveň výsledkov vzdelávania s vyspelými demokratickými krajinami a úspešné uplatnenie absolventov škôl nielen doma, ale aj v zahraničí.

Podrobnejšie údaje o transformácii jednotlivých článkov našej výchovno-vzdelávacej sústavy sú uvedené v nasledujúcich kapitolách a príslušných prílohách.

2.1. Základné školy

Základná škola sa od roku 1990 nachádza v procese postupnej transformácie obsahu a organizácie výchovy a vzdelávania, v procese prechodu od jednotného nediferencovaného obsahu a organizácie vyučovania k demokratickému diverzifikovanému a humánnemu školskému systému. Doterajšie skúsenosti ukázali a ukazujú, že tento prechod je podstatne komplikovanejší ako sa po novembri 1989 všeobecne predpokladalo. Nasmerovať školskú sústavu na novú vývojovú dráhu so zmenou paradigmy výchovy je v podmienkach transformujúcej sa spoločnosti veľmi náročné, lebo zmeny sociálno-ekonomickej základne a jej spoločenskej nadstavby úzko súvisia.

Systémové zmeny v školstve sa začali v máji 1990 prijatím novely školského zákona č. 29/1984 o sústave základných a stredných škôl. Prvou systémovou zmenou školského zákona i pre základné školy bola možnosť získať právnu subjektivitu, ak o ňu škola požiada. Ďalej novelou zákona boli nanovo stanovené ciele základného vzdelávania, umožnila sa aj náboženská výchova, zriaďovanie cirkevných a súkromných škôl, základná škola sa predĺžila na 9 rokov a už od 5. ročníka umožňuje diferenciaciu vyučovania podľa záujmov a schopností žiakov. Už od roku 1990 sa v základných školách začali experimentálne overovať alternatívne spôsoby výchovy a vyučovania. Sú to napr. Slovné hodnotenie žiakov na 1. a 2. stupni ZŠ, „Škola hrou“, Integrované tematické vyučovanie. Zdravá škola, Prírodovedné integrované vyučovanie – FAST, Integrácia zdravých a zdravotne postihnutých detí s celodennou prevádzkou s vytvorením modelu rodiny a s uplatnením niektorých pedagogických zásad Waldorfskej školy a M. Montesoriovej, „Základná škola Kristíny Royovej“, Spišská alternatívna škola, „Škola budúcnosti, Tatranská alternatívna škola s waldorfskými prvkami, „Škola dokorán“, Výchova k manželstvu a rodičovstvu, Ekologická výchova, Environmentálna výchova, protidrogové programy, ktoré sú súčasťou bežného obsahu vzdelávania.

Humanizácia ako nadpredmetový výchovný cieľ sa stala súčasťou systému cieľov všetkých učebných predmetov. Možnosť slovne hodnotiť dosahované výsledky žiakov v predmetoch výchovného zamerania na celej základnej škole a od šk. roku 1994/1995 i výsledky žiakov vo všetkých vyučovacích predmetoch v ročníkoch 1. – 4. Klasifikačný poriadok na 2. stupni ZŠ po odsúhlasení pedagogickou radou školy umožňuje

uplatňovať slovné hodnotenie v predmetoch občianska výchova, výtvarná výchova, hudobná výchova, telesná výchova, pracovné vyučovanie (Metodické pokyny na hodnotenie a klasifikáciu žiakov základných škôl schválených MŠV SR dňa 25. 5. 1994 pod číslom 2489/1944 –211). Princípy demokracie sú explicitne prezentované nielen v učebnom predmete občianska výchova, ale aj ostatné učebné predmety a celý duch školy a systém jej riadenia spoločne pri-spievajú k postupnému uvedeniu týchto princípov do každodenného života školy (napr. sú od-skúšavané v práci žiackych parlamentov škôl) a celej spoločnosti. Nový priestor pre diskusiu dôležitých otázok hodnotovej orientácie spoločnosti sa získal v šk. roku 1993/94 zavedením nového povinného učebného predmetu na základnej škole – etickej výchovy v alternácii s náboženskou výchovou. Ďalším humanizačným prvkom v základnej škole je možnosť integrovaného vyučovania žiakov s postihnutím v triedach s bežnou populáciou. Nastúpili sme tak na svetový trend – odstránenia segregovanej výchovy postihnutých žiakov, čo je ale rovnako dôležité, týmto krokom kladieme neformálne základy výchovy žiakov k tolerancii.

Zachovali sme v celom desaťročí významný humanizačný prvok predchádzajúcej školy – vyučovanie v málotriednych školách (ich počet v šk. roku 1999/2000 je 825). Celkom nová, značne liberálna je možnosť vzdelávania žiakov ZŠ na školách v zahraničí od šk. roku 1990/91. Dovtedy to bolo možné iba v sprievode s rodičmi a v školách zriadených pri našich ambasádach.

Ďalší významný prvok transformácie výchovno-vzdelávacej sústavy, ktorý prispel k odstráneniu jednotnej školy, je zriaďovanie súkromných a cirkevných škôl (ich počet v šk. roku 1999/2000

je 390 – z toho 336 súkromných a 354 cirkevných).

Pred rokom 1989 bola základná škola jednotná a trvala 8 rokov. Členila sa na 4-ročný I. stupeň a na 4-ročný II. stupeň. Povinná školská dochádzka bola 10-ročná, čo znamenalo, že každý žiak po ukončení 8-ročnej základnej školy bol povinný aspoň dva roky navštevovať niektorý typ strednej školy. V roku 1990 sa novelou školského zákona upravila povinná školská dochádzka na 9 rokov. Od roku 1997 sa opäť predĺžila na 10 rokov a základná škola sa postupne predĺžila na 9 rokov. Od školského roku 1999/2000 sú všetci žiaci 8. ročníka povinní navštevovať 9. ročník základnej školy.

Súčasne platné učebné plány a učebné osnovy školám umožňujú aj ich čiastočnú úpravu.

Tabuľka 2

Učebný plán pre 1. až 4. ročník ZŠ (1993)

Variant 1 (základný)	1.	2.	3.	4.
Slov. jazyk a literatúra	9	9	9	9
Prvouka	2	2	-	-
Vlastiveda	-	-	1	2
Matematika	4	5	5	5
Prírodoveda	-	-	2	2
Pracovné vyučovanie	-	-	1	1
Výtvarná výchova	2	2	2	2
Hudobná výchova	1	1	1	1
Telesná výchova	3	3	3	3
Spolu	21	22	24	25
Nepovinné predmety	1-2	1-2	1-2	1-2

Tabuľka 3:

Učebný plán pre 5. – 9. ročník ZŠ (1997)

Variant 1	5.	6.	7.	8.	9.
Slovenský jazyk a literatúra	5	5	4	4	5
Cudzí jazyk	4	3	3	3	3
Dejepis	1	2	2	2	2
Zemepis	2	2	2	2	1
Občianska výchova	-	1	1	1	1
Matematika	5	5	5	4	4
Fyzika	-	2	2	2	1
Chémia	-	-	-	2	3
Prírodopis	2	2	2	2	1

Technická výchova	1	1	1	1	1
Výtvarná výchova	2	1	1	1	1
Hudobná výchova	1	1	1	1	1
Telesná výchova	2	2	2	2	2
Etická výchova/náboženská výchova	1	1	1	1	1
Rozširujúce hodiny	-	-	2	1	2
Spolu	26	28	29	29	29
Nepovinné vyučovanie	1-2	1-2	1-2	1-2	1-2

Na I. stupni základnej školy je to v podobe 2 hodín nepovinného vyučovania v každom ročníku, na II. stupni základnej školy sú trojaké učebné plány pre štandardnú populáciu s rozširujúcimi vyučovacími hodinami v 7. – 9. ročníku, ktoré škola môže využiť na posilnenie týždennej hodinovej dotácie niektorého učebného predmetu, alebo môže zaviesť nový učebný predmet (napr. informatiku). Ďalších 7 učebných plánov umožňuje školám vytvorenie diferencovaných tried zameraných na uspokojenie špecifických záujmov a schopností žiakov (napr. cudzieho jazyka, matematiky a prírodovedných predmetov, športu, výtvarnej, hudobnej alebo technickej výchovy). Školy majú možnosť tvorby a používania alternatívnych učebníc a učebných textov. V súčasnosti, najmä pri vyučovaní cudzích jazykov, matematiky, fyziky, chémie a v 1. ročníku.

Rozširujúce hodiny možno podľa rozhodnutia riaditeľa školy použiť na posilnenie ľubovoľného povinného predmetu, alebo na zavedenie voliteľných predmetov podľa podmienok školy a záujmu žiakov.

Štruktúra diferencovaných učebných plánov umožňuje aj reguláciu obsahu školy podľa miestnych podmienok a potrieb. Súčasne platné učebné osnovy sú tak koncipované, že podstatne oslabujú centrálnu reguláciu výchovno-vzdelávacej práce. Direktívne centrálné riadenie výchovy a vzdelávania prostredníctvom striktné predpisujúcich učebných osnov sa postupne nahrádza rámcovými učebnými osnovami. Tieto obsahujú základné učivo, ktoré nezaberá celý časový fond predmetu a učiteľ rozhoduje, ako využije zvyšnú časovú dotáciu. Paralelne s úpravami učebných osnov sa intenzívne pracuje na tvorbe vzdelávacích štandardov, ktoré obsahujú požiadavky na vedomosti a zručnosti žiakov, ktoré majú žiaci ovládať po určitých vzdelávacích cykloch.

V obsahu vzdelávania je však potrebné vykonať koncepčné zmeny. Miesto sprostredkúvania výsledkov vedy a kultúry v hotovej podobe je nutné obsah vzdelávania postupne upraviť tak, aby v pedagogickom procese miesto encyklopedických poznatkov prevládalo rozvíjanie schopností, postojov a motivácia žiakov pre učebnú činnosť.

Analýza učebných osnov totiž ukázala, že:

- /// v učebných osnovách nie sú proporčne vyvážené informatívne a normatívne ciele,
- /// nie sú dostatočne rozpracované medzipredmetové vzťahy,
- /// učivo je príliš rozdrobené, málo integrované,
- /// obsahuje príliš veľa špecifických nepodstatných požiadaviek, čím sa zahmlieva základné učivo a ostáva málo času na jeho dokonalejšie osvojenie.

Učebnice tieto nedostatky môžu len sčasti odstrániť. Za tejto situácie a so zreteľom na pluralitu školskej sústavy, výraznejšiu diferenciáciu a liberalizáciu vyučovania a objektivizáciu hodnotenia výchovno-vzdelávacích výsledkov žiakov sa ukázalo vypracovanie vzdelávacích štandardov a didaktických testov ako nevyhnutné. Problém merania a hodnotenia rozvoja osobných schopností, schopností komunikácie, tvorivosti, postojov ku vzdelávaniu a schopnosti uplatňovať vedomosti v praxi ostáva však otvorený.

V roku 1995 sa Slovenská republika zapojila do medzinárodného merania vzdelávacích výsledkov z matematiky, prírodovedných predmetov a občianskej výchovy. V prvom prípade sa realizovala štúdia TIMSS, ktorá zisťovala úroveň vedomostí 14-ročných žiakov (7. a 8. ročníka) z matematiky a prírodovedných predmetov (zemepis, biológia, fyzika, chémia, životné prostredie). Spomedzi 39 zúčastnených štátov žiaci 7. ročníka sa umiestnili na 8. mieste a žiaci 8. ročníka na 7. mieste.

Opakovaného merania v roku 1999 sa zúčastnili vtedajší žiaci 8. ročníka. Jedným z cieľov tohto opakovaného merania bolo zistiť, v akej miere sa zmenili vedomosti skúmaných žiakov v porovnaní s vedomosťami ôsmakov v roku 1995. Zo zúčastnených 38 štátov slovenskí žiaci 8. ročníka sa umiestnili na 8. mieste. Vo výkone žiakov v porovnaní s rokom 1995 u slovenských žiakov nenastali zmeny v ich vedomostiach.

V druhom prípade sa realizovala štúdia CIVIC, ktorej cieľom bolo získať objektívny obraz o úrovni občianskych vedomostí, zručností, o chápaní pojmov, o postojoch a očakávanej účasti mladých ľudí na živote spoločnosti v medzinárodnom meradle a v jednotlivých krajinách. Výsledky výskumu poskytujú obraz o občianskych aktivitách mladých ľudí, do ktorých sú zapojení alebo o ktorých predpokladajú, že sa do nich zapoja v budúcnosti. Slovenská republika sa umiestnila na 8. mieste. Lepšie výsledky ako Slovenská republika dosiahli Poľsko, Fínsko, Cyprus, Grécko, Hong Kong, USA a Taliansko.

Prehľad niektorých základných pedagogických dokumentov a metodických usmernení vydaných pre základné školy v rokoch 1990 – 1999

1990

- /// Celoštátne diskusie o obsahu výchovy a vzdelávania; hľadanie nových smerovaní; otvorenie sa svetu – publikovanie nových trendov prevažne v odborných časopisoch.

1991

- /// Súbor učebných plánov pre základné školy (máj 1991).
- /// Pokyny na úpravu obsahu vyučovacích predmetov v 1. – 4. ročníku základnej školy a učebné osnovy nepovinných predmetov (s platnosťou od 1. 9. 1991).
- /// Pokyny na úpravu obsahu vyučovacích predmetov v 5. až 8. ročníku základnej školy a učebné osnovy voliteľných predmetov (s platnosťou od 1. 9. 1991).

1992

- /// Učebné plány pre základnú školu (s platnosťou od 1. 9. 1993) – 3 varianty učebných plánov pre 1. – 4. roč. a 6 variantov učebných plánov s rozšíreným vyučovaním.
- /// Učebné plány pre ZŠ s vyučovacím jazykom národností a vyučovaním jazyka národnosti (s platnosťou od 1.9. 1993); učebné plány uvádzajú varianty so zameraním na jazyk maďarský, ukrajinský, nemecký a rómsky.

1996

/// Učebné osnovy voliteľných a nepovinných predmetov pre 5. až 8. roč. základnej školy (s platnosťou od 1. 9. 1996); súbor 16 učebných plánov nepovinných a voliteľných predmetov.

/// Učebné osnovy environmentálnej výchovy pre základné a stredné školy (s platnosťou od 1. 9. 1996).

1997

/// Učebné plány pre 5. až 9. ročník základnej školy (s platnosťou od 1. 9. 1997); 3 varianty učebných plánov pre 5. až 9. ročník a 7 variantov učebných plánov s rozšíreným vyučovaním.

/// Separátne vydanie učebných osnov pre všetky učebné predmety v 5. až 9. ročníku základnej školy (s platnosťou od 1. 9. 1997).

Tabuľka 4:

Historický prehľad rozvoja základných škôl

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Učitelia	Ž/U	Ž/T
1937	4 529	13 378	601 003	13 380	44,9	44,9
1945	3 832	11 342	448 704	10 952	41,0	39,6
1950	4 976	14 962	556 020	15 902	35,0	37,2
1960	4 163	23 416	711 494	28 177	25,3	30,4
1970	3 837	29 555	758 748	36 147	21,0	25,7
1980	2 506	25 609	669 960	33 336	20,1	26,2
1985	2 329	26 563	721 269	34 733	20,8	27,2
1990	2 358	28 390	721 687	37 244	19,4	25,4
1995	2 485	28 285	661 082	39 224	16,9	23,4
1999	2 471	29 773	671 706	43 466	15,5	22,6

	484		877			
1999	2 471	29 773	671 706	43 466	15,5	22,6

Tabuľka 5:

Vývoj ukazovateľov rozvoja základných škôl v rokoch 1989 až 1999

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Učitelia	Ž/U	Ž/T
1989	2 302	27 559	724 919	36 242	20,0	26,3
1990	2 358	28 390	721 687	37 244	19,4	25,4
1991	2 415	28 942	716 416	37 812	18,9	24,8
1992	2 472	29 207	704 119	39 867	17,7	24,1
1993	2 483	28 518	690 189	38 874	17,8	24,2
1994	2 481	28 224	675 813	38 813	17,4	23,9
1995	2 485	28 285	661 082	39 224	16,9	23,4
1996	2 493	28 059	644 902	39 213	16,4	23,0
1997	2 482	28 432	645 941	39 530	16,3	22,7
1998	2	28 918	647	40 482	16,0	22,4

Poznámka:

Ž/U = priemerný počet žiakov na učiteľa

Ž/T = priemerný počet žiakov na triedu

Podrobnejšie údaje o rozvoji základných škôl v rokoch 1989 – 1999 sú v prílohe 3.

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

2.2. Stredné školy

Stredoškolské vzdelávanie pre 15/16 – 18/19-ročných žiakov sa realizuje v troch prúdoch stredných škôl: v gymnáziách, v stredných odborných školách a v stredných odborných učilištiach a učilištiach (príloha 2).

Pre výchovu a vzdelávanie v stredných školách platí zákon č. 29/1984 o sústave základných a stredných škôl v znení neskorších predpisov. Rozsiahlou novelou zákona z roku 1990 sa vytvoril priestor pre pluralitu výchovy a vzdelávania, uzákonila sa právna subjektivita stredných škôl a zrušením monopolu štátu na zriaďovanie škôl sa odštartoval rozvoj stredného cirkevného a súkromného školstva. Umožnilo sa bilingválne vzdelávanie v anglickom, nemeckom, francúzskom, španielskom a talianskom jazyku, na vybraných školách došlo zároveň k obohacovaniu tradičných výchovných a vzdelávacích postupov.

Úlohou stredných škôl je poskytovať mládeži po ukončení základných škôl úplné stredné vzdelanie (v gymnáziu), stredné odborné vzdelanie, úplné stredné odborné vzdelanie a vyššie odborné vzdelanie (v SOŠ), stredné odborné vzdelanie alebo úplné stredné odborné vzdelanie (v SOU).

Štúdium na stredných školách sa organizuje buď ako denné štúdium, štúdium popri zamestnaní alebo ako kombinované štúdium podľa študijných alebo učebných odborov. Dĺžku a rozsah štúdia a sústavu študijných a učebných odborov stanovuje ministerstvo školstva po prerokovaní so zainteresovanými ústrednými orgánmi.

2.2.1. Gymnázia

Vzdelávanie a výchova v gymnáziu prešli po r. 1989 podstatnými zmenami. Gymnázium sa transformovalo na moderný typ strednej všeobecnovzdelávacej školy, ktorej prvoradou funkciou je príprava žiakov na vysokoškolské a pomaturitné štúdium. Táto príprava uskutočňovaná na kvalitnom základe v povinných predmetoch a v kombinácii so širokým spektrom voliteľných a nepovinných predmetov vytvára však aj predpoklady na uplatnenie sa absolventov v povolaniach, v ktorých je dôležitý všeobecný rozhľad, kultivovanosť a intelektuálny potenciál na adaptabilné získanie príslušnej kvalifikácie.

Medzi podstatné koncepčné zmeny, ktoré tvorili po r. 1990 základ procesu obnovy gymnázia, patrilo:

- /// zrušenie povinnosti absolvovať odbornú prípravu (do r. 1989 tvorila súčasť obsahu vzdelávania s funkciou podporovať spojenie s praxou); ekonomicko-technické predmety, ktoré boli pôvodne súčasťou odbornej prípravy, boli zaradené medzi voliteľné predmety,
- /// zníženie celkového počtu týždenných vyučovacích hodín v každom ročníku,
- /// posilnenie hodinových dotácií vyučovania spoločenskovedných predmetov a cudzích jazykov,
- /// zaradenie nových predmetov výchovného zamerania do obsahu vzdelávania – estetickej výchovy, neskôr etickej výchovy v alternácii s náboženskou výchovou,
- /// posilnenie vyučovania telesnej výchovy,
- /// zmena proporcií medzi povinným a voliteľným vzdelávaním,
- /// vznik a rozvoj gymnázií s 8-ročným štúdiom,
- /// prehĺbenie vnútornej a vonkajšej diferenciacie vzdelávania,
- /// zavedenie bilingválneho štúdia.

V zhode so všeobecnými požiadavkami na novú kvalitu výchovy a vzdelávania v zmenených spoločensko-politických podmienkach sa novokoncipovali ciele gymnázia určujúce profil jeho absolventa a nadväzne výchovno-vzdelávacie ciele jednotlivých predmetov s dôrazom na:

- /// rozvoj poznávacích schopností a aktivít žiakov,
- /// prípravu na samostatnú tvorivú prácu, ale i spoluprácu v kolektíve,
- /// dosiahnutie dobrej komunikačnej úrovne,
- /// získanie funkčnej gramotnosti v oblastiach, ktoré nadobúdajú mimoriadnu dôležitosť (práca s počítačom, informatika, cudzie jazyky),
- /// rozvoj schopnosti vyhľadávať, triediť, spracúvať a efektívne využívať informácie,

formulovať a riešiť problémy, vyjadrovať a obhajovať vlastné názory a stanoviská,

- /// posilnenie ekologickej, zdravotnej, environmentálnej výchovy,
- /// utváranie nového systému hodnôt a postojov, vrátane emocionálneho rozvoja žiakov.

V súlade s týmito cieľmi sa inovoval a redukoval obsah vzdelávania v jednotlivých predmetoch, v niektorých vznikali ako nové (etická výchova, náuka o spoločnosti) alebo koncepčne nové (dejepis, cudzie jazyky, geografia, neskôr biológia, informatika).

V súvislosti s procesom vyučovania sa zvyrazňovala jeho humanizačná funkcia a prednostné uplatňovanie metód, organizačných foriem a didaktických postupov, ktoré motivujú záujem žiakov o učenie, umožňujú aktívnu účasť pri získavaní poznatkov, participáciu a kooperáciu pri riešení problémov, stimulujú rozvoj poznávacích schopností žiakov, podporujú cieľavedomosť, samostatnosť a tvorivosť.

Tabuľka 6:

Učebný plán pre štvorročné gymnáziá

Predmet	Ročník týždenný počet hodín				
	I.	II.	III.	IV.	Spolu
Slovenský jazyk a literatúra	3	3	3	3	12
Dejepis	2	2	2	-	6
Náuka o spoločnosti	-	-	1	2	3
Estetická výchova	2	-	-	-	2
Etická výchova/náboženská výchova	1	1	-	-	2
Cudzie jazyky (spolu)	6	6	6	6	24
Matematika	4	4	3	3	14
Informatika	2	-	-	-	2
Fyzika	3	3	2	2	10
Chémia	3	2	2	-	7
Biológia	-	3	3	2	8
Geografia	2	2	-	1	5
Telesná výchova	3	3	3	3	12
Rozširujúce hodiny (spolu)	-	2	6	8	16
Spolu:	31	31	31	30	123
Nepovinné predmety (spolu)	4/6	4/6	4/6	4/6	16/24

Ochrana človeka a prírody					
---------------------------	--	--	--	--	--

Všetky uvedené zmeny sa realizovali úpravami učebných plánov (1990, inovácie 1996) a učebných osnov povinných, voliteľných a nepovinných predmetov (1991 – 1992, inovácie 1995, 1998 – 1999) pre gymnáziá so štvorročným štúdiom.

Dokumenty svojím novým spracovaním tvorili základ pre projektovanie cieľov, obsahu a procesu vzdelávania v pedagogických dokumentoch aj pre ostatné druhy či formy gymnaziálneho štúdia – osemročného (učebný plán 1994, učebné osnovy 1995, inovácia a kompletizácia 1997), experimentálne overovaného šesťročného štúdia (1994) aj bilingválneho štúdia (1990 – 1992, postupné inovácie do roku 2000).

Tabuľka 7:

Učebný plán pre osemročné gymnáziá

Povinné vyučovacie predmety	Počet vyučovacích hodín v 1. až 8. ročníku gymnázia	
	s vyučovacím jazykom slovenským	s vyučovacím jazykom maďarským
Slovenský jazyk a literatúra	30	34
Maďarský jazyk a literatúra	-	29
Cudzí jazyk 1	24	21
Cudzí jazyk 2	10	-
Náuka o spoločnosti	4	4
Dejepis	12	12
Geografia	12	11
Matematika	30	30
Informatika	2	2
Fyzika	15	15
Chémia	11	10
Biológia	15	15
Výtvarná výchova	6	6
Hudobná výchova	4	4
Estetická výchova	2	2
Etická výchova/náboženská výchova	6	6
Telesná výchova	23	18
Rozširujúce hodiny	34	33
Spolu	240	252

Nepovinné predmety	32/48	32/48
--------------------	-------	-------

Pre postavenie a ďalší vývoj gymnázia ako školy, ktorá má pripraviť žiakov na rôzne smery vysokoškolského štúdia a zároveň zabezpečiť špecifický rozvoj žiakov v oblastiach potrebných na ich budúce úspešné uplatnenie sa v praxi, bola po r. 1990 rozhodujúca podpora diferenciacie vzdelávania podľa študijných záujmov, potrieb a schopností žiakov. V učebných plánoch je diferenciacia zabezpečená systémom tzv. rozširujúcich hodín (v štvorročnom štúdiu 16, v osemročnom 34), ktoré možno využiť na posilnenie časovej dotácie povinných učebných predmetov, na zavedenie ďalších povinných predmetov špecifických pre študijné zameranie a na voliteľné predmety. Žiaci si ich môžu vybrať z rozsiahleho ponúknutého alebo na základe ich požiadaviek doplneného zoznamu (rovnako nepovinné predmety, pre ktoré sa môžu výberovo rozhodnúť vo všetkých ročníkoch štúdia). Popri existujúcich "pevných" zameraniach gymnázií pred r. 1990 (zameranie na matematiku, na matematiku a fyziku, na programovanie, informatiku, telesnú výchovu) a novoutvorených po r. 1990 (zameranie na ekológiu a cudzie jazyky, umeleckú výchovu, slovenský jazyk a literatúru, spoločenskovedné zameranie, bilingválne štúdium) sa systémom rozširujúcich hodín a variabilitou ich možného využitia vytvoril pre každé gymnázium priestor na vlastné profilovanie zodpovedajúce záujmom žiakov a ich rodičov, podmienkam školy či potrebám regiónu. Optimálne by bolo rozširujúce hodiny využiť na posilnenie škály voliteľných predmetov. To si, pravdaže, vyžaduje vhodné priestorové, materiálne, technické a personálne podmienky.

V učebných osnovách jednotlivých predmetov v gymnáziách s rôznou dĺžkou štúdia je diferenciacia podporená vyčlenením základného a rozširujúceho učiva. Osnovy sú spracované v novom, liberálnejšom chápaní ako rámcové v jednotnej štruktúre cieľ – obsah – proces. Utvárajú priestor na ich dotvorenie podľa podmienok konkrétnej školy, či triedy. V kompetencii učiteľov (predmetových komisií) je upravovať navrhnuté orientačné počty hodín pre tematické celky a témy učiva, uskutočňovať zmeny v jeho štruktúrovaní a zaradení do ročníkov, rozhodovať na základe požiadaviek žiakov o konkrétnom obsahu námetovo zaradeného rozširujúceho učiva. Zníženie záväznosti tradičných základných pedagogických

dokumentov vyvolalo už v r. 1990 diskusie o vzdelávacích štandardoch, ktoré by zabezpečili, aby každé gymnázium, bez ohľadu na svoj vzdelávací program, špecifické ciele alebo na zriaďovateľa, poskytlo žiakom porovnateľné kvalitné všeobecné – a prostredníctvom nadväzných materiálov, určených na zisťovanie dosiahnutej úrovne učebných výsledkov žiakov – vo výstupoch merateľné vzdelanie. Prvá verzia vzdelávacích štandardov bola vypracovaná a predbežne overená v r. 1991 – 1993, ďalšia po dotvorení ich koncepcie v r. 1996. V súčasnom spracovaní štandardy vymedzujú základné učivo a v súvislosti s ním požiadavky na vedomosti a zručnosti, ktoré by mali v danej etape vzdelávania získať a vedieť preukázať všetci žiaci. Od šk. r. 1996/97 sa štandardy experimentálne overovali a na základe výsledkov výskumu a diskusí sa postupne upravovali. Ukončenie prác na štandardoch bolo čiastočne oddialené transformáciou základnej školy z 8- na 9-ročnú.

S ukončením prác na vzdelávacích štandardoch a nadväzných materiáloch a ich zavedením do praxe úzko súvisí vytvorenie systému hodnotenia výsledkov vzdelávania na úrovni jednotlivých gymnázií i na celoslovenskej úrovni. Celoplošné systematické získavanie informácií o dosahovanej kvalite učebných výsledkov žiakov, ktoré by zabezpečovalo spätnú väzbu a umožňovalo priebežné korekcie výchovno-vzdelávacej práce škôl (a celého výchovno-vzdelávacieho systému) zatiaľ abscentuje, hoci podmienky naň boli vytvorené napríklad zapojením SR do aktivít IEA (Medzinárodná asociácia pre hodnotenie výsledkov vzdelávania) už začiatkom 90. rokov. Získali sa metodologické skúsenosti s prípravou skúšobných materiálov a realizáciou celoplošného testovania (matematika, prírodovedné predmety) v projekte TIMMS. Toto testovanie sa však uskutočnilo len na populácii žiakov 7. a 8. ročníkov základných škôl. Nemáme preto na rozdiel od mnohých iných krajín výsledky z I. stupňa ZŠ a z maturitných stredných škôl.

V posledných rokoch sa informácie o kvalite výsledkov práce gymnázií a skúsenosti s celoplošným testovaním a hodnotením začali získavať prostredníctvom monitorovania vedomostí a zručností žiakov v posledných ročníkoch štúdia (v r. 1999 v matematike, slovenskom jazyku a literatúre, v r. 2000 aj v dejepise, s plánovaným rozšírením v ďalších rokoch aj na ostatné predmety), ktoré je súčasťou

prípravy na zavedenie novej koncepcie maturitnej skúšky.

S prípravou novej koncepcie ukončovania štúdia na stredných školách ako nevyhnutnej súčasti transformačného procesu sa začalo ešte v prvej polovici 90. rokov a po prerušení znova v r. 1999. V súčasnosti je predložený na verejnú diskusiu návrh reformy maturitnej skúšky, ktorej ťažisko je s ohľadom na požadované zvýšenie objektivity a validity skúšky v jej štandardizácii a čiastočnej externizácii. V návrhu projektované ciele maturitnej skúšky (dôraz na schopnosť tvorivo využívať nadobudnuté vedomosti a zručnosti pri riešení problémov a úloh, aktívne komunikovať s využitím súčasných komunikačných a informačných technológií, vedieť zaujať, vyjadriť a zdôvodniť svoje názory, stanoviská a postoje...) sa majú prejavovať novou štruktúrou obsahu (rozšírený počet predmetov, nové určenie povinných predmetov, zmena spôsobu výberu voliteľných predmetov). Návrh novej koncepcie maturitnej skúšky sleduje zabezpečenie kompatibility a porovnateľnosti získaného vzdelania, objektivnosť hodnotenia dosiahnutých výsledkov, dosiahnutie akceptability jej významných častí ako súčasti/náhrady prijímacieho pokračovania na vysoké školy a jej akceptovanie v medzinárodnom meradle. Očakáva sa, že realizácia týchto zámerov po zavedení novej koncepcie maturitnej skúšky pozitívne ovplyvní kvalitu riadenia výchovno-vzdelávacej práce škôl, učiteľov i žiakov.

Ako pozitívne zmeny koncepcie obsahu a organizácie vzdelávania možno uviesť predovšetkým:

- výraznejšiu diferenciáciu vzdelávania podľa potrieb, záujmov a schopností žiakov a vytváranie priestoru na tvorivú aktivitu žiakov v súlade s diferencovaným prístupom k nim,
- hľadanie spôsobov účinnejšej motivácie žiakov na študovanú problematiku, orientáciu výchovy a vzdelávania na uplatňovanie činnostného princípu vo vyučovaní, uplatňovanie netradičných metód a foriem vyučovania a jeho riadenia na princípoch humanizácie a demokratizácie,
- využívanie komunikačných a informačných zdrojov a technológií,
- realizáciu alternatívnych modelov a programov výchovy a vzdelávania s využitím možností, ktoré poskytujú gymnáziá s rôznou dĺžkou štúdia a s bilingválnym štúdiom,

➤ kvantitatívny rozvoj (príloha 3),

➤ zavedenie vzdelávacích štandardov a novej koncepcie maturitnej skúšky.

Trvalým problémom, ktorý treba riešiť, zostáva tvorba kvalitných a podľa možnosti aj alternatívnych učebníc. V gymnáziách sa vo väčšine učebných predmetov ešte stále používajú učebnice, ktoré sa zavádzali do škôl od r. 1983 ako experimentálne, ale po celoplošnom overení sa výraznejšie neupravovali. Od r. 1994 prebieha na základe konkurzných konaní tvorba učebníc pre gymnáziá s 8-ročným štúdiom, s možnosťou ich využitia vo vyšších ročníkoch ZŠ a v gymnáziách so 4-ročným štúdiom.

Vo väčšine gymnázií chýba vybavenie učebnými pomôckami a didaktickou technikou. Nedostatočné je vybavenie škôl počítačmi. S tým potom súvisí aj nedostatočná úroveň ovládania nových technológií učiteľmi, nízky počet škôl s efektívnym prístupom k internetu a nedostatočný rozvoj digitálnych informačných zdrojov v slovenčine, ktoré by boli priamo využiteľné pri vyučovaní. Táto otázka sa začala riešiť prostredníctvom programu Infovek.

Bilingválne, čiže dvojazyčné štúdium na slovenských gymnáziách, ktorého začiatky sú spojené so zmenou spoločenskej a politickej situácie v roku 1989, vzniklo zo snahy vytvoriť na širšej báze v spolupráci so zahraničnými partnermi, lepšie podmienky na posilnenie a skvalitnenie vyučovania západných jazykov. Výsledkom vzdelávania v tomto type gymnaziálneho štúdia by mala byť dobrá znalosť cudzieho jazyka dosiahnutá nielen prostredníctvom vyučovania samotného cudzieho jazyka, ale aj vybraných ďalších predmetov tak, aby boli žiaci pripravení aj na prípadné štúdium na vysokých školách v zahraničí. Druhým, nemenej dôležitým cieľom bolo obohacovanie didaktického a metodického prostredia u nás podnetmi z iných školských systémov. Vyučovanie na bilingválnych školách vo vybraných predmetoch rešpektuje prax partnerskej krajiny.

Bilingválne štúdium na slovenských gymnáziách zriadilo ministerstvo školstva na základe dohody so zahraničnými partnerskými ministerstvami školstva v školskom roku 1990/91 v štyroch sekciách a v školskom roku 1991/92 v ďalších piatich sekciách. V súčasnosti sú v Slovenskej republike bilingválne sekcie v štrnástich gymnáziách. Zahraničnými partnermi sú Belgicko, Francúzsko, Rakúsko, Spolková republika Nemecko, Španielsko, Taliansko a Veľká Británia.

Štúdium je päťročné, pričom 1. ročník je zameraný prevažne na jazykovú prípravu žiakov (okrem slovensko-nemeckej sekcie v Bratislave na Bilíkovej ulici, kde je štúdium štvorročné, bez prípravného ročníka). Do obsahu jazykovej prípravy v 1. ročníku sa zaraďuje aj základná odborná terminológia z matematiky a prírodovedných predmetov. V jednotlivých sekciách sa v ďalších ročníkoch dvojazyčne vyučujú rôzne predmety, avšak matematika a prírodovedné predmety sa takto vyučujú vo všetkých sekciách.

Pri tvorbe učebných plánov aj ich ďalších úpravách sa dodržiava zásada, aby počet hodín matematiky a prírodovedných predmetov bol porovnateľný (a nie nižší) s počtom hodín týchto predmetov v učebných plánoch bežných gymnázií v SR.

Voliteľné a nepovinné vyučovanie sa plánuje s takou časovou dotáciou, ktorá predpokladá adekvátne zvládnutie aj slovenskej terminológie a schopnosť komunikovať v slovenskom jazyku v predmetoch, ktoré budú pre žiaka podstatné s ohľadom na zvolený smer vysokoškolského štúdia. Záujem žiakov o voliteľné predmety maturitnej skúšky vyplýva zo záujmu o druh vysokoškolského štúdia.

Za celé obdobie štúdia v bilingválnych sekciách na Slovensku doteraz na vysoké školy prijali spolu 1 475 absolventov. Z nich 417 (28%) na fakulty prírodovedného a technického smeru (v SR aj v zahraničí), pričom 343 (23%) v zahraničí na fakulty rozličného zamerania, prevažne ekonomického a spoločenskovedného charakteru.

Tabuľka 8:

Historický prehľad rozvoja gymnázií

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Absol.	Učitelia	Ž/U	Ž/T
1945	62	263	10 407	.	1 184	8,8	39,6
1950	71	538	16 606	.	.	.	30,9
1960	141	735	19 799	8 932	1 716	11,5	26,9
1970	126	1 356	42 949	11 734	3 084	13,9	31,7
1980	128	1 633	53 891	12 603	3 757	14,3	33,0

1985	127	1 559	44 711	12 613	3 776	11,8	28,7
1990	132	1 720	55 336	11 422	4 280	12,9	32,2
1995	190	2 445	76 380	15 051	6 515	11,7	31,2
1999	209	2 609	76 662	15 421	7 165	10,7	29,4

Tabuľka 9:

Vývoj ukazovateľov rozvoja gymnázií v rokoch 1989 až 1999

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Absol.	Učitelia	Ž/U	Ž/T
1989	128	1 638	51 531	10 463	4 228	12,2	31,5
1990	132	1 720	55 336	11 422	4 280	12,9	32,2
1991	147	1 861	59 172	12 419	4 768	12,4	31,8
1992	166	2 014	63 522	12 996	5 378	11,8	31,5
1993	176	2 169	68 006	13 720	5 549	12,3	31,4
1994	184	2 306	72 072	15 279	5 929	12,2	31,3
1995	190	2 445	76 380	15 051	6 515	11,7	31,2
1996	196	2 538	79 376	16 216	6 766	11,7	31,3
1997	198	2 583	80 116	15 988	7 016	11,4	31,0
1998	205	2 646	80 669	15 772	7 153	11,3	30,5
1999	209	2 609	76 662	15 421	7 165	10,7	29,4

Poznámka:

Ukazovatele sa týkajú denného štúdia.

Kategória učiteľov zahŕňa skupinu interných aj externých učiteľov spolu.

Ž/U = priemerný počet žiakov na učiteľa

Ž/T = priemerný počet žiakov na triedu

Podrobnejšie údaje o rozvoji gymnázií v rokoch 1989 – 1999 sú v prílohe 3.

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

2.2.2. Stredné odborné školy

Poslaním stredných odborných škôl (SOŠ) podľa platného školského zákona č. 39/1984 je výchova, vzdelávanie a príprava hospodársko-

technických a odborných pracovníkov na stredoškolskej úrovni pre trh práce, praktický život a súčasne aj príprava na nadväzné vysokoškolské štúdium. Stredné odborné školy poskytujú odborné vzdelávanie a prípravu podľa potrieb a požiadaviek trhu práce, osobných záujmov, schopností a predpokladov uchádzačov. Dbajú pritom na úroveň všeobecného stredoškolského vzdelávania a na potreby osobného rozvoja žiakov. Vychovávajú odborníkov pre jednotlivé oblasti priemyslu, stavebníctva, dopravy, pôdohospodárstva a potravinárstva, pre služby, ekonomiku, finančníctvo, kultúru, štátnu správu a ďalšie oblasti spoločenského života (príloha 4).

SOŠ neustále sledujú vývoj a trendy dynamicky sa meniaceho trhu práce v kontexte so svetovým trhom práce, reagujú na jeho potreby a požiadavky. Preto sa v nich po roku 1989 permanentne inovujú vzdelávacie programy a základné pedagogické dokumenty. Súčasné študijné odbory sa menia, upravujú a vznikajú nové odbory a odborné zamerania, pričom sa využívajú aj zahraničné poznatky a skúsenosti, aby programy boli kompatibilné so zahraničnými programami a certifikáty absolventov uznávané. (Pozri prílohu 5.)

Stredné odborné školy s pevne stanovenou kvótou prijímaných žiakov pre potreby prevažne veľkých podnikov pristúpili po roku 1989 k inovácii obsahu výchovy a vzdelávania. Výchovu, vzdelávanie a prípravu orientovali na voľný trh práce, na otvorenú spoločnosť, podniky, na súkromné podnikanie a živnosti. Preto obsah vzdelávania vychádza z nového širšieho profilu absolventa, lepšie pripraveného na orientáciu a uplatnenie sa na otvorenom trhu práce a v spoločenskom živote.

V tejto súvislosti prebieha postupná transformácia odborného vzdelávania a prípravy, ktorá vyžaduje prechod od úzko špecializovaných odborov na širšiu, integrovanú prípravu so zámerom posilniť kľúčové schopnosti a zručnosti žiakov o schopnosti pohotovo sa prispôbiť meniacim sa podmienkam a potrebám trhu práce doma a v zahraničí.

V obsahu vzdelávania sa posilnila jazyková výchova rozšírením výučby cudzích jazykov a spoločenskovedných disciplín, rozšíril sa rozsah prierezových predmetov – informatika, výpočtová technika, eko-lógia – zaviedli sa nové vyučovacie predmety – manažment, marketing, podnikanie, gastronómia, bankovníctvo, psychológia práce,

etická výchova, mechatronika, právna náuka, úvod do sveta práce a ďalšie. V existujúcich odborných vyučovacích predmetoch došlo k inovácii obsahu v súvislosti so zavádzaním novej techniky, technológie, organizácie práce, pracovných postupov, mikroelektroniky a automatizácie, zavádzaním nových materiálov, energie a ďalších vedecko-technických a ekonomických poznatkov do praxe.

Výchovno-vzdelávací proces na stredných odborných školách prebieha vo všeobecnovzdelávacej zložke prípravy (prostredníctvom všeobecnovzdelávacích predmetov), ktorá podľa učebného plánu predstavuje v súčasnosti zhruba 42 – 45% vyučovacieho času a v odbornej zložke vyučovania v rozsahu cca 55 – 58% vyučovacieho času. Odborná zložka zahŕňa teoretickú a praktickú časť výučby. Do praktickej časti patria cvičenia (ako súčasť teoretických predmetov), učebná prax a odborná prax. Praktická časť zaberá cca 25 – 30% vyučovacieho času odbornej zložky.

Škola môže vykonať vlastné úpravy v učebnom pláne až do 10% rozsahu týždenných vyučovacích hodín. Obsah učiva môže upraviť až do 30% jeho rozsahu na základe nových poznatkov vedy a techniky, aktuálnych otázok trhovej ekonomiky a prispôbením učiva potrebám trhu práce a špecifickým podmienkam školy.

V stredných odborných školách sa zabezpečuje vzdelávanie a príprava tretej úrovne odborného vzdelávania – úplného stredného odborného vzdelávania končiaceho maturitnou skúškou, získaním certifikátu – maturitného vysvedčenia. Okrem toho stredné odborné školy zabezpečujú aj štvrtú úroveň vzdelávania – vyššie odborné vzdelávanie v kvalifikačnom a špecializačnom pomaturitnom štúdiu, končiacom absolventskou skúškou, získaním certifikátu – diplomu.

Stredné odborné školy, ktoré boli v predchádzajúcich obdobiach relatívne stabilným prúdom stredných škôl, na ktoré prenikavejšie nepôsobili školské reformy predošlého režimu, sa po roku 1989 stali dynamicky sa rozvíjajúcimi školami, ktoré prešli viacerými kvantitatívnymi a kvalitatívnymi zmenami. Rýchlo reagovali na spoločenské a hospodárske premeny spoločnosti, štrukturálne zmeny trhu práce a transformácie ekonomiky na trhovú ekonomiku. Ihneď pristúpili k inovácii obsahu a štruktúry študijných odborov.

Vytvorením integrovaných, širokoprofilovaných študijných odborov sa znížil počet úzko špecializovaných odborov. Postupne sa zavádzali aj nové odbory a odborné zamerania orientované na štrukturálne zmeny ekonomiky a na transformáciu hospodárstva a spoločnosti.

Prehľad o počte študijných a učebných odborov na SOŠ a SOU je v prílohe 5.

Tabuľka 10:

Historický prehľad rozvoja SOŠ

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Absol.	Učítelia	Ž/U	Ž/T
1945	101	403	14 283	.	.	.	35,4
1950	146	675	17 609	.	.	.	26,1
1960	217	1 344	42 607	10 705	2 705	15,8	31,7
1970	194	2 498	83 037	16 670	7 695	10,8	33,2
1980	179	2 507	85 953	21 700	8 074	10,6	34,3
1985	178	2 531	77 542	20 473	7 476	10,4	30,6
1990	184	2 820	87 149	18 296	8 337	10,5	30,9
1995	364	3 905	11 9853	27 014	13 478	8,9	30,7
1999	379	3 632	99 070	30 242	13 252	7,5	27,3

Tabuľka 11:

Vývoj ukazovateľov rozvoja SOŠ v rokoch 1989 až 1999

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Absol.	Učítelia	Ž/U	Ž/T
1989	181	2 677	80 545	18 747	7 941	10,1	30,1
1990	184	2 820	87 149	18 296	8 337	10,5	30,9
1991	276	3 076	95 195	19 888	8 997	10,6	30,9
1992	317	3 382	103 793	20 726	10 849	9,6	30,7
1993	342	3 642	111 664	21 662	11 889	9,4	30,7
1994	361	3 824	117	24	12 357	9,5	30,6

			145	583			
1995	364	3 905	119 853	27 014	13 478	8,9	30,7
1996	367	3 979	121 933	28 928	13 689	8,9	30,6
1997	365	3 879	116 681	29 615	13 970	8,4	30,1
1998	376	3 839	111 191	30 081	14 067	7,9	29,0
1999	379	3 632	99 070	30 242	13 253	7,5	27,3

Poznámka:

Ukazovatele sa týkajú denného štúdia.

Kategória učiteľov zahŕňa skupinu interných aj externých učiteľov spolu.

Ž/U = priemerný počet žiakov na učiteľa

Ž/T = priemerný počet žiakov na triedu

Podrobnejšie údaje o rozvoji SOŠ v rokoch 1989 – 1999 sú v prílohe 4.

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

Špecializácia vzdelávania sa posunula do vyšších ročníkov štúdia, rozšírilo sa pomaturitné štúdium, zaviedlo sa vyššie odborné vzdelávanie v pomaturitnom kvalifikačnom a špecializačnom štúdiu.

Upravil a spresnil sa profil absolventov podľa potrieb trhu práce. Zaviedli sa voliteľné predmety a odborné zamerania. Posilnilo sa všeobecné vzdelávanie a jazyková príprava, zvýraznila sa spoločenská pripravenosť žiakov, zvýšila sa pozornosť praktickej prípravy žiakov. Uskutočňuje sa integrácia vzdelávania telesne postihnutých detí spolu s nepostihnutými deťmi a rekvalifikačné formy vzdelávania v spolupráci s úradmi práce.

Všetky tieto a ďalšie úpravy, zmeny a aktivity vedú k lepšej pripravenosti absolventov a k vyššej adaptabilite na trhu práce a v spoločenskom živote.

Vývoj stredného odborného vzdelávania po roku 1989 je charakterizovaný nárastom počtu škôl, ale najmä zvyšovaním počtu študijných a učebných odborov a vznikom rôznych pedagogických dokumentov (príloha 5).

Transformácia odborného vzdelávania nie je ustálená, problematika štruktúry, koncepcie a tvorby vzdelávacích programov a učebných dokumentov nie je dostatočne sformulovaná, predovšetkým z hľadiska zabezpečenia ich dynamickosti, flexibility a tvorivého rozvíjania pri

dodržaní potrebnej úrovne, miery štatistiky a porovnateľnosti vzdelania.

K odstráneniu týchto problémov je treba stanoviť požiadavky na odborné vzdelávanie z hľadiska štátom požadovanej vzdelanostnej úrovne a priorit vzdelávacej politiky. Súčasne by mala byť zabezpečená systematickosť vzdelávania, vyváženosť všeobecnovzdelávacej, odbornoteoretickej a odbornopracickej časti vzdelávania.

Vzhľadom k značnej rôznorodosti a veľkému počtu vzdelávacích programov, súborov, učebných dokumentov je najvhodnejšie vymedzenie štandardu odborného vzdelávania formou stanovenia vzdelávacích cieľov a obsahových okruhov pre väčšie celky než sú jednotlivé odbory, prípadne ich skupiny.

V súčasnosti sa dopracúva štandard stredoškolského odborného vzdelávania a výchovy, ako základný vzdelávací program stredoškolského odborného vzdelávania a výchovy.

V tomto dokumente sú stanovené požiadavky štátu na všeobecné vzdelávanie, na kľúčové schopnosti a na základy odborného vzdelávania pre jednotlivé úrovne (stupne) vzdelávania. Školy majú možnosť, aby si (prípadne aj s participáciou zamestnávateľov, žiakov, rodičov i ďalších partnerov, vzhľadom aj na potreby regiónu) dotvorili školské vzdelávacie programy samy. Tým vzniká široká, variabilná, otvorená a permanentne obmeňovaná sústava rôznych vzdelávacích programov, ktorá môže byť výsledkom tvorivej pedagogickej činnosti učiteľov a ďalších spolupracovníkov školy.

V konkrétnych vzdelávacích programoch škôl sa vytvára priestor pre prispôsobovanie a dotvorenie zložky všeobecného vzdelávania podľa potrieb nadväzujúceho odborného vzdelávania, špecifik regiónov a oblastí. Umožňuje to koncipovanie špecifickej časti odborného vzdelávania podľa potrieb konkrétneho uplatnenia absolventov na trhu práce.

Napriek týmto pozitívnym výsledkom transformácie SOŠ prejavujú sa v nich viaceré problémy, najmä:

- /// nedostatok informácií o požiadavkách trhu práce a jeho perspektívnych potrebách,
- /// nízky záujem podnikateľskej a zamestnávateľskej sféry o vzdelávanie

a prípravu mládeže. V dôsledku toho sa na nových vzdelávacích programoch podieľa prevažne len školská sféra, vzdelávacie inštitúcie, školy a učitelia, prípadne rodičia žiakov,

- /// nedostatočné prepojenie teoretického vzdelávania s praktickým využitím vedomostí a zručností pre nedostatok cvičných pracovísk na praktickú výučbu žiakov,
- /// odchod odborníkov (učiteľov, najmä technikov, ekonómov a učiteľov cudzích jazykov) na iné, lukratívne pracoviská,
- /// prudký, nekoordinovaný a nedostatočne regulovaný nárast počtu škôl s atraktívnymi študijnými odbormi a odbornými zameraniami, v dôsledku čoho vznikla neracionálna sieť SOŠ, vzrástol počet nezamestnaných absolventov,
- /// zastaralá, už prekonaná legislatíva, ktorá bráni integrácii stredných škôl, otvorenosti a priechodnosti jednotlivých foriem a ciest štúdia a adekvátnej úprave certifikácií.

2.2.3. Stredné odborné učilištia

Stredné odborné učilištia (SOU) majú podľa zákona č. 29/1984 v sústave stredných škôl osobitné postavenie. Ich poslaním je výchova a príprava absolventov pre robotnícke povolania v hutníctve, strojárstve a v ostatnej kovovýrobe, v elektrotechnike, elektronike, informačných systémoch, technickej chémii, potravinárstve, spracúvaní kože, plastov a gumy, textilu, v odevníctve, doprave, pošte, telekomunikáciách, baníctve, baníckej geológii, stavebníctve, poľnohospodárstve, lesnom hospodárstve, vodohospodárstve, ekonomike, v obchode a službách, v spracúvaní dreva, vo výrobe hudobných nástrojov, v polygrafii a v umení (príloha 6a, 6b).

Príprava v SOU prebieha v učebných a študijných odboroch (príloha 5).

Zavádzanie nových technológií, zmeny v spôsobe riadenia výroby spolu s veľkým nárastom významu služieb sa v poslednom desaťročí prejavili v zmene štruktúry zamestnanosti a trhu práce. Preto spoločne s prehodnocovaním štruktúry učebných a študijných odborov SOU prebieha inovácia jednotlivých vzdelávacích programov a základných pedagogických dokumentov.

Od roku 1994 do roku 2000 bolo inovovaných celkom 20 učebných odborov a 36 študijných odborov na SOU. Novozavedených bolo 11 učebných odborov a 16 študijných odborov.

Medzi inovácie vzdelávacích programov, ktoré výrazne ovplyvňujú prípravu žiakov v SOU patrí:

- /// experimentálne overovanie stupňovitej prípravy v strojárstve, elektrotechnike, technickej chémii silikátov, ostatnej technickej chémii a tiež v oblasti ekonomiky a organizácie, obchodu a služieb,
- /// experimentálne overovanie učebných a študijných odborov a ich odborných zameraní pripravených v programe Phare – Reforma odborného vzdelávania a prípravy.

Obsah vzdelávania a prípravy v študijných a učebných odboroch SOU pozostáva zo všeobecnej a odbornej zložky prípravy.

Všeobecná zložka vzdelávania poskytuje žiakom poznatky zo spoločenskovedných a matematicko-prírodovedných disciplín.

Odborná zložka vzdelávania a prípravy tvorí základ profilu absolventov. Učivo odborných predmetov umožňuje žiakom osvojiť si poznatky o podstate zákonitostí, princípov, javov a ich vzájomných vzťahov, poznatky o prírodných, technických, technologických, ekologických, ekonomicko-spoločenských súvislostiach, ktoré sa absolventi naučia uplatňovať pri riešení praktických úloh.

Osobitný význam v sústave vyučovacích predmetov má predmet odborný výcvik ako integrujúci predmet v príprave žiakov zameraný na osvojenie a upevnenie zručností a spôsobilostí uvedených v profile absolventov.

Uplatnenie individuálnych záujmov žiakov, rozšírenie ich všeobecných a odborných vedomostí umožňuje systém voliteľných a nepovinných predmetov.

Výchova a vzdelávanie v SOU prebieha:

- /// v učebných odboroch a ich odborných zameraniach, v ktorých denné štúdium trvá dva roky. Absolvent dosiahne stredné odborné vzdelanie. Štúdium je ukončené záverečnou skúškou a získaním výučného listu v odbore. Pomer všeobecnej zložky vzdelávania a odbornej zložky vzdelávania (z toho odborného výcviku) je 30% : 70% (55%);
- /// v učebných odboroch a ich odborných zameraniach, v ktorých denné štúdium trvá tri roky. Absolvent dosiahne stredné odborné

vzdelanie. Štúdium je ukončené záverečnou skúškou a získaním výučného listu v odbore. Pomer všeobecnej zložky vzdelávania a odbornej zložky vzdelávania (z toho odborného výcviku) je 20-40% : 60-80% (50%). Pomer zložiek vzdelávania priamo ovplyvňuje profil absolventa, v ktorom sú uvedené požiadavky na teoretické vedomosti a manuálne zručnosti absolventov;

- /// v študijných odboroch a ich odborných zameraniach pre absolventov trojročných učebných odborov SOU, v ktorých denné štúdium trvá dva roky. Absolvent dosiahne úplné stredné odborné vzdelanie. Štúdium je ukončené maturitnou skúškou a získaním maturitného vysvedčenia. Pomer všeobecnej zložky vzdelávania a odbornej zložky vzdelávania je 40% : 60%. Tento pomer bol pevne stanovený od 1. septembra 1999. Usmernením Ministerstva školstva SR sa stanovila doba denného štúdia na dva roky a večerného štúdia na tri roky;
- /// v študijných odboroch a ich odborných zameraniach, v ktorých denné štúdium trvá spravidla štyri roky. Absolvent dosiahne úplné stredné odborné vzdelanie. Štúdium je ukončené maturitnou skúškou a získaním maturitného vysvedčenia a výučného listu v odbore. Pomer všeobecnej zložky vzdelávania a odbornej zložky vzdelávania (z toho odborného výcviku) je 25-50% : 50-75% (35-40%). Pomer zložiek vzdelávania priamo ovplyvňuje profil absolventov, ktorý určujú požiadavky na teoretické vedomosti a manuálne zručnosti.

Riaditeľ školy môže na základe odporúčania predmetovej komisie vykonať v učebnom pláne v jednotlivých ročníkoch úpravy až do 10% celkového počtu týždenných vyučovacích hodín. Pri týchto úpravách musia zostať zachované všetky povinné vyučovacie predmety a musí byť dodržaný celkový počet týždenných vyučovacích hodín v ročníkoch.

Obsah učiva učebnej osnovy konkrétneho vyučovacieho predmetu sa môže upraviť až do výšky 30% jeho rozsahu, zaradením nových poznatkov z rozvoja vedy a techniky, z potreby prispôbiť učivo aktuálnym požiadavkám trhu práce, špecifickým podmienkam školy a aktuálnym potrebám odboru.

Zoznam voliteľných predmetov je tiež otvorený. Podľa charakteru študijného odboru je možné ich použiť i na posilnenie ľubovoľného povinného

vyučovacieho predmetu. Výber voliteľných predmetov sa uskutočňuje podľa záujmu žiakov a špecifických regionálnych podmienok v okruhu pôsobenia školy.

Spoločenské a hospodárske zmeny v spoločnosti, štrukturálne zmeny trhu práce a transformácia ekonomiky vyvolali silný tlak na potrebu inovácie obsahu jednotlivých vzdelávacích programov.

Systém riadenia významne ovplyvnilo odňatie zriaďovateľskej funkcie SOU (1990) podnikom ako dôsledku očakávanej privatizácie a reštrukturalizácie a jej presunutie na Ministerstvo školstva SR a ďalšie rezortné ministerstvá, po roku 1996 na krajské úrady. Tento fakt spolu s ekonomickou recesiou, poklesom zamestnanosti a zmenami správanie podnikov výrazne ovplyvňoval záujem o praktickú prípravu žiakov SOU, nepriamo viedol (1993) k zmene dĺžky prípravy v učebných odboroch SOU z troch rokov a štyroch mesiacov na tri roky (zrušením ob-

dobia prevádzkového výcviku a posilnením profilujúceho predmetu – odborný výcvik) a napokon k úbytku žiakov SOU (tabuľka 12, 13 a príloha 6a, 6b).

Problémy v príprave žiakov v SOU v rokoch 1989 –2000 je možné zhrnúť takto:

- ⚡ neznalosť perspektívnych potrieb jednotlivých odvetví národného hospodárstva,
- ⚡ nízky záujem sociálnych partnerov o vzdelávanie a prípravu žiakov v stredných odborných učilištiach. Z tohto dôvodu inovácie vzdelávacích programov pripravujú zväčša len školy. Zamestnávateľská a podnikateľská sféra sa obmedzuje iba na prípravu stanovísk k navrhnutým programom,
- ⚡ nedoriešený systém riadenia stredných odborných učilíšť,
- ⚡ nedostatočné zabezpečovanie kvalitnej odbornej prípravy žiakov v jednotlivých oblastiach priemyslu pre zastaralé vybavenie pracovísk odborného výcviku,
- ⚡ odchod kvalitných pedagogických zamestnancov z úseku stredných odborných učilíšť do iných oblastí trhu práce,
- ⚡ prekonaná legislatíva, ktorá bráni integrácii stredných škôl a horizontálnej priechodnosti integrovaných vzdelávacích ciest štúdia, ako aj širšiemu využívaniu skúseností škôl

reformovaných v rámci programu PHARE – Reforma odborného vzdelávania a prípravy.

Tabuľka 12:

Historický prehľad rozvoja SOU

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Absol.	Učitelia	Ž/U	Ž/T
1945	93	931	19 743	.	877	.	21,2
1960	304	2 465	60 185	.	2 973	20,2	24,4
1970	248	4 354	109 471	29 761	2 918	37,5	25,1
1980	273	5 003	137 712	39 061	4 678	29,4	27,5
1985	301	5 309	138 260	43 595	6 743	20,5	26,0
1990	311	5 960	149 981	45 105	8 623	17,4	25,2
1995	357	5 375	139 688	42 043	8 342	16,7	26,0
1999	361	4 374	102 522	40 588	7 892	13,0	23,4

Tabuľka 13:

Vývoj ukazovateľov rozvoja SOU v rokoch 1989 až 1999

Rok	Školy	Triedy	Žiaci	Absol.	Učitelia	Ž/U	Ž/T
1989	311	5 953	155 240	42 898	8 756	17,7	26,1
1990	311	5 960	149 981	45 105	8 623	17,4	25,2
1991	317	5 851	143 282	50 338	8 374	17,1	24,5
1992	344	5 704	139 408	44 567	8 315	16,8	24,4
1993	344	5 450	138 465	57 538	8 037	17,2	25,4
1994	358	5 338	138 173	41 729	8 121	17,0	25,9
1995	357	5 375	139 688	42 043	8 342	16,7	26,0
1996	355	5 268	135 696	44 290	8 487	16,0	25,8
1997	346	4 998	126 798	44 136	8 377	15,1	25,4
1998	335	4 776	117 507	42 275	8 225	14,3	24,6
1999	361	4 374	102 522	40 588	7 892	13,0	23,4

Poznámka:

Ukazovatele sa týkajú denného štúdia.
Kategória učiteľov zahŕňa skupinu interných aj externých učiteľov spolu.

Ž/U = priemerný počet žiakov na učiteľa

Ž/T = priemerný počet žiakov na triedu

Podrobnejšie údaje o rozvoji SOU v rokoch 1989 – 1999 sú v prílohe 6a, 6b.

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

2.3. Špeciálne školy

V súčasnej dobe existuje na Slovensku rozvinutá sieť špeciálnych škôl (príloha 7), v ktorých sa diferencovane, podľa druhu postihnutia, vzdelávajú zdravotne postihnuté deti a mládež, t.j. so sluchovým, zrakovým, telesným, mentálnym postihnutím, deti choré a zdravotne oslabené, s narušenou komunikačnou schopnosťou, s autizmom, s vývinovými poruchami správania, s poruchami psychického alebo sociálneho vývinu, resp. deti a mládež s viacerými chybami. Uplatňuje sa prepracovaný systém výchovy a vzdelávania, ktorého hlavným cieľom je dosiahnuť maximálnu pracovnú a spoločenskú integráciu zdravotne postihnutých jednotlivcov s ohľadom na druh a stupeň postihnutia. Okrem špeciálnych škôl pre mentálne postihnutých žiakov ostatné špeciálne školy používajú s malými modifikáciami učebné plány a učebné osnovy bežných základných a stredných škôl.

Vo vývoji špeciálnych škôl po roku 1990 sa ukázalo, že segregované vzdelávanie v špeciálnych školách nepriaznivo vplýva na rozvoj sociálnych vzťahov. Preto sa uprednostňuje integrácia zdravotne postihnutých žiakov do škôl bežného typu. Pre zdravotne postihnuté deti a ich rodičov existuje možnosť rozhodnúť sa pre vzdelávanie v špeciálnej alebo v bežnej škole. Predpokladom je, že škola bežného typu vytvára také prostredie, aby zdravotne postihnutý žiak mohol dosahovať optimálne vzdelávacie výsledky.

Ďalšou možnosťou školskej integrácie, ktorá sa v praxi realizuje najmä pre deti s ťažkým stupňom postihnutia, je vzdelávanie formou tzv. parciálnej integrácie – v špeciálnych triedach bežnej školy. Školská integrácia sa tak uskutočňuje prostredníctvom organizačných foriem od celodenného vzdelávania v špeciálnej triede bežnej školy, cez čiastočné vzdelávanie v bežnej triede, vzdelávanie v bežnej triede s intenzívnou

pomocou špeciálneho pedagóga, až po vzdelávanie v bežnej triede s občasnými konzultáciami so špeciálnym pedagógom, resp. v zariadení špeciálnopedagogického poradenstva.

Vzdelávanie zdravotne postihnutých detí a mládeže sa tak riadi na základe legislatívy platnej pre bežné aj špeciálne školstvo.

Špeciálne školy sa zriaďujú v súlade so zákonom č. 229/2000, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 29/1984 o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov. Podľa neho sú to:

- /// špeciálne základné školy,
- /// špeciálne stredné školy,
- /// praktické školy,
- /// odborné učilištia.

Systém špeciálnych škôl je diferencovaný – tak ako bežné školstvo – podľa stupňov vzdelávania a odborného zamerania a zároveň podľa druhu a stupňa postihnutia. Okrem toho sa pre zdravotne postihnuté deti v predškolskom veku zriaďujú aj špeciálne materské školy.

Žiaci, ktorí navštevujú špeciálne školy (okrem špeciálnej základnej školy pre žiakov s mentálnym postihnutím, odborného učilišťa a praktickej školy), dosahujú vzdelanie rovnocenné so vzdelaním v bežných základných a stredných školách.

Odborné učilište je určené pre prípravu na povolanie žiakov s mentálnym postihnutím. Legislatívne nepatrí medzi stredné školy. Profesionálna príprava sa realizuje modulovým systémom s výstupom jednotlivých stupňov kvalifikácie: zaškolený, zaučený, vyučený. Tento systém dovoľuje flexibilne reagovať vo výchovno-vzdelávacom procese s ohľadom na úroveň mentálnych schopností a ďalších osobnostných vlastností žiakov.

Praktická škola nadväzuje na vzdelávanie v špeciálnej škole pre mentálne postihnutých žiakov. Je určená pre tých absolventov škôl, kde nie je predpoklad, že úspešne zvládnu prípravu na povolanie v odbornom učilišti. Jej úlohou je pripraviť žiakov na život v rodine, naučiť ich vykonávať praktické práce v domácnosti a

zaciviť ich v niektorých jednoduchých pomocných prácach tak, aby ich mohli vykonávať v podmienkach chráneného pracoviska.

V poslednej dobe sa do popredia dostáva problematika výchovy a vzdelávania detí s autizmom. V rámci experimentálneho overovania sa v súčasnosti na Slovensku zriaďujú pre tieto deti špeciálne triedy v podmienkach materských škôl, špeciálnych materských škôl, základných škôl a špeciálnych základných škôl.

Integrované vzdelávanie pre zdravotne postihnuté deti a mládež na všetkých stupňoch škôl predstavuje tvorivé zlúčenie systému vzdelávania v bežných a špeciálnych školách.

Realizuje sa:

- /// diferencovanými formami individuálnej integrácie v bežnej triede,
- /// v špeciálnych triedach pre zdravotne postihnuté deti v bežných školách (materských, základných a stredných).

Systém vzdelávania zdravotne postihnutých detí a mládeže v súčasnosti prechádza zásadnou prestavbou. Praktickým dôsledkom zdôrazňovania princípov humanizácie v školstve je rešpektovanie individuálnych špecifík osobnostného vývinu každého jednotlivca, čo prinieslo prechod od takmer výlučne segregovaného vzdelávania zdravotne postihnutých žiakov k systému možnosti voľby medzi optimálnou integráciou v školách bežného typu a špeciálnymi školami. Špecifickou úpravou podmienok výchovy a vzdelávania sa umožní veľkej časti populácie týchto žiakov absolvovať základné a stredoškolské vzdelávanie v rámci bežného školstva. To by malo prispieť nielen ku kvalitnejšiemu vzdelávacím výsledkom, ale (ako ukazujú mnohé zahraničné skúsenosti) malo by aj pozitívne podporiť proces plynulého sociálneho zapojenia a celkového osobnostného rozvoja tak, aby perspektívne väčšie percento zdravotne postihnutých jednotlivcov ako doteraz, bolo pripravené získať maturitné, ale aj univerzitné vzdelanie a nadväzne sa uplatniť aj v doteraz neobvyklých oblastiach spoločenského a pracovného života.

2.4. Základné umelecké školy

Predchodcom základných umeleckých škôl (ZUŠ) do roku 1993 boli ľudové školy umenia ako súčasť sústavy záujmových školských výchovných zariadení podľa zákona č. 78/1978 v znení zákona č. 31/1984 o školských zariadeniach. Jeho zrušením roku 1993 a novelou zákona č. 29/1984 boli pod názvom základné umelecké školy (ZUŠ) zaradené do sústavy škôl pre záujmové vzdelávanie. Poskytujú mladej generácii možnosť rozvinúť svoj prirodzený talent v niektorom z umeleckých odborov hudby, tanca, výtvarného alebo literárno-dramatického umenia a umožňujú žiakom pokračovať v umeleckej príprave na vyššom stupni vzdelávania, prípadne postupne sa kvalifikovať na profesionálny výkon umeleckého povolania (príloha 8).

ZUŠ v systéme umeleckého vzdelávania predstavujú základný článok. V súčasnosti sú to školy s dvojakou koncepciou líniou: na jednej strane pripravujú na štúdium v učebných a študijných odboroch v stredných školách umeleckého zamerania a v konzervatóriu, na vysokoškolské štúdium umeleckého zamerania, na druhej strane vychovávajú prostredníctvom umenia žiakov základných a stredných škôl, príp. i študentov vysokých škôl alebo dospelých.

V súčasnosti majú ZUŠ polyestetický charakter. Svojím hudobným, výtvarným, tanečným a literárno-dramatickým odborom predstavujú školu, ktorá umožňuje vzdelávanie v rôznych druhoch umenia. Poskytujú vzdelávanie pre veľmi širokú škálu záujemcov, vo vekovom rozpätí od detí predškolského veku až po dospelých uchádzačov. Rozhodujúcu časť žiakov ZUŠ tvoria žiaci vo veku 7-15 rokov.

Štúdium na ZUŠ sa organizuje ako prípravné, základné, rozšírené, skrátené alebo ako štúdium pre dospelých.

- /// **Prípravné štúdium** má najviac dva ročníky. Je určené predovšetkým pre žiakov I. stupňa základnej školy alebo pre nadané deti predškolského veku.
- /// **Základné štúdium** sa člení na dva stupne:
 - a) prvý stupeň má najviac osem ročníkov a organizuje sa pre žiakov základnej školy,
 - b) druhý stupeň má najviac štyri ročníky a organizuje sa pre žiakov stredných škôl. Pre žiakov, ktorí nenavštevovali prvý

stupeň, možno zriadiť jednoročné prípravné štúdium.

- /// **Rozšírené štúdium** je určené žiakom, ktorí v základnom štúdiu preukážu mimoriadne nadanie a vynikajúce študijné výsledky.
- /// **V skrátenom štúdiu** sa žiaci pripravujú na štúdium v stredných a vysokých školách pedagogického a umeleckého zamerania.
- /// **Štúdium pre dospelých** má najviac štyri ročníky.

Parametre súvisiace s dĺžkou štúdia, jeho obsahom, zameraním a cieľmi sa premietajú do základných pedagogických dokumentov.

ZUŠ sa veľkou mierou zapájajú do verejnej kultúrno-spoločenskej činnosti. Vytvárajú personálne podmienky pre vznik rôznych neprofesionálnych súborov a aktivít v umeleckej oblasti. V niektorých regiónoch Slovenska tvoria jediný alebo podstatný zdroj kultúrno-umeleckých aktivít. V tejto súvislosti majú nezastupiteľné postavenie v sústave škôl. Súčasná základná umelecká škola svojimi špeciálnymi vzdelávacími a kultúrno-výchovnými cieľmi, obsahom a organizáciou vzdelávania v značnej miere spĺňa požadované atribúty školy s významným kultúrno-výchovným poslaním. Výchovno-vzdelávací proces v nej prebieha podľa základných pedagogických a pedagogicko-organizačných dokumentov, uskutočňuje sa hodnotenie a klasifikácia výkonov, realizujú sa prijímacie ročníkové a absolventské skúšky, v školách sú zriadené pedagogické a umelecké rady, odbornometodické komisie, rodičovské združenia, rada školy a iné.

Základné umelecké školy vytvárajú podmienky pre aktívnu záujmovú umeleckú činnosť žiakov základných a stredných škôl v čase mimo vyučovania v popoludňajších hodinách, a preto sa ciele a obsah vyučovania stávajú významnou súčasťou mimoškolského programu výchovy a vzdelávania a účinným nástrojom úsilia proti negatívnym prejavom správania, drogovej závislosti a kriminalite.

Záujem o štúdium v základných umeleckých školách neustále narastá. V školskom roku 1999/2000 bolo v SR celkom 194 základných umeleckých škôl. Navštevovalo ich celkom 95 561 žiakov, z toho najviac v hudobnom odbore – 49 270 žiakov (príloha 8).

V súčasnosti navštevuje ZUŠ asi 14% žiakov základných škôl. V záujme uľahčenia dochádzky žiakov sa zriaďujú pobočky ZUŠ iba pre niektoré umelecké odbory.

V súčasnosti sa v ZUŠ postupuje podľa učebných plánov a osnov z roku 1996. Vyučovanie sa organizuje buď ako individuálne alebo skupinové. Počty žiakov v jednotlivých vyučovacích predmetoch alebo v skupinách sú rôzne a určujú ich učebné plány.

Vzhľadom na špecifický charakter talentu, spôsoby jeho rozvoja, možnosti a spôsob merania výkonu žiaka ZUŠ bol vypracovaný systém hodnotenia a klasifikácie žiakov, najmä prostredníctvom prehrávok, verejných produkcií, výstav, kde výkon žiaka hodnotí celá komisia, pričom interpretačný výkon žiaka posudzuje aj z hľadiska psychickej koncentrácie, odolnosti a žiaducich osobnostných vlastností žiaka.

Starostlivosť o mimoriadne talentovaných žiakov zabezpečuje ZUŠ organizovaním rozšíreného vyučovania.

Prípravu kvalifikovaných učiteľov pre základné umelecké školy dosiaľ v prevažnej miere zabezpečujú konzervatóriá. Problém zabezpečenia prípravy vysokoškolsky vzdelaných pedagógov – umelcov pre potreby základných umeleckých škôl je preto v súčasnosti aktuálny. Ukazuje sa preto možnosť pretransformovať niektoré z konzervatórií na vysokú odbornú školu, ktorá bude takýchto pedagógov pripravovať.

Vzhľadom na to, že sa v praxi osvedčuje doterajšia koncepcia obsahu a organizácie základných umeleckých škôl, nie je ju potrebné meniť, čo však nevylučuje možnosť zriaďovať aj nové umelecké odbory vzdelávania.

Na zabezpečenie ďalšieho rozvoja výchovy a vzdelávania v základných umeleckých školách bude však potrebné dobudovať odbornú školskú inšpekciu ZUŠ, zabezpečiť vedecko-pedagogický výskum umeleckej výchovy, skvalitniť tvorbu učebných plánov, osnov, učebníc a učebných textov, podporiť vypracúvanie špeciálnych metodík vyučovania a vybudovať informačnú databázu umelecko-pedagogickej literatúry.

2.5. Školské zariadenia

Školské zariadenia sú rovnocennou súčasťou školskej výchovno-vzdelávacej sústavy. Ich pôsobnosť je orientovaná najmä na oblasť výchovy a oblasť záujmového vzdelávania. Patria sem aj zariadenia, ktoré zabezpečujú výkon ústavnej výchovy, ochranné výchovy a preventívno-výchovnej starostlivosti i služieb v oblasti poradenstva pre deti a mládež. Školské zariadenia realizujú program výchovy a rozvoja zdravej integrovanej osobnosti a zároveň aj špeciálne preventívne programy ako napr. program prevencie drogových závislostí detí a mládeže.

Do roku 1993 platil zákon SNR č. 78/1978 v znení neskorších predpisov, ktorý vymedzoval poslanie a rozsah činnosti predškolských zariadení, školských zariadení a školských účelových zariadení v oblasti predškolskej výchovy a výchovy mimo vyučovania. Súčasťou činnosti bolo aj ďalšie vzdelávanie učiteľov a ostatných školských pracovníkov i zabezpečenie účelových služieb škole. Výlučným zriaďovateľom školských zariadení boli národné výbory, alebo socialistické organizácie so súhlasom národných výborov (závodné a družstevné predškolské

zariadenia). Podľa zákona NR SR č. 279/1993 o školských zariadeniach v znení neskorších predpisov školskými zariadeniami sú výchovno-vzdelávacie, špeciálne výchovné zariadenia, poradenské zariadenia, záujmovo-vzdelávacie zariadenia a školské účelové zariadenia. Zriaďovateľom môže byť okrem štátu aj verejná správa, cirkev a cirkevné spoločenstvá, fyzické a právnické osoby. Cirkevné, obecné a súkromné školské zariadenia môžu byť zaradené do siete len so súhlasom MŠ SR, po predložení koncepcie zariadenia a po preukázaní kvalifikovanosti pedagogických pracovníkov.

Školské zariadenia plnia a zabezpečujú viac funkcií:

- /// predškolskú výchovu (materská škola a špeciálna materská škola),
- /// výchovnú starostlivosť o deti a mládež v čase mimo vyučovania a záujmové aktivity vo voľnom čase (školský klub detí, školské stredisko záujmovej činnosti, centrum voľného času),

- /// ubytovanie a stravovanie (domovy mládeže, zariadenia školského stravovania),
- /// náhradnú rodinnú, ochrannú a preventívno-výchovnú starostlivosť (zariadenia výchovnej prevencie a zariadenia náhradnej výchovy),
- /// odborné služby v oblasti psychologického poradenstva, špeciálnopedagogického poradenstva a starostlivosti o deti (pedagogicko-psychologické poradne, špeciálnopedagogické poradne a diagnostické integračné centrá),
- /// odborné služby v oblasti záujmového štúdia (jazykové školy) a služby pre školy a školské zariadenia (školské hospodárstva, strediská praktického vyučovania, školské výpočtové strediská).

2.5.1. Predškolské zariadenia

Spoločensko-ekonomické zmeny na Slovensku po roku 1990 ovplyvnili aj vývoj inštitucionálnej predškolskej výchovy. Najvýraznejšie zmeny sa prejavili v sieti predškolských zariadení, kvalitatívny posun nastal v legislatívnej a pedagogickej oblasti a vo zvýraznení pedagogického poslania predškolských zariadení. V dôsledku poklesu populácie, zvýšenia nezamestnanosti obyvateľstva, ale aj nižšieho záujmu o výchovu a vzdelávanie detí predškolského veku sa sieť materských škôl podstatne zredukovala a počet zaškolených detí výrazne poklesol. Od roku 1990, kedy bolo na Slovensku 4 025 materských škôl ich počet klesal až do roku 1996. V roku 1999 bolo v 3 310 existujúcich školách zaškolených cca 85% detí predškolského veku.

Rozvoj predškolskej výchovy na Slovensku podporili aj programové vyhlásenia vlády SR v rokoch 1995 a 1998. V nadväznosti na tento zámer zaradilo ministerstvo školstva do plánu hlavných úloh na rok 2000 úlohu – vypracovať Návrh rozvoja siete predškolských zariadení. Historický prehľad rozvoja materských škôl a vývoj predškolských zariadení v rokoch 1989 – 1999 vyjadrujú tabuľky 14, 15 a príloha 9.

Tabuľka 14:

Historický prehľad rozvoja materských škôl

Rok	Školy	Triedy	Deti v MŠ	Hrubá zaškolenosť (%)	Učiteľky	D/T
1937	166	280	11376	4,3	222	40,6
1945	335	412	21528	11,1	406	52,3

1950	1506	1914	68879	26,4	1932	36
1960	1901	2706	83875	28,2	4115	31
1970	2645	4608	119026	48,9	8782	25,8
1980	3723	8124	231155	80,3	16180	28,5
1985	3976	9182	249448	91,4	18249	27,2
1990	4025	9296	216336	84,7	18620	23,3
1995	3322	7445	161697	70,8	14933	21,7
1999	3310	7821	161818	87,1	15807	20,7

Tabuľka 15:

Vývoj ukazovateľov rozvoja materských škôl v rokoch 1989 až 1999

Rok	Školy	Triedy	Deti v MŠ	Hrubá zaškolenosť (%)	Učítelia	D/T
1989	4052	9390	241458	92,3	18729	25,7
1990	4025	9296	216336	84,7	18620	23,3
1991	3759	8651	188821	76,7	17306	21,8
1992	3642	8604	188502	78,8	17218	21,9
1993	3482	7962	183972	78,2	15834	23,1
1994	3343	7387	174436	75,1	14639	23,6
1995	3322	7445	161697	70,8	14933	21,7
1996	3332	7664	168154	75,2	15382	21,9
1997	3330	7781	169300	80,0	15780	21,8
1998	3327	7885	167504	84,3	15935	21,2
1999	3310	7821	161818	87,1	15807	20,7

Poznámky:

Hrubá zaškolenosť sa počíta ako podiel detí v MŠ k počtu 3 až 5-ročných detí.

D/T = priemerný počet detí na triedu.

Výrazným problémom je zaškoloňovanie detí z menej podnetného, či zanedbaného sociálneho prostredia, najmä rómskych detí, pretože ich rodičia nemajú záujem o umiestnenie dieťaťa v materskej škole. Veľmi často práve toto sťažuje úspešnosť rómskych detí v základnej škole. Aj z tohto dôvodu odporúčajú teoretici i skúsení praktici zavedenie povinnej predškolskej prípravy aspoň pre 5-ročné deti.

Kvalitatívny posun vo vývoji predškolskej výchovy nastal po roku 1993 prijatím nového zákona NR SR č. 279/1993 o školských zariadeniach a v nadväznosti na to vyhlášky MŠV SR č. 353/1994 o predškolských zariadeniach v znení zmien a doplnkov vyhlášky MŠ SR č. 81/1997.

Podľa zákona materské školy a špeciálne materské školy tvoria rovnocennú súčasť výchovno-vzdelávacej sústavy. Zákon umožňuje zriaďovať štátne, obecné, súkromné, cirkevné a iné neštátne školské zariadenia so slovenským

výchovným jazykom i s jazykom národnostných menšín (maďarským, nemeckým, ukrajinským).

Sústavu inštitucionálnej predškolskej výchovy v SR tvoria:

- /// materské školy a špeciálne materské školy (prípadne triedy) s poldennou, celodennou, týždennou alebo nepretržitou výchovnou starostlivosťou,
- /// prípravné triedy pre 5-ročné deti,
- /// zariadenia výchovnej prevencie, liečebno-výchovné zariadenia a diagnostické centrá, ktoré poskytujú pomoc deťom zo sociálne alebo výchovne zlyhávajúceho prostredia a deťom s narušeným psychosociálnym vývinom za súčasnej práce s rodinou. Ich cieľom je zlepšiť a zachovať funkciu rodiny;
- /// zariadenia náhradnej výchovy (v kompetencii rezortu MPSVaR SR): detský domov, reedukačný detský domov, profesionálna náhradná výchova v rodine a samostatná výchovná skupina;
- /// škola v prírode pre 5-6-ročné deti z materských škôl;
- /// sústavu dotvárajú detské jasle (v kompetencii MZ SR).

Poslaním predškolskej výchovy v predškolských zariadeniach je zabezpečiť systematickú výchovu a vzdelávanie detí vo veku od 2 do 6 rokov a v prípade odloženej povinnej školskej dochádzky do 7 rokov veku dieťaťa. Materské školy a špeciálne materské školy dopĺňajú rodinnú výchovu o výchovno-vzdelávaciu činnosť zameranú na všestrannú kultiváciu osobnosti dieťaťa, teda sociálno-emočionálny, fyzický a intelektuálny rozvoj v súlade s jeho individuálnymi a vekovými osobitosťami. Význam inštitucionálnej predškolskej výchovy spočíva aj v poskytovaní rovnakých možností osobnostného rozvoja detí, vo vyrovnávaní rozdielov medzi deťmi z rôzneho sociokultúrneho prostredia, vo včasnom odhaľovaní porúch vo vývoji detí, ich príprave na život v spoločnosti a na povinnú školskú dochádzku. Predškolské zariadenia poskytujú rodičom detí aj odborné konzultácie o výchove detí.

Okrem posilnenia pedagogickej funkcie predškolských zariadení sa zákonom o školských zariadeniach umožňuje integrácia zdravotne postihnutých detí do zdravej detskej populácie v materských školách, znížila sa veková hranica prijímania detí do materských škôl už od 2 rokov a podporuje sa prednostné umiestňovanie 5-ročných

detí a detí s odloženou povinnou školskou dochádzkou.

V predškolských zariadeniach sa uplatňuje variabilná výchovná starostlivosť podľa želania rodičov a to buď poldenná, celodenná, týždenná alebo nepretržitá. Denná pravidelná, niekoľkoročná predškolská výchova je najúčinnějšíou formou prípravy dieťaťa na školu. Prípravné triedy v materských školách poskytujú 5-6-ročným deťom a deťom s odloženou povinnou školskou dochádzkou dennú predškolskú prípravu rok pred vstupom do základnej školy. Prípravné triedy v kombinácii s priamou účasťou matiek na pedagogickom procese v materskej škole a domácou predškolskou prípravou poskytujú deťom intenzívnu prípravu rok pred vstupom do základnej školy.

Obsah predškolskej výchovy je rozpracovaný v novom základnom pedagogickom dokumente **Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách** (ďalej **Program**), ktorý schválilo MŠ SR v roku 1999.

Jeho realizácia umožňuje naplniť ideu všestranného rozvoja dieťaťa, jeho prípravu na život v spoločnosti a dosiahnutie školskej zrelosti. Tradičné výchovné zložky sú obohatené o samostatne vyčlenenú prosociálnu výchovu, integrovanú environmentálnu výchovu, výchovu k zdravému spôsobu života, elementárne prvky spoločenskej výchovy, tvorivú dramatikú, prvky muzikoterapie, rozvíjanie grafomotorických zručností. V pedagogickej orientácii na dieťa sa výrazne uplatňuje činnostný prístup a princíp aktivity, partnerský vzťah k dieťaťu s akcentom na rozvoj individuality a jedinečnosti dieťaťa ako tvorivej, rozvíjajúcej sa osobnosti schopnej socializácie, rešpektovanie potrieb a záujmov svojich rovesníkov i dospelých. K tomuto zámeru nepochybne prispieva uplatňovanie poznatkov z pedagogickej diagnostiky a individuálny prístup k dieťaťu. Významná je poradenská činnosť učiteliek materských škôl, ktorá spočíva v pedagogickej i zdravotnej osвете ako aj v individuálnom výchovnom poradenstve.

Tvorivé uplatňovanie **Programu** v praxi a obohacovanie pedagogických prístupov experimentálnou činnosťou a medzinárodnými projektami nepochybne prispieva k pozitívnemu osobnostnému rozvoju detí predškolského veku. V rámci projektu Svetovej zdravotníckej organizácie sa vytvárajú adekvátne podmienky pre integráciu zdravotne postihnutých detí.

Napriek premyslenej realizácii koncepcie predškolskej výchovy, kvantitatívnemu a kvalitatívnemu rozvoju predškolskej výchovy bránia:

- /// pokles životnej úrovne, populácie a vysoká nezamestnanosť mladých rodín,
- /// výrazný nedostatok finančných prostriedkov a s tým súvisiace nedostatočné materiálne vybavenie materských škôl,
- /// spoločenské nedocenenie významu predškolskej výchovy,
- /// nedostatočné zabezpečenie odborného riadenia a kontroly.

2.5.2. Starostlivosť o deti a mládež v čase mimo vyučovania

Zariadenia, ktoré zabezpečujú výchovu a vzdelávanie detí mimo vyučovania, majú za cieľ orientovať deti a mládež na hodnotné záujmy, rozvíjať ich schopnosti i vedomosti, ale zabezpečujú aj výchovnú a socializačnú pomoc zamestnaným rodičom. Ďalšie zariadenia zabezpečujú rozvíjanie záujmov a organizovanie oddychovej činnosti. Podieľajú sa tak na rozvíjaní nadania detí a mládeže i na rozvoji a formovaní návykov plnohodnotného využívania voľného času.

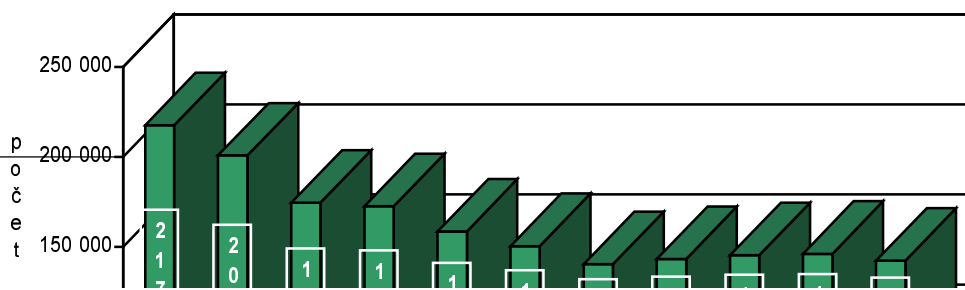
Pred rokom 1989 takmer 80% detí a mládeže sa zapájalo do organizovanej záujmovej činnosti vo voľnom čase v PO SZM a SZM, v školských družinách a kluboch, telovýchovných organizáciách, domoch pionierov a mládeže, staniciach mladých turistov, prírodovedcov a technikov (v roku 1990 premenované na domy detí a mládeže), v ľudových školách umenia. Po roku 1989 v priamej nadväznosti na spoločensko-politické zmeny došlo aj k zmenám v oblasti práce

s deťmi a mládežou, keď začali pracovať okrem verejných spoločenských aj neštátne a cirkevné organizácie. Záujem týchto organizácií je skôr orientovaný na určitú skupinu detí a mladých ľudí, ale nie všetky majú vypracované systematicky ucelené programy výchovy. K tomu pristupujú v mnohých organizáciách i problémy, ktoré súvisia s nedostatočnou personálnou, priestorovou a materiálnou vybavenosťou. Je to spôsobené najmä nedostatočným ekonomickým zabezpečením prevádzky mimoškolských zariadení a nedoceňovaním práce s deťmi a dospelávajúcou mládežou v ich voľnom čase.

Školské kluby detí (ŠK) zabezpečujú pre žiakov, ktorí plnia povinnú školskú dochádzku výchovu a vzdelávanie v čase mimo vyučovania a v čase školských prázdnin. V súčasnosti stratili svoje pôvodné poslanie – realizovať výchovno-vzdelávaciu činnosť na uspokojenie záujmov žiakov v čase mimo vyučovania a na ich prípravu na vyučovanie. Je to spôsobené i danými podmienkami, ktoré pri súčasnom nedostatku finančných prostriedkov prakticky vytvárajú len obmedzené možnosti na ich existenciu i získanie dostatočného množstva kvalifikovaných pedagógov pre túto činnosť. Stali sa z nich väčšinou školské zariadenia s funkciou sociálnou, ktoré slúžia pre deti najnižších ročníkov základnej školy na prípravu na vyučovanie, oddych a záujmová činnosť pre starších žiakov sa realizuje len v malej miere. Do roku 1993 pracovali školské družiny (pre žiakov 1. – 4. ročníka ZŠ) a školské kluby (pre žiakov 5. – 8. ročníka ZŠ). Počet školských družín bol najvyšší v roku 1992 (2 235). Najvyšší počet zapísaných žiakov bol v roku 1989 (205 870), odvtedy až do roku 1993 rapídne klesal. Vývoj počtu zapísaných žiakov v kluboch (aj družinách) od roku 1989 do roku 1999 zobrazuje nasledujúca tabuľka 16 a prílohy 10a, 10b.

Tabuľka 16:

Vývoj počtu zapísaných žiakov v kluboch a družinách v rokoch 1989 až 1999

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

Centrá voľného času (CVČ) a školské strediská záujmovej činnosti (ŠSZČ) sú miesta realizácie štátneho programu starostlivosti o deti a mládež vo voľnom čase. Vytvárajú podmienky pre rozvoj ich schopností v praktickej činnosti a návyky účelného využívania voľného času na základe záujmu a slobodnej voľby počas školského roka i v čase prázdnin. Stali sa prirodzenou prevenciou pred negatívnymi vplyvmi prostredia. Spektrum aktivít, ktoré ponúkajú, je veľmi rozsiahle a zahŕňa širokú škálu činností v jednotlivých záujmových oblastiach, spontánnu i rekreačnú činnosť. Veľkú pozornosť venujú i vyhľadávaniu a ďalšiemu vzdelávaniu talentov a integrácii detí a mládeže so špeciálnymi potrebami. Centrá voľného času sú v podstate nástupníckymi organizáciami domov detí a mládeže. Realizujú rôznorodé pravidelné i príležitostné aktivity v záujmových útvaroch, organizujú prázdninové aktivity a tábory, súťaže, prehliadky, ako aj metodickú a edičnú činnosť. Ich počet od roku 1991 postupne klesal, ale v posledných dvoch rokoch je stabilizovaný. Vývoj počtu zapísaných členov v záujmových útvaroch pravidelnej činnosti CVČ v rokoch 1989 až 1999 zobrazuje príloha 11.

Centrá voľného času majú predpoklady pozitívne ovplyvňovať voľný čas detí a dospievajúcej mládeže z celého spádového územia. Reálne sú však dostupné iba nízkemu percentu detskej populácie, ktorá žije v mestách, kde sú centrá zriadené a vzhľadom na vzdialenosť i kapacitné možnosti sa na činnosti detí z vidieka podieľajú iba vo veľmi malej miere. Tým narastá počet detí, ktoré majú zníženú možnosť zmysluplne tráviť svoj voľný čas. Čiastočne sa to rieši zriaďovaním

školských stredísk záujmovej činnosti (ŠSZČ), ktoré zabezpečujú rozvíjanie a organizovanie oddychu, činnosti žiakov ZŠ a SŠ v ich voľnom čase. O činnosť stredísk majú najväčší záujem deti do 15 rokov, pretože tvoria zhruba 80% všetkých členov.

Domov mládeže (DM) zabezpečuje žiakom stredných škôl ubytovanie a stravovanie. Vo výchovnej práci nadväzuje na výchovu v rodine a na výchovno-vzdelávaciu činnosť školy. Domovy mládeže majú regionálnu i nadregionálnu pôsobnosť. Ich potrebu a opodstatnenie podčiarkuje aj fakt, že podľa niektorých prieskumov bolo zistené, že žiaci ubytovaní v DM dosahujú lepšie študijné výsledky, než žiaci dochádzajúci. Od roku 1989 do 1991 bol zriaďovateľom domovov mládeže štát, od roku 1992 môže byť zriaďovateľom aj súkromná osoba alebo cirkev. Ich počet v rokoch 1989 až 1991 bol vyrovnaný, najvyšší nárast bol v roku 1992, v rokoch 1996 až 1999 je zaznamenaný výraznejší pokles. Počet ubytovaných žiakov od roku 1989 neustále klesal. Prevalu ubytovaných v domovoch mládeže tvoria študenti stredných odborných škôl (príloha 12).

Školy v prírode (ŠvP) sú výchovné zariadenia, ktoré umožňujú deťom a mládeži (materských škôl, základných škôl, stredných škôl a špeciálnych výchovných zariadení) pobyt v prírode bez prerušenia školskej výchovno-vzdelávacej práce v zdravotne priaznivom prostredí. Majú nezastupiteľné miesto pre zdravý vývoj detí najmä z oblastí s nepriaznivým životným prostredím. Počet žiakov vyslaných do škôl v prírode od roku 1989 do roku 1995 postupne klesal. Neskôr

narastal a v posledných rokoch sa stav mierne stabilizoval. Najvýraznejší podiel na počte žiakov v ŠVP majú žiaci základných škôl (od 83% do 89%), (príloha 13).

2.5.3. Zariadenia výchovnej prevencie a náhradnej výchovy

Školské zariadenia tvoria sústavu inštitúcií, ktoré deťom a mládeži vo veku od 3 do 18 rokov poskytujú ochranu pred nepriaznivým pôsobením disfunkčného rodinného, alebo sociálne nepriaznivého prostredia. Do týchto zariadení môžu byť umiestňované aj deti na základe rozsudku súdu o nariadení ústavnej výchovy, alebo na základe žiadosti rodičov, prípadne zákonných zástupcov. Špeciálne výchovné zariadenia tak plnia úlohy pri ochrane detí pred sociálno-patologickými javmi, v prevencii problémového vývinu detí, v prevencii delikventného vývinu detí a pri výkone ústavnej a ochrannnej výchovy.

Patria k nim zariadenia výchovnej prevencie (centrá výchovnej a psychologickej prevencie, liečebno-výchovné sanatóriá a diagnostické centrá) a zariadenia náhradnej výchovy (reedukačné detské domovy, reedukačné domovy pre mládež), (príloha 14). Po overení systému komplexnej preventívnej a poradenskej starostlivosti o deti a mládež s poruchami správania sa vytvorili podmienky pre zriadenie samostatného Strediska sociálnej a psychologickej prevencie. Výsledky strediska sa stali podkladom k iniciovaniu legislatívneho vymedzenia **centier výchovnej a psychologickej prevencie (CVPP)**. Zákon NR SR č. 279/1993 v §10 ustanovuje poslanie CVPP „poskytovať odbornú pomoc deťom zo sociálne alebo výchovne zlyhávajúceho prostredia a deťom s narušeným psychosociálnym vývinom“. V priebehu rokov 1995 – 2000 vzniklo v súlade s Opatreniami pre boj proti drogám na úrovni okresov a krajov 29 centier výchovnej a psychologickej prevencie. Ich poslaním je poskytovať špecifickú sociálnu, psychologickú a liečebno-výchovnú starostlivosť deťom ohrozeným sociálno-patologickými javmi. Zúčastňujú sa aj na terénnej sociálnej práci a podieľajú sa na výchovnom dohľade nad ohrozenými deťmi, vrátane detí, u ktorých bola prerušená alebo zrušená nariadená ústavná výchova. CVPP rozvíjajú programy primárnej a sekundárnej prevencie najmä na báze ambulantnej a poradenskej komunity pre deti a mládež, pričom využívajú skupinové techniky a skupinovú

psychoterapiu. Skupiny sú otvorené a dopĺňajú sa podľa potreby. Komplexná preventívna starostlivosť prebieha spravidla v štyroch na seba nadväzujúcich etapách (komplexný program primárnej prevencie, nácvik sociálno-psychologických zručností, skupinové a individuálne poradenstvo a klubové aktivity záujmového, kultúrneho alebo športového charakteru). V zmysle zákona súčasťou zariadení môže byť aj lôžková časť, ktorá v našich podmienkach je realizovaná v diagnostických centrách a liečebno-výchovných zariadeniach.

Diagnostické centrá (DC) poskytujú psychologickú, psychoterapeutickú, výchovnú a zdravotnú starostlivosť deťom, o umiestnení ktorých rozhodol príslušný orgán štátnej správy alebo o to požiadal zákonný zástupca. Sú to internátne výchovné zariadenia, ktoré zabezpečujú komplexné vyšetrenie detí a mladistvých z hľadiska psychologického a špeciálnopedagogického. Na základe komplexného vyšetrenia sa rozmiestňujú deti a mladiství do výchovných zariadení. Diagnostické centrá pre deti plnia diagnostické úlohy pre deti predškolského veku, deti základnej školy, či špeciálnej školy. Diagnostický ústav pre mládež plní diagnostické úlohy pre mladistvých. V diagnostických centrách pre deti, na rozdiel od roku 1989, bola v rokoch 1990 až 1999 prevaha umiestnených na základe predbežného opatrenia, resp. na základe súdneho rozhodnutia o nariadení ústavnej výchovy. Len 5-7% detí bolo umiestnených na základe žiadosti rodičov.

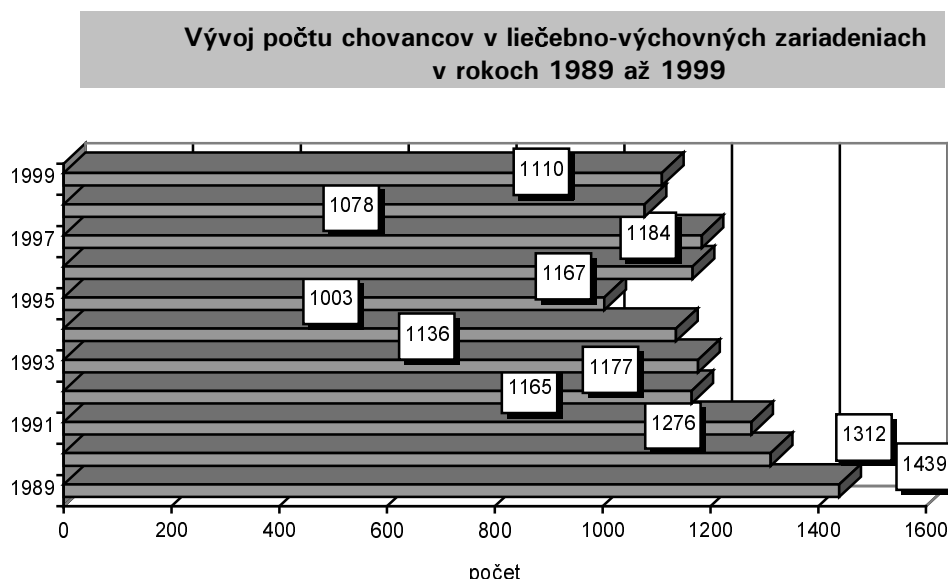
K zariadeniam náhradnej výchovy patria **reedukačný detský domov (RDD)**, do roku 1993 detský výchovný ústav pre deti do 14 rokov) a **reedukačný domov pre mládež (RDM)**, do roku 1993 výchovný ústav pre mládež), kam sa prijímajú deti na základe súdneho rozhodnutia o ústavnej alebo ochrannnej výchove, na základe predbežného opatrenia, alebo na požiadanie zákonných zástupcov. Poslaním RDD je výchova sociálne a mravne narušených detí, u ktorých boli zistené závažné nedostatky v sociálnej prispôsobivosti, v charakterovom vývine, v osobnostných vlastnostiach, kde sa ich výchova nedala zvládnuť v iných zariadeniach. Počet RDD pre mládež je stabilizovaný i keď počet umiestnenej mládeže od roku 1989 neustále klesal. RDM plní aj výchovnú starostlivosť v príprave na povolanie. (Do roku 1996 plnili funkciu náhradnej výchovy aj **detské domovy**. Podľa zákona č. 222/1996 boli ako sociálno-výchovné zariadenia vyradené zo školskej

výchovno-vzdelávacej sústavy a preradené do pôsobnosti ministerstva práce – príloha 14).

Liečebno-výchovné sanatóriá (LVS) poskytujú psychologickú, psychoterapeutickú a výchovnú starostlivosť deťom s narušeným psychosociálnym vývinom (poruchy učenia, poruchy správania), u ktorých ambulantná starostlivosť neviedla k náprave. Do roku 1994 existovali len štátne zariadenia, v rokoch 1995 až 1997 pracovalo jedno súkromné zariadenie (v súčasnosti pracujú len štátne zariadenia). Počet umiestnených detí od roku 1989 výrazne narastal.

Takmer 1/4 tvoria deti, ktoré sú umiestnené v LVS na základe súdneho rozhodnutia a 3/4 na žiadosť rodičov. V týchto zariadeniach sa pracuje s klientmi intenzívne na úrovni individuálneho výchovno-vzdelávacieho plánu. Klienti, ktorí aj v týchto zariadeniach pokračujú v asociálnych prejavoch, sú postupne umiestňovaní do zariadení pre výkon ústavnej a ochrannej výchovy. Vývoj počtu chovancov umiestnených v liečebno-výchovných zariadeniach za roky 1989 až 1999 zobrazuje nasledujúca tabuľka 17.

Tabuľka 17:

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

2.5.4. Zariadenia výchovného poradenstva

Poradenské zariadenia poskytujú odborné služby v oblasti výchovného poradenstva a starostlivosti o deti. Medzi poradenské zariadenia patria pedagogicko-psychologické poradne a zariadenia špeciálnopedagogického poradenstva (špeciálno-psycho-logická poradňa a detské integračné centrum). Pri poskytovaní odborných služieb v oblasti výchovného poradenstva (aj špeciálnopedagogického) sa zúčastňujú výchovný poradca, školský psychológ a školský špeciálny pedagóg. **Špeciálne zariadenia** zabezpečujú odbornú starostlivosť o zdravotne postihnuté deti v procese ich integrácie do spoločnosti v spolupráci s rodinou, školou a odbornými

pracovníkmi. V roku 1999 pracovalo 25 špeciálnopedagogických poradní a 6 detských integračných centier (DIC).

Pedagogicko-psychologické poradne (PPP) plnia úlohy odbornej pedagogickej a psychologickkej diag-nostiky, odbornej pedagogickej a psychologickkej starostlivosti o deti a úlohy poradenstva v otázkach ich výchovy, vzdelávania, osobnostného a profesijného vývinu. Vykonávajú aj preventívno-pora-denskú činnosť pre deti a mládež, u ktorých sa prejavia problémy v ich duševnom vývine. Zriaďovanie poradní vyplýva zo zákona č. 279/1993 o školských zariadeniach a problematika výchovného poradenstva je bližšie špecifikovaná vo vyhláske MŠ SR z 26.1.1996

o podrobnostiach o výchovnom poradenstve a poradenských zariadeniach. Na Slovensku v súčasnosti pracuje spolu 85 pedagogicko-psychologických poradní, z toho 8 krajských a 77 okresných.

Ako vyplýva z ich vzorového štatútu, PPP môžu mať aj elokované pracoviská zriadené na základe príslušných regionálnych potrieb. Ich účelom je priblíženie poradenských služieb ku klientovi. Ich súčasťou môžu byť aj špecializované útvary, napr. CVPP. PPP spolupracujú aj s ďalšími školskými zariadeniami, sociálnou kuratelou okresných úradov, policajnou expozitúrou, CVČ, okresnými úradmi práce, dobrovoľnými združeniami a cirkevnými spoločenstvami. Všetky poradenské zariadenia spolupracujú s učiteľmi, rodičmi a výchovnými poradcami, s lekármi, koordinátormi a preventistami. Využívajú spoluprácu aj s príslušníkmi policajného zboru a s ďalšími odborníkmi. Preventívne a poradenské zariadenia pracujúce v školstve majú široký záber činností a zabezpečujú okrem výchovy a vzdelávania, osvetovej a poradenskej činnosti, informačno-poradenskej činnosti aj prevenciu sociálno-patologických javov/prevenciu drogových závislostí. Ďalšia činnosť je zameraná na skvalitnenie životného prostredia a vytváranie životného štýlu, rozvoj talentu a nadania i záujmových aktivít detí a mládeže vo voľnom čase. Prehľad aktivít z posledného realizovaného prieskumu v roku 1999 zobrazuje tabuľka 18.

Tabuľka 18:

Aktivity pedagogicko-psychologických a špeciálnopedagogických poradní (1999)

Prehľad aktivít	Počet	%	Počet účastníkov	%
Vzdelávacie aktivity	2 326	1,6	18 040	7,4
Informačné a poradenské aktivity	45 060	30,3	96 453	39,0
Psychologicko-terapeutické aktivity	23 830	16,0	37 811	15,3
Psychologicko-diagnostické aktivity	32 264	21,7	51 458	20,8
Špeciálnopedagogické aktivity	44 152	29,7	38 785	15,7
Oddychovo-relaxačné aktivity	971	0,7	4 509	1,8
Spolu	148 603	100,0	247 056	100,0

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.

Špeciálnopedagogické poradenstvo poskytuje servis zdravotne postihnutým deťom od raného veku až po ukončenie prípravy na povolanie, rodičom, učiteľom bežných škôl ako aj špeciálnym pedagógom, deťom, ktoré boli v minulosti oslobodzované od povinnej školskej dochádzky a od povinnosti dochádzať do školy. Pri optimálnej kvalite práce poradenského zariadenia sa počíta s udržiavaním kontaktov s klientom na neformálnej úrovni aj po ukončení prípravy na povolanie, s cieľom pomáhať mu pri prekonávaní problémov pracovného a spoločenského života. Zákom č. 279/1993 o školských zariadeniach sa špeciálnopedagogické poradenstvo stalo rovnocennou súčasťou školskej výchovno-vzdelávacej sústavy. Nadväzne vyhláška MŠ SR č. 43 z 26.1.1996 o podrobnostiach o výchovnom poradenstve a o poradenských zariadeniach konkretizuje zriaďovanie a činnosť inštitúcií špeciálnopedagogického poradenstva. Sú to špeciálnopedagogická poradňa, detské integračné centrum a školský špeciálny pedagóg. Koncepcia špeciálnopedagogického poradenstva v SR bola vypracovaná v r. 1998 a aktualizovaná v r. 2000. Ministerstvo školstva SR v roku 1998 poverilo Štátny pedagogický ústav komplexným usmerňovaním zariadení špeciálnopedagogického poradenstva a riešením tejto problematiky na báze metodologickej a metodickéj.

Činnosť zariadení špeciálnopedagogického poradenstva zahŕňa: depistáž, komplexnú špeciálnopedagogickú diagnostiku, komplexnú špeciálnopedagogickú rehabilitačnú činnosť, konzultačnú, poradenskú a osvetovú činnosť, výskumnú a metodickú činnosť, zaškoľovanie a sledovanie školského vývinu zdravotne postihnutých a spoluprácu s inými inštitúciami.

K 1. 8. 2000 existovalo na Slovensku 38 zariadení (32 špeciálnopedagogických poradní a 6 detských integračných centier). Vzhľadom na úlohy, ktoré plnia, zďaleka nestačia adekvátne reagovať na požiadavky praxe. Doteraz vznikali špeciálnopedagogické poradne najmä ako súčasť špeciálnych škôl. Dôsledkom je, že sa špecializujú prevažne na jeden druh postihnutia.

Prax ukazuje, že je potrebné vytvárať podmienky na zakladanie poradenských zariadení nezávisle od škôl a školských zariadení, s vlastnou právnou subjektivitou a rozpočtom. Podobne perspektívne bude výhodnejšie v prevažnom počte vytvárať centrá komplexnej špeciálnopedagogickej

starostlivosti zamerané na viac typov postihnutí a v tejto súvislosti doplniť počet odborných pracovníkov zariadení špeciálnopedagogického poradenstva podľa konkrétnych potrieb v danom regióne.

Pri zdokonaľovaní komplexnej starostlivosti o zdravotne postihnutých jednotlivcov sa čoraz viac zdôrazňuje úloha prevencie, včasnej kvalitnej diagnostiky a rehabilitácie už v ranom veku dieťaťa. Vyžaduje si to systematickú depistáž, tímovú spoluprácu odborníkov a zúčastnených rezortov.

V súvislosti s úlohami prevencie, včasnej odbornej intervencie v starostlivosti o zdravotne postihnuté deti a najmä vzhľadom na zabezpečenie podmienok efektívneho integrovaného vzdelávania zdravotne postihnutých žiakov, je potrebné optimalizovať počet štátnych, súkromných a cirkevných zariadení špeciálnopedagogického poradenstva s dôrazom na ich rovnomerné rozmiestnenie v každom regióne tak, aby ich pôsobnosť bola maximálne účinná. Je pravdepodobné, že niektoré špeciálne školy (na ktorých už teraz dochádza k postupnému znižovaniu počtu žiakov) sa budú pretvárať na veľmi po-trebné zariadenia špeciálnopedagogického poradenstva.

2.5.5. Záujmovo-vzdelávacie zariadenia

Záujmovo-vzdelávacie zariadenia poskytujú služby v oblasti záujmového štúdia a vytvárajú podmienky na rozvíjanie záujmov a nadania, zdokonaľovanie špecifických schopností detí a dospelých až na profesionálnu úroveň. Patria k nim jazykové školy, štátne jazykové školy a štátny stenografický ústav, do r. 1993 patrili k nim aj bývalé ľudové školy umenia (dnešné ZUŠ).

Jazykové školy majú v systéme celoživotného vzdelávania svoje opodstatnenie, najmä z pohľadu zabezpečovania výučby cudzích jazykov pre všetky vekové skupiny obyvateľstva.

Do roku 1993 boli v sieti zaradené len jazykové školy, ktorých počet narastal z 15 na 25 a ľudová škola jazykov. V roku 1994 boli jazykové školy pretransformované na štátne jazykové školy a ľudové školy na jazykové školy. V sieti jazykových škôl je v súčasnosti zaradených 14 štátnych jazykových škôl, 4 jazykové školy a 8 súkromných jazykových škôl, akreditovaných MŠ SR. Počet kurzov od roku 1989 neustále narastal, zo 798 na 1 223 v roku 1999 a podobne stúpala aj počet poslucháčov vo všetkých formách kurzov, t.j. zo 17 950 poslucháčov v roku 1989 na 21 497 poslucháčov v roku 1999. Vo výučbe jazykov má dominantné postavenie anglický jazyk.

2.5.6. Školské účelové zariadenia

Školské účelové zariadenia zabezpečujú služby pre školy a školské zariadenia v oblasti stravovania, praktického vyučovania žiakov stredných škôl a technicko-hospodárskych služieb škole. V zariadeniach školského stravovania sa ku dňu 31.12. 1999 stravovalo približne 630 tisíc stravníkov (stravovanosť je 60%). Prioritou zariadení školského stravovania je zabezpečovať stravovanie v zmysle výživových a hygienických požiadaviek.

K účelovým zariadeniam patria aj **školské výpočtové strediská (ŠVS)**. V súčasnosti pracuje 5 školských výpočtových stredísk, ktoré sa ako regionálne spracovateľské uzly informačného systému rezortu podieľajú na riešení, tvorbe, zavádzaní a spracovaní informačného systému rezortu. Súčasne sú aj poskytovateľmi internetu pre stredné a vysoké školy a vzdelávajú pracovníkov rezortu v príslušných regiónoch. Niektoré ŠVS fungujú aj ako zúčtovacie strediská za región pre ekonomické agendy. Ich úlohou je podieľať sa na budovaní a prevádzke efektívneho regionálneho informačného systému rezortu, s cieľom vytvoriť moderný a účinný servis pre školy a školské zariadenia.

2.6.

Národnostné školstvo

Výchova a vzdelávanie žiakov základných a stredných škôl národnostných menšín sa uskutočňuje podľa školského zákona

č. 29/1984, ktorý v paragrafe 3 „občanom českej, maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) národnosti v rozsahu primeranom

záujmom ich národného rozvoja zabezpečuje právo na vzdelanie v ich jazyku“. Podobne sa – s prihliadnutím na materinský jazyk detí – zabezpečuje podľa zákona o školských zariadeniach č. 279/1993 aj predškolská a nadväzná mimoškolská výchova a vzdelávanie detí v školských výchovno-vzdelávacích zariadeniach (v materských školách, v školských kluboch, v školských strediskách záujmovej činnosti a v centrách voľného času).

Zákon č. 542/1990 o štátnej správe v školstve a v školskej samospráve v znení zmien zákonom č. 301/1999 v ustanoveniach o školskej samospráve (§ 7) umožňuje radám škôl a územným školským radám presadzovať záujmy miestnej samosprávy, rodičov a pedagógov v oblasti výchovy a vzdelávania, posudzovať činnosť škôl a školských zariadení z hľadiska ich poslania a plniť funkciu verejnej kontroly ich riadenia.

Uvedené legislatívno-právne ustanovenia plne zodpovedajú ustanoveniam Ústavy SR z roku 1992 o práve národnostných menšín a etnických skupín (článok 34) zakladať a udržiavať vzdelávacie zariadenia, vzdelávať sa v materinskom jazyku a zúčastňovať sa na riešení vecí národností. Zodpovedajú aj medzinárodným deklaráciám a dohovorom o zabezpečení práv národnostných menšín na vzdelanie.¹

Sústava a organizácia národnostných škôl je zhodná so sústavou a organizáciou slovenských škôl, v koncepcii obsahu výchovy a vzdelávania sa však uplatňujú aj špecifickosti vyučovania v materinskom jazyku národností, vyplývajúce z odlišností stavu a úrovne etnického a národnostného povedomia jednotlivých národností, z tradície vzdelávania v materinskom jazyku, rozvinutosti jazyka a početnosti zastúpenia tej-ktorej národnosti na území Slovenskej republiky (príloha 15).

¹ Ide najmä o:

- Svetovú deklaráciu o vzdelávaní z roku 1990,
- Dokument kodanského zasadania konferencie o ľudskej dimenzii KBSE z roku 1990,
- Odporúčanie Rady Európy č. 1201 k Európskej dohode o ľudských právach národnostných menšín z roku 1993,
- Rámcový dohovor Rady Európy o ochrane národnostných menšín z roku 1995 ako aj o
- dvojstrannú Zmluvu o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou z roku 1995.

V závislosti od nich sa postupne vytvorili tieto formy výchovy a vzdelávania detí občanov patriacich k národnostným menšinám:

/// **v predškolskej výchove** sa zriadili školy, resp. triedy s výchovným jazykom národností alebo dvojazyčné materské školy s výchovným jazykom maďarsko-slovenským, ukrajinsko-sloven-ským alebo nemecko-slovenským;

/// **v základných a stredných školách** sa zriadili:

- školy s vyučovacím jazykom národnosti, v ktorých sa všetky predmety vyučujú v materinskom jazyku žiakov okrem predmetu slovenský jazyk a literatúra, konverzácia v slovenskom jazyku a odborná konverzácia v slovenskom jazyku zameraná na prírodovedné predmety. Učebný predmet slovenský jazyk a literatúra sa v týchto školách vyučuje ako druhý (štátny) jazyk. Školy tohto typu sú väčšinou ZŠ a SŠ s vyučovacím jazykom maďarským, resp. ZŠ a SŠ s triedami s vyučovacím jazykom maďarským;
- školy s vyučovacím jazykom národnosti, nazývané aj kombinované dvojazyčné školy, v ktorých sa časť predmetov vyučuje v materinskom jazyku žiakov (okrem materinského jazyka a literatúry na I. stupni ZŠ zvyčajne hudobná výchova, výtvarná výchova, prvouka, vlastiveda, na II. stupni ZŠ hudobná a výtvarná výchova, resp. niektoré z uvedených učebných predmetov), časť učebných predmetov dvojazyčne (na II. stupni ZŠ napríklad dejepis a zemepis) a časť v slovenskom jazyku. Sú to v podstate bilingválne školy ukrajinsko-slovenské a nemecko-slovenské, ale aj niektoré stredné odborné školy a stredné odborné učilištia maďarsko-slovenské, v ktorých sa časť odborných predmetov vyučuje v slovenskom jazyku;
- školy s vyučovaním jazyka národnosti, v ktorých okrem materinského jazyka a literatúry sa všetky ostatné učebné predmety vyučujú v slovenskom jazyku. Sú to školy, resp. triedy s vyučovaním ukrajinského, nemeckého a rusínskeho jazyka;
- školy s alternatívnym vyučovaním predmetov. Sú to dvojazyčné školy, v ktorých na požiadanie rodičov možno

niektoré spoločenskovedné alebo prírodovedné predmety vyučovať v slovenskom jazyku, pričom predmet slovenský jazyk a literatúra sa nevyučuje ako druhý, ale ako materinský jazyk.

Prvé tri typy škôl existovali aj pred rokom 1989, ale boli zriadené len pre deti občanov maďarskej a ukrajinskej národnosti. Až po roku 1990 sa rozšírila sieť národnostných škôl (tried) aj pre deti nemeckej a rusínskej národnosti. Školy pre deti príslušníkov nemeckej národnosti sa však dosiaľ nevyprofilovali na typické národnostné školy. Celkový počet škôl a žiakov národnostných škôl je v prílohe 15.

Všetky národnostné školy v SR zabezpečujú žiakom rovnocenné vzdelanie ako školy slovenské. Osobitným a zložitým sociálno-pedagogickým problémom je výchova a vzdelávanie rómskych detí a žiakov.

Transformácia obsahu výchovy a vzdelávania v súlade s novými spoločensko-pedagogickými požiadavkami sa zabezpečuje novými alebo upravenými učebnými plánmi a osnovami, najmä materinského jazyka a literatúry a slovenského jazyka a literatúry. Dosiaľ sa však nedoriedili špecifické obsahové a metodické problémy ostatných vyučovacích predmetov.

Výchova a vzdelávanie detí v materských školách (triedach) s výchovným jazykom národností sa uskutočňuje podľa inovovaných výchovných programov platných pre všetky materské školy v SR.

V materských školách (triedach) s výchovným jazykom maďarským je aj jazyková príprava zo slovenského jazyka alebo uplatňuje sa aj forma alternatívneho vyučovania s dvoma kmeňovými učiteľkami: okrem učiteľky maďarskej aj s učiteľkou s materinským jazykom slovenským, ktoré v triede pracujú striedavo a obdeň striedajú aj jazyk výchovných činností.

Na zlepšenie úrovne jazykovej pripravenosti žiakov *základných a stredných škôl s vyučovacím jazykom maďarským* boli okrem nových učebných plánov a osnov vyučovania slovenského jazyka vypracované aj osobitné opatrenia (metodické odporúčania ŠPÚ, výber pojmov z prírodovedných predmetov, ktoré si majú žiaci osvojiť aj v slovenskom jazyku, do učebných plánov bol zaradený predmet odborná konverzácia v slovenskom jazyku zameraná na prírodovedné predmety, vypracovaná bola koncepcia

alternatívneho vyučovania niektorých predmetov v slovenskom jazyku, alternatívne učebnice slovenského jazyka, vzdelávacie štandardy) a uskutočnil sa aj vedecký výskum zameraný na problematiku jazykovej výchovy žiakov (napr. projekt multikultúrnej výchovy a vzdelávania, projekt humanizácie výučby, interkultúrnej výchovy, grantový projekt Psychologické, sociolingvistické a metodické otázky osvojovania si slovenského jazyka a utvárania maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti, projekt na rozvíjanie čitateľských zručností žiakov).

V materských školách, resp. triedach *s výchovným jazykom ukrajinským* sa špecifické výchovné ciele realizujú prostredníctvom materinského jazyka ukrajinského. V týchto materských školách prebiehajú niektoré výchovné činnosti aj v slovenskom jazyku, preto nie je potrebná špecifická jazyková príprava detí zo slovenského jazyka. Hudobná výchova sa aj v týchto materských školách chápe ako špecifická zložka, ktorej obsah tvoria ukrajinské hudobné reálie.

Materské školy, resp. triedy *s výchovným jazykom nemeckým* sú špecifické z aspektu ovládania materinského jazyka. V podstate sú všetky dvojazyčné.

Diferenciáciu vo vyučovaní podporujú aj alternatívne učebnice slovenského jazyka. Z predmetov maďarský jazyk a literatúra, slovenský jazyk a literatúra boli vypracované vzdelávacie štandardy pre I. a II. stupeň ZŠ a gymnáziá s vyučovacím jazykom maďarským.

Napriek uvedeným opatreniam sú na národnostných školách s vyučovacím jazykom maďarským nedoriešené problémy, ktoré vyplývajú z nedostatočného zabezpečenia špecifických koncepčných a didaktických otázok na príslušných rezortných vedecko-pedagogických a odbornó-metodických pracoviskách (napr. koncepcia a štruktúra siete škôl s vyučovacím jazykom maďarským, učebné plány a osnovy hudobnej výchovy, dejepisu, príprava budúcich učiteľov na vysokých školách na vyučovanie v školách s vyučovacím jazykom maďarským, vrátane prípravy učiteľov slovenského jazyka na špecifickú výučbu tohto učebného predmetu ako druhého jazyka atď.). Určitým pokrokom v riešení vyučovania národných maďarských dejín bolo schválenie pomocných učebníc pre 7., 8. a 9. ročník na vyučovanie tejto časti učiva, zatiaľ nezaradeného do učebných osnov dejepisu.

Koncepčné, obsahové a organizačné zmeny v školách s vyučovacím jazykom ukrajinským a s vyučovaním ukrajinského jazyka prebiehali podobne ako v školách s vyučovacím jazykom maďarským. V roku 1993 bola vypracovaná koncepcia vyučovania ukrajinského jazyka a literatúry zameraná na obsahovú a metodickú modernizáciu vyučovania materinského jazyka.

Modernizácia vyučovania slovenského jazyka a literatúry prebiehala v súlade s modernizáciou tohto učebného predmetu na slovenských školách s tým, že do obsahu boli zaradené aj špecifické prvky učiva vyplývajúce z interferencie dvoch slovanských jazykov a čiastočnej trojjazyčnosti (v ukrajinskom jazyku – východoslovenskom nárečí – v slovenskom jazyku).

V základných školách s vyučovacím jazykom ukrajinským a v základných školách s vyučovaním ukrajinského jazyka sa v súčasnosti uplatňuje koncepcia dvojazyčného vyučovania. Ukrajinský jazyk a literatúra sa vo väčšine škôl vyučuje ako povinný alebo nepovinný predmet a ktorýkoľvek predmet (s výnimkou ukrajinského jazyka a literatúry) sa na žiadosť rodičov vyučuje v slovenskom jazyku, pričom odborná terminológia a rekapitulácia tematických celkov sa v takomto prípade vyučuje aj v ukrajinskom jazyku.

V ZŠ s vyučovaním ukrajinského jazyka sa všetky predmety okrem materinského jazyka vyučujú v jazyku slovenskom. Hudobná výchova a iné výchovné predmety sa vyučujú v slovenskom jazyku, ale odborná terminológia a tematické celky týchto predmetov sa môžu vyučovať aj v jazyku ukrajinskom.

V súlade s novou koncepciou vyučovania pre jednotlivé typy a stupne ZŠ boli vypracované a schválené nové učebné plány, učebné osnovy a vzdelávacie štandardy z ukrajinského jazyka a literatúry.

Na I. stupni ZŠ sa v súčasnosti vyučuje podľa učebných plánov z roku 1994. Učebné plány na žiadosť rodičov sa rozšírili o varianty so zvýšeným počtom týždenných vyučovacích hodín slovenského jazyka. Na II. stupni ZŠ sa v súčasnosti vyučuje podľa učebných plánov schválených v roku 1997.

Od 1.9. 1998 vstúpili do platnosti vzdelávacie štandardy z ukrajinského jazyka, čítania a literárnej výchovy pre 1. – 4. ročník ZŠ a od

1.9. 1999 vzdelávacie štandardy z ukrajinského jazyka a literatúry pre 5. – 9. ročník ZŠ.

S platnosťou od 1.9. 1995 boli pre *stredné školy* vydané nové učebné osnovy ukrajinského jazyka a literatúry. Od 1.9. 1997 sa v stredných školách začalo vyučovať aj podľa alternatívnych učebných osnov ukrajinského jazyka.

Ciele vyučovania predmetu sú zamerané na osvojenie si základov ukrajinského jazyka na takej úrovni, aby žiaci mohli komunikovať v najbežnejších životných situáciách a v obchodnom styku v ústnej a písomnej forme.

Rusínske školstvo vzniklo v roku 1997. Vzniku škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka predchádzala príprava potrebných školských dokumentov:

V roku 1995 bola vypracovaná a prijatá koncepcia vyučovania rusínskeho jazyka, v roku 1997 učebné plány pre školy s vyučovaním rusínskeho jazyka a učebné osnovy rusínskeho jazyka a literatúry pre 1. – 4. ročník ZŠ a v roku 2000 pre 5. – 9. ročník ZŠ.

Podľa platných učebných plánov sa rusínsky jazyk a literatúra vyučuje ako povinný alebo ako nepovinný predmet.

Najväčším problémom, s ktorým zápasia tieto školy, sú problémy identity rusínskej národnostnej menšiny a nezáujem rodičov o vzdelávanie detí v rusínskom jazyku.

Pre túto národnostnú menšinu nie sú zriadené materské školy, v ktorých by sa pripravovali deti na vstup do ZŠ s vyučovaním rusínskeho jazyka.

Prvé ZŠ, resp. triedy s vyučovacím jazykom *nemeckým* a s vyučovaním nemeckého jazyka vznikli v roku 1993, po vypracovaní a schválení koncepcie vzdelávania občanov SR nemeckej národnosti v roku 1993.

Podľa tejto koncepcie sa zriadili základné školy s vyučovacím jazykom nemeckým a/alebo s vyučovaním nemeckého jazyka. V roku 1993 boli vypracované učebné plány pre oba typy škôl. Sú to dvojazyčné školy, v ktorých okrem nemeckého jazyka sa v nemeckom jazyku vyučujú aj predmety hudobná výchova, výtvarná výchova, telesná výchova alebo pracovné vyučovanie. Nemecký jazyk sa podľa učebných osnov nemeckého jazyka z roku 1997 vyučuje podľa koncepcie a obsahu vyučovania cudzích jazykov, prípadne podľa učebných osnov prevzatých zo SRN. Postavenie nemeckého jazyka ako

materinského jazyka bolo však zoslabené zaradením nemeckého jazyka až na druhé miesto (na pozíciu cudzích jazykov).

Z didaktických problémov sa ako vážny problém ukazuje slabé ovládanie spisovného nemeckého jazyka žiakmi, resp. ovládanie iba jeho nárečového variantu.

Kvalitatívne nový prístup *ku vzdelávaniu rómskych detí* sa začal realizovať po uznesení vlády SR z 9. apríla 1991, ktorým vláda schválila Zásady vládnej politiky SR k Rómom. Podľa týchto zásad mal rezort školstva zabezpečiť špecifické potreby kultúrneho a vzdelanostného rozvoja rómskeho obyvateľstva práve tak, ako sú zabezpečené požiadavky iných etnických minorít na Slovensku v súlade s Chartou ľudských práv.

Aplikácia zásad v praxi priniesla celý rad konkrétnych krokov. Napríklad zriadila sa Stredná umelecká škola v Košiciach s vyučovaním rómskeho jazyka a katedra rómskej kultúry na Pedagogickej fakulte v Nitre, v roku 1993 boli vypracované učebné plány pre školy (triedy) s vyučovaním rómskeho jazyka na ZŠ a v záujme vzdelávania rómskej národnostnej menšiny vo svojom materinskom jazyku boli vypracované aj viaceré odborné-metodické materiály, napr.:

- /// Koncepcia vyučovania rómskeho jazyka a literatúry na základných a stredných školách (1994).
- /// Učebné osnovy rómskeho jazyka a literatúry pre I. a II. stupeň základnej školy (1995).
- /// Možnosti riešenia handicapu detí z jazykovo znevýhodneného prostredia.
- /// Spracovanie a overovanie akceleračných programov pre prácu v škole, v školskej družine, v školskom klube (rozvíjajúce vzdelávacie programy pomocou didaktických hier) pre deti zo sociálne znevýhodneného a málopodnetného prostredia.
- /// Varianty výchovných programov a učebných plánov pre vyučovanie s väčším počtom rómskych detí a žiakov v materských školách pri využití rómskej piesne, hudby, pohybu, kultúry.
- /// Alternatívny program vyučovania rómskych žiakov s dôrazom na skvalitnenie vyučovania slovenského jazyka v základných školách.
- /// Učebný plán a učebné osnovy typu rodinnej školy pre žiačky s neúplným základným vzdelaním na nenáročných učebných odboroch.

- /// Formovanie multikultúrneho sebavedomia v procese výchovy k národnostným menšinám.
- /// Výchova a vzdelávanie rómskych detí a žiakov.
- /// Návrh koncepcie prípravy pedagogických pracovníkov v pedagogických a sociálnych akadémiách zameranej na prácu s rómskymi deťmi.

Na výchovu a vzdelávanie rómskych detí a žiakov sú vypracované špeciálne rozvojové programy, ktoré sa overujú v praxi. Programy nie sú predmetovo špecifické, ale prispievajú ku skvalitňovaniu vzdelávania detí zo znevýhodneného sociálneho prostredia. Ide o diferencované výchovno-vzdelávacie programy základných škôl, ktoré rešpektujú osobnosti rómskych žiakov i akceleračné programy pre prácu v škole, v školskej družine, v školskom klube (rozvíjajúce vzdelávacie programy pomocou didaktických hier). Vypracované sú tiež varianty výchovných programov a učebných plánov pre vyučovanie s väčším počtom rómskych detí a žiakov v materských školách (s využitím rómskej piesne, hudby, pohybu, kultúry) i učebný plán a učebné osnovy pre nenáročných študijných odborov typu rodinnej školy pre žiačky s neúplným základným vzdelaním.

Materinským jazykom detí, ktorých rodičia prestávali rozprávať rómskym jazykom, sa stávala zmes slovenčiny s gramatickými a sémantickými prvkami rómčiny. Slovná zásoba takto hovoriacich detí bola veľmi chudobná, pomaly zabúdali na rómsky jazyk, ale slovenský jazyk nedokázali v spisovnej podobe používať. To sa nutne prejavovalo v ich prospechu, pri vyučovaní. Aj keď rómsky jazyk nie je kodifikovaný, učebné plány pre základné školy dovoľujú zriaďovať triedy s vyučovaním rómskeho jazyka. Z iniciatívy učiteľov konzervatória v Košiciach v školskom roku 1992/93 otvorili strednú umeleckú školu, v ktorej sa vyučuje aj rómsky jazyk a literatúra ako povinný predmet.

Nové prístupy predpokladajú aj jednotlivé projekty Rady Európy, ktoré sa pripravujú na pomoc Rómom pri zabezpečovaní výchovy a vzdelávania. Nové formy a metódy by mali zabezpečovať didaktický a metodický servis, didakticky a metodicky spracované učebné materiály, listy, fólie, diapozitívy, video a audio nahrávky, filmové dokumenty, prípadne aj počítačové programy.

2.7. Vysoké školy

Koncepcia obsahu, organizácie a rozvoja vysokých škôl sa podobne ako pri regionálnom školstve od 70. do konca 80. rokov uskutočňovala podľa ideových zámerov dokumentu Vývoj, súčasný stav a ďalšie úlohy čs. školstva z roku 1973 (ďalej len Dokument 73) konkretizovaného do záväzného projektu Ďalší rozvoj čs. výchovno-vzdelávacej sústavy r. 1976 (ďalej Projekt 76), ktorý sa stal základom školskej politiky aj na úseku vysokého školstva i podkladom zákona 39/1980 o vysokých školách.

Dokument 73 i Projekt 76 vychádzajú z záverov rozsiahlych diskusií, kritických analýz i z záverov pedagogických výskumov zdôraznil mimoriadny sociálno-ekonomický význam vysokoškolského vzdelávania a nevyhnutnosť jeho ďalšieho kvantitatívneho i kvalitatívneho rozvoja, ktoré má zahŕňať rozličné formy vzdelávania, vrátane štúdia popri zamestnaní a vedeckej prípravy. Projekt 76 pritom pre vysoké školy vytýčil niekoľko vcelku progresívnych zásadných požiadaviek, ktoré boli v súlade s tendenciami moderného vysokoškolského vzdelávania a mali sa vo vývoji vysokých škôl uplatniť, najmä:

- /// v koncepcii obsahu štúdia zabezpečiť osvojenie si základov vedeckého myslenia, gnozeológie a metodológie vied, teoretických základov a širokého odborného vzdelania ako predpokladu prípravy širokého odborného profilu absolventa a jeho adaptability na meniace sa požiadavky hospodárskeho a spoločenského života,
- /// vybudovať nadväzný systém postgraduálneho štúdia a ďalšieho vzdelávania ako organickej súčasti systému celoživotného vzdelávania,
- /// zabezpečiť jednotu pedagogickej a vedeckovýskumnej činnosti a jej spätosť s progresívnou praxou,²
- /// utvárať pre vysokoškolské štúdium potrebné personálne a materiálno-technické podmienky za podpory zamestnávateľských organizácií,

² Jednota obsahu vysokoškolského vzdelávania sa zabezpečovala prostredníctvom celoštátnych odborových komisií, zložených z delegovaných zástupcov príslušných fakúlt, zainteresovaných ústredných orgánov a vybraných odborníkov z praxe.

- /// zvýšiť nároky na odbornopedagogickú kvalifikáciu učiteľov vysokých škôl ako predpokladu zvýšenia úrovne a efektívnosti ich práce a jej zodpovedajúcej úrovne spoločenského postavenia.

Z nich sa však – v duchu vtedajšej centralistickej štátnej školskej politiky – odvodila predovšetkým potreba jednoty obsahu a organizácie vysokoškolského vzdelávania v celej ČSSR, potreba jednotnej siete škôl a fakúlt, potreba posilniť ústredné riadenie vysokých škôl, vrátane dôsledného riadenia personálnej práce. Toto prirodzene vyústilo v rozsiahle právomoci ministerstva školstva voči vysokým školám (napr. schvaľovaním obsahu štúdia, jeho kontroly školskou inšpekciou, schvaľovaním organizačných poriadkov a vydávaním množstva podzákonných záväzných predpisov a pod.) a k obmedzovaniu samosprávnosti a vnútroškolskej demokracie.

Takémuto poslaniu a poňatiu koncepcie vysokých škôl zodpovedal aj zákon č. 39/1980 o vysokých školách, a to tak v otázkach koncepcie a štruktúry obsahu štúdia, ako aj v oblasti jeho organizácie a riadenia. Tak napr. zákon okrem iného stanovil požiadavku:

- /// v celej činnosti vysokých škôl dôsledne vychádzať z ideológie marxizmu-leninizmu a vedeckého komunizmu; aktívne sa zúčastňovať na budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti a na politicko-spoločenskej praxi; v súlade s cieľmi komunistickej výchovy profilovať absolventov na politicky a morálne vyspelých a vzdelaných odborníkov pripravených na prácu v hospodárskom a spoločensko-politickom živote;
- /// ministerstvu školstva – ako ústrednému orgánu štátnej školskej správy – sa zákonom priznali rozsiahle právomoci v organizácii a priamom riadení vysokých škôl (napr. určovať zásady rozvoja a základné úlohy v pedagogickej i vedeckovýskumnej činnosti, v schvaľovaní obsahu štúdia i jeho kontrole, v personálnej práci, vnútornej organizácii, v hospodárení a materiálno-technickom zabezpečovaní), navyše bolo ministerstvo

zákonom zmocnené vydávať pre vysoké školy všeobecne záväzné predpisy (o prijímaní na štúdium, študijné predpisy, o vymenúvaní profesorov a docentov a určovaní ich pôsobiska, o odbornej praxi, poskytovaní štipendií študentom a i.);

- podobne vo vnútroškolskej organizácii a riadení sa upevnilo monokratické postavenie menovaných funkcionárov vysokých škôl (rektorov, prorektorov, dekanov a prodekanov), keď okrem vedeckej rady školy alebo fakulty neboli na školách vytvorené žiadne iné kolektívne samosprávne orgány, čím organizácia a riadenie vysokých škôl nadobudlo výrazne centralisticko-byrokratický a monokratický charakter.

Pri realizácii Projektu '76 na vysokých školách sa však čoskoro prejavili závažné problémy a nedostatky. Predmetom kritiky sa stal samotný projekt i zákon č. 39/1980 o vysokých školách, najmä: centralizácia a byrokratizácia riadenia, obmedzenie tradičnej samosprávnosti a právomocí vysokých škôl, strnulá koncepcia obsahu a formy vysokoškolského vzdelávania, absencia ucelenej koncepcie nadväzného postgraduálneho a ďalšieho vzdelávania, nedostatočná úroveň praktickej prípravy absolventov, nedostatočné prepojenie pedagogického procesu a vedeckého výskumu (osobitne vo vzťahu k akademiám vied a rezortným výskumno-vývojovým pracoviskám) a v neposlednom rade aj zaostávanie ekonomického a materiálno-technického zabezpečenia činnosti vysokých škôl.

Závažnosť kritiky zvýraznili a potvrdili aj podnety, odporúčania a informácie o vysokoškolskom vzdelávaní v zahraničí, ktoré sa získavali na medzinárodných konferenciách UNESCO, študijných cestách i prostredníctvom publikovaných informácií Európskeho strediska pre vysokoškolské vzdelávanie (CEPES) v Bukurešti, Európskeho informačného strediska pre ďalšie vzdelávanie učiteľov v Prahe i oboch ústavov školských informácií v Prahe a v Bratislave.

Závažné odporúčania ku koncepcii perspektívneho rozvoja školstva prijala Štvrtá konferencia ministrov školstva európskych členských štátov, organizovaná UNESCO v roku 1988 v Paríži. V dôsledku zmiernenia medzinárodného napätia a zblíženia krajín EHS a RVHP venovala osobitnú pozornosť rozvoju medzinárodnej spolupráce. Na úseku vysokých škôl odporučila napr. rozvinúť spoluprácu najmä v oblasti pedagogických

výskumov, pri tvorbe spoločných programov a modernizácie vzdelávania, vzájomnom uznávaní diplomov, pri tvorbe nových informačných technológií, učebníc a didaktických pomôcok, v príprave učiteľov i v koordinácii prípravy reforiem vysokoškolského a ďalšieho vzdelávania.

Bolo preto logické, že na základe kritického hodnotenia zákona č. 39/1980, zhodnotenia našich po-krokových demokratických tradícií vysokých škôl a s prihliadnutím na moderné systémy vysokoškolského vzdelávania v demokratických krajinách Západu, bol Federálnym zhromaždením ČSFR z iniciatívy akademickej obce prijatý už roku 1990 nový federálny zákon o vysokých školách č. 172/1990 so zoznamom vysokých škôl a sústavou študijných odborov v celej ČSFR³. Zákon sa svojím charakterom, obsahom a pedagogicko-spoločenským dosahom stal historickým medzníkom vývoja, demokratizácie a humanizácie cieľov, obsahu a organizácie vysokých škôl v celej ČSFR. Nanovo určil poslanie a postavenie vysokých škôl ako vrcholných vzdelávacích, vedeckých a umeleckých ustanovizní, ktorých úlohou je rozvíjať vzdelanosť ako súčasť kultúry celej spoločnosti a prispievať k zvyšovaniu vedeckej, technickej a hospodárskej úrovne spoločnosti. Jednoznačne stanovil ich samosprávne postavenie s právom samostatne v súlade so zákonom rozhodovať o svojej organizácii a činnosti. Stanovil základné akademické práva a slobody, slobodu vedeckého bádania a uverejňovania jeho výsledkov, slobodu umeleckej tvorby, právo vyučovať a učiť sa, voliť akademické samosprávne orgány, právo vyznávať rôzne filozofické a náboženské názory a právo šíriť ich, používať akademické insígnie a znaky a vykonávať akademické obrady s podmienkou, že nebudú v rozpore so zásadami demokracie, humanity a s právnym poriadkom. Ako samosprávne orgány zákon stanovil akademický senát, vedeckú radu (umeleckú radu) a akademických funkcionárov: rektora, prorektorov, dekana a prodekanov.

³ Podľa zoznamu boli na Slovensku v roku 1990 tieto vysoké školy: UK v Bratislave s detašovanou Lekárskou fakultou v Martine, UPJŠ v Košiciach s detašovanou Filozofickou a Pedagogickou fakultou v Prešove, SVŠT v Bratislave, VŠT v Košiciach, VŠDS v Žiline, VŠE v Bratislave, VŠPIH v Nitre, VŠLD vo Zvolene, VŠV v Košiciach, VŠMU v Bratislave, VŠVU v Bratislave, samostatné pedagogické fakulty v Nitre a v Banskej Bystrici a bližšie nepomenovaná vojenská a policajná vysoká škola. V celej ČSFR sa na VŠ študovalo v 222 študijných odboroch.

Zákon podrobne stanovil aj právomoci, úlohy a povinnosti akademických orgánov a funkcionárov, a to tak vo veciach organizácie a správy, obsahu vzdelávania a vedeckého výskumu, ako aj v personálnych a hospodárskych otázkach. Zásadným rozšírením ich právomocí sa stalo najmä právo schvaľovať štatút vysokej školy a fakúlt, zriaďovať fakulty rozhodnutím senátu školy, voľba dekana a schvaľovanie študijných programov fakulty senátom fakulty.

Vzhľadom na podstatné zvýšenie právomoci samosprávnych orgánov vysokej školy zákon zúžil pôsobnosť ministerstva školstva na vytváranie podmienok pre rozvoj vysokých škôl, koordináciu ich činností, registráciu a na zabezpečovanie realizácie rozhodnutí Rady vysokých škôl a Akreditačnej komisie vlády SR.

Významné zmeny v obsahu vzdelávania – v súlade s koncepciami vysokoškolského vzdelávania na Západe – stanovil zákon prevzatím koncepcie stupňovitosti vzdelávania a v nadväznosti naň aj priznávanie titulov bakalár, magister alebo inžinier a dok-tor, pričom sa vysokým školám umožnilo aj organizovať postgraduálne štúdium a poskytovať aj ďalšie vzdelávanie potrebné na vykonávanie špecializovaných povolaní alebo činností.⁴

Napriek uvedeným demokratizačným ustanoveniam a pozitívam zákona o vysokých školách č. 172/1990 sa však ukázalo, že jeho realizácia v praxi vyžaduje spresnenie, doplnenie a úpravy viacerých ustanovení a plnšie zosúladenie so systémami vysokoškolského vzdelávania vo vyspelých demokratických krajinách. V koncepcii obsahu štúdia sa ukazovala potreba spresniť poňatie a štruktúru obsahu jednotlivých druhov a stupňov štúdia, najmä bakalárskeho, postgraduálneho a doktorandského štúdia, zosúladiť štruktúru vysokých škôl, fakúlt a študijných odborov s vývojom sústavy povolaní a so zmenenými potrebami a požiadavkami celkového i regionálneho sociálno-ekonomického rozvoja. V oblasti organizácie a riadenia sa žiadalo spresniť a optimálne vyvážiť zloženie a pôsobnosť samosprávnych orgánov vysokých škôl a pôsobnosť ministerstva školstva ako ústredného orgánu štátnej školskej správy, ktorú zákon 172/1990 svojím liberálnym poňatím dostatočne nedocenil. Skúsenosť z riadiacej praxe

naznačovala aj potrebu spresniť vnútroškolskú organizáciu vysokých škôl, vzťahy škôl a fakúlt, samosprávnych orgánov škôl a fakúlt s právomocami rektorov a dekanov a v ekonomickej oblasti zosúladiť kvantitatívny rozvoj a financovanie vysokých škôl s trendom rozvoja sústav vysokoškolského vzdelávania v demokratických krajinách (najmä v počte škôl, fakúlt, prijímaných študentov a počty učiteľov).

Medzery a nedostatky koncepcie vzdelávania a jeho riadenia, zaostávanie rozvoja vysokoškolského štúdia i samotného zákona o vysokých školách sa však naplno ukázali najmä vo svetle záverov a odporúčaní expertov OECD r. 1992 k situácii a problémom československého vysokého školstva. Odporúčania, vychádzajúce z analýzy stavu a zámerov rozvoja vysokoškolského štúdia zdôraznili predovšetkým:

- principiálnu požiadavku diverzifikácie vysokoškolského štúdia ako nevyhnutnej reakcie na predchádzajúci 40-ročný strnulý unitárny systém vysokoškolského vzdelávania,
- nevyhnutnosť ekonomického a materiálno-tech-nického zabezpečenia vysokoškolského vzdelávania, zodpovedajúceho jeho spoločensko-ekonomickému významu v modernej spoločnosti,
- potrebu zvýšiť aktívnu účasť vysokých škôl na spoločenskom a ekonomickom rozvoji.

Konkrétne závery, stanoviská a návrhy zhrnuli experti do 6 základných súborných odporúčaní, ktoré by sa mali premietnuť do koncepcie vysokoškolského vzdelávania a zapracovať do nového vysokoškolského zákona, t.j.:

1. vytvoriť a prijať všeobecné zásady dlhodobej stratégie a priorít vysokých škôl,
2. rozšíriť a diverzifikovať systém vysokoškolského vzdelávania,
3. vytvoriť efektívnejšie vnútorné organizačné štruktúry škôl,
4. zvýšiť kvalitu, význam a podiel vedy vo vysokoškolskom vzdelávaní,
5. prijať opatrenia na zvýšenie úrovne kvalifikácie učiteľov vysokých škôl a na modernizáciu výučby,
6. zabezpečiť zvýšenie prostriedkov na financovanie vysokých škôl, vrátane prostriedkov na podporu študentov v závislosti od preukázaných výkonov.

⁴ V bakalárskom štúdiu sa však nerozlišoval charakter štúdia – buď ako I. stupňa magisterského štúdia alebo profesijne uzavretého skráteného postsekundárneho štúdia (podobného nemeckým odborným vysokým školám – *Fachhochschule*).

Základné odporúčania zahrňovali celý rad parciálnych i súborných konkrétnych opatrení, ktoré sa na vysokých školách začali postupne realizovať, iné, koncepčné vyžadovali legislatívne úpravy zákona č. 172/1990, ba predpokladali dokonca nový vysokoškolský zákon. Na splnenie odporúčaní OECD sa však vykonali niektoré čiastkové opatrenia:

K odporúčaniu 1:

- /// MŠ SR v súčinnosti s Konferenciou rektorov vysokých škôl, Radou vysokých škôl a zástupcami študentskej komunity vypracovali už v roku 1994;
- /// návrh nového zákona o vysokých školách, no zákon pre nestabilitu politickej situácie a riadenia rezortu nebol prijatý;
- /// MŠ SR vypracovalo už v roku 1991 Súbor opatrení na realizáciu Programu zamestnanosti absolventov škôl.

K odporúčaniu 2:

- /// vysoké školy vyvinuli rozličné kratšie formy bakalárskeho štúdia;
- /// v školskom roku 1992/93 sa zriadilo experimentálne 3-ročné vyššie odborné štúdium v Trnave, Banskej Bystrici a v Prešove;
- /// v roku 1990 bola zriadená Academia Istropolitana v Bratislave a roku 1992 Otvorená univerzita (na báze akadémie vzdelávania) a viacero mestských univerzít.

K odporúčaniu 3:

- /// prehĺbila sa spolupráca Konferencie rektorov, Rady vysokých škôl, akreditačnej komisie vlády a MŠ SR;
- /// v koncepcii obsahu vysokoškolského štúdia sa uplatňuje 3-stupňový systém štúdia.

K odporúčaniu 4:

- /// v roku 1991 bola zriadená Rada vlády SR pre vedu a výskum (pretrváva však disharmónia vzťahov medzi SAV a vysokými školami, v dôsledku čoho sa nepodarilo zvýšiť efektívnosť a racionálnejšie využívať potenciál vedeckovýskumných pracovísk a vysokých škôl);

- /// v roku 1993 vláda schválila základné úlohy krátkodobého, strednodobého a dlhodobého programu vedy a techniky;
- /// prekonala sa dvojkoľajnosť v realizácii vedeckej prípravy (bývalej vedeckej ašpirantúry a postgraduálneho doktorandského štúdia) s tým, že cieľom doktorandského štúdia je pripraviť absolventov vysokých škôl na samostatnú vedeckovýskumnú alebo majstrovskú umeleckú prácu; doktorandské štúdium sa uskutočňuje zásadne len v akreditovaných študijných odboroch;
- /// na hodnotenie kvality vedeckého výskumu na vysokých školách sa zriadila nezávislá akreditačná komisia, na SAV došlo na základe akreditácie k redukcii ústavov a administratívnych pracovníkov;
- /// akreditačná komisia vlády uskutočnila v roku 1992 hodnotenie pedagogickej a vedeckej práce vysokých škôl a fakúlt.

K odporúčaniu 5:

- /// počet učiteľov vysokých škôl mierne vzrástol, kým počet študujúcich do roku 1996 vzrástol oproti roku 1989 o vyše 70%; pre nevýhodné platové podmienky sa nedarí získať na miesta učiteľov vysokých škôl erudovaných mladých vedeckých pracovníkov a odborníkov z praxe; nedoriešené je systematické vedecko-pedagogické vzdelávanie učiteľov vysokých škôl; brzdou medzinárodnej spolupráce a mobility pracovníkov vysokých škôl je relatívne nízka znalosť cudzích jazykov;
- /// dosiaľ sa nepodarilo splniť odporúčanie OECD zriadiť servisný útvar na monitorovanie inovácií študijných programov;
- /// pretrváva problém obmedzeného prístupu k odbornej literatúre a nedostatočné technické vybavenie odborných učební, čo brzdí rozvoj individuálneho štúdia;
- /// v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR je pripravený informačný systém na systematické mapovanie vývoja študijných odborov na vysokých školách a vývoja sústavy povolání v jednotlivých odvetviach hospodárstva a spoločenského života.

K odporúčaniu 6:

- /// nepodarilo sa zvýšiť rozpočet vysokých škôl v dôsledku poklesu HDP, preto pokračuje

realizácia úsporných opatrení, čo sa nepriaznivo prejavuje v organizácii vzdelávania; pripravuje sa zmena systému rozdeľovania rozpočtových prostriedkov diferencovane podľa preukázaných výkonov; získavanie alternatívnych zdrojov, najmä z hospodárskej sféry sa pre ekonomické ťažkosti podnikateľskej sféry nedarí; podiel študentov na úhrade nákladov (školné, poplatky za prijímacie skúšky, za stravu a ubytovanie) sťažuje relatívne nízka sociálna úroveň veľkej časti študentov.

Závažné legislatívne zmeny vyplývajúce z uplatňovania zákona č. 172/1990 o vysokých školách sa uskutočňujú jeho novelizáciou zákonom č. 324/1996, ktorým sa spresnili, doplnili a zmenili niektoré ustanovenia pôvodného zákona, napr.:

- /// spresnili sa úlohy vysokých škôl, podmienky a postup pri zriaďovaní vysokých škôl a fakúlt a výučbových zariadení (cvičných škôl) vysokých škôl;
- /// spresnilo a doplnilo sa ustanovenie o zložení a pôsobnosti akademických senátov škôl a fakúlt, v ktorých získali väčšinu profesori a docenti škôl a fakúlt, spresnila sa aj pôsobnosť a úlohy vedeckých rád, akreditačnej komisie vlády i účasť zástupcov študentov na riadení, pôsobnosť rektorov, dekanov, prorektorov, prodekanov, kvestora a tajomníkov fakúlt, ministerstva i samotného ministra školstva;
- /// novým spôsobom (v súlade s odporúčaním OECD) sa stanovili 3 druhy (stupne) vysokoškolského štúdia: bakalárske, magisterské alebo inžinierske a doktorské a doktorandské ako forma vedeckej alebo umeleckej výchovy; v súlade s tým sa upravilo aj ustanovenie o ukončení štúdia (záverečnou, štátnou alebo dizertačnou skúškou) a priznávanie adekvátnych titulov absolventom (bakalár, magister alebo inžinier, doktor, resp. priznávanie akademickej hodnosti PhD alebo ArtD), pričom zrušené bolo ustanovenie o postgraduálnom štúdiu; novelizovaný zákon súčasne uznáva doterajšie vedecké hodnosti (CSc. DrSc.);
- /// v súlade s odporúčaním OECD o diverzifikácii štúdia umožňuje sa vysokým školám organizovať aj vyučovanie cudzích jazykov a štátne jazykové skúšky;
- /// novým spôsobom je definované a spresnené postavenie učiteľov a vedeckých pracovníkov

vysokých škôl, zavádza sa titul hosťujúci profesor a docent s časovo vymedzeným pracovným pomerom (maximálne 5 rokov);

- /// zákon spresnil aj osobitosti organizácie a riadenia, postavenia, obsahu štúdia a učiteľov vojenských a policajných vysokých škôl, neštátnych vysokých škôl a pôsobnosť orgánov ich riadenia;
- /// zákon zmocnil MŠ SR vydať osobitný právny predpis o vedných a umeleckých odboroch doktorandského štúdia, o rigorózných skúškach a o zabezpečení činnosti fakultných cvičných škôl;
- /// zákon č. 324/1996 spresnil aj aktuálny zoznam vysokých škôl takto:
 - Univerzita Komenského v Bratislave,
 - Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,
 - Slovenská technická univerzita v Bratislave,
 - Technická univerzita v Košiciach,
 - Univerzita veterinárneho lekárstva v Košiciach,
 - Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre,
 - Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre,
 - Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
 - Trnavská univerzita v Trnave,
 - Žilinská univerzita v Žiline,
 - Ekonomická univerzita v Bratislave,
 - Technická univerzita vo Zvolene,
 - Vysoká škola múzických umení v Bratislave,
 - Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave,
 - Akadémia Policajného zboru v Bratislave,
 - Vojenská akadémia v Liptovskom Mikuláši,
 - Vojenská letecká akadémia gen. Milana Rastislava Štefánika v Košiciach.

Po roku 1996 boli zriadené ešte:

- Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave,
- Trenčianska univerzita v Trenčíne,
- Vysoká škola manažmentu v Trenčíne (neštátna vysoká škola),
- Akadémia umení v Banskej Bystrici,
- Katolícka univerzita v Ružomberku (neštátna vysoká škola).

Ustanovenie zákona o vysokých školách podrobnejšie upravujú vyhlášky MŠ SR o rigorózných skúškach, o habilitácii docentov a vymenúvaní profesorov, o doktorandskom

štúdiu a o poplatkoch za vykonanie prijímacej skúšky.

Tabuľka 19

Historický prehľad povojnového rozvoja vysokých škôl

Rok	Školy	Študenti	Učitelia	Š/U
1945	3	8672	.	.
1960	16	20298	2880	7,0
1970	13	39755	6918	5,7
1980	13	56453	9706	5,8
1985	13	49196	9216	5,3
1990	13	52669	9588	5,5
1995	14	72525	9155	7,9
1999	18	88192	11134	7,9

Od roku 1945 sa zvýšil počet študentov vysokých škôl 10-násobne a počet škôl 3-násobne.

Tabuľka 20:

Vývoj ukazovateľov rozvoja vysokých škôl v rokoch 1989 až 1999

Rok	Školy	Študenti	Absolventi	Učitelia	Š/U
1989	13	49154	9321	9795	5,0
1990	13	52669	7913	9588	5,5
1991	13	52430	8961	8949	5,9
1992	14	55654	8828	9351	6,0
1993	14	58843	8824	8392	7,0
1994	14	66900	6841	8760	7,6
1995	14	72525	9304	9155	7,9
1996	14	78045	10118	9550	8,2
1997	18	82432	12707	10190	8,1
1998	18	85742	12753	10922	7,9
1999	18	88192	13827	11134	7,9

Poznámka:

Š/U = priemerný počet študentov a učiteľa.

Vývoj počtu vysokých škôl, fakúlt a študentov vyjadruje príloha 16a, 16b.

Počet študentov a absolventov denného štúdia a štúdia popri zamestnaní podľa skupín študijných odborov v % je v prílohe 17a, 17b, 17c, 17d.

Podrobnejšie údaje o učiteľoch vysokých škôl, študentoch a absolventoch vysokých škôl sú uvedené v prílohách 18a, 18b.

Na novelizované ustanovenia zákona č. 172/1990 o vzdelávaní na vysokých školách nadväzuje aj osobitný zákon č. 386/1997 o ďalšom vzdelávaní. Stanovuje postavenie systému ďalšieho vzdelávania ako súčasť systému celoživotného vzdelávania a súčasť výchovno-vzdelávacej sústavy, ktorého poslaním je umožniť absolventom škôl získať vyšší stupeň vzdelania, doplniť, inovovať, prehĺbiť alebo rozšíriť získané vzdelanie, resp. rekvalifikovať sa. Vysokým školám zákon umožňuje rozličnými formami ďalšieho vzdelávania poskytovať rovnocenné vysokoškolské vzdelanie alebo organizovať aj rozličné formy odborného, špecializačného a záujmového vzdelávania (napr. štúdium cudzích jazykov, vybraných predmetov, špeciálnych kurzov). Možnosti aktívnej účasti alebo spoluúčasti vysokých škôl na ďalšom vzdelávaní učiteľov poskytuje vyhláška MŠ SR č. 41/1996 o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov a vyhláška MŠ SR č. 42/1996 o ďalšom vzdelávaní pedagogických pracovníkov (pri zabezpečovaní kvalifikačných skúšok, špecializačného inovačného, špecializačného kvalifikačného a rozširujúceho štúdia učiteľov alebo funkčného vzdelávania vedúcich pedagogických pracovníkov).

Realizácia obsahových a pedagogicko-organizačných opatrení a legislatívnych úprav prijatých v 90. rokoch síce pozitívne prispela k postupnej transformácii vysokoškolského vzdelávania na porovnateľnú úroveň so systémami vysokoškolského vzdelávania v demokratických krajinách Západu, no ich čiastkový charakter nemohol nahradiť chýbajúcu ucelenú koncepciu rozvoja vysokého školstva. Ministerstvo školstva v súčinnosti s expertnými odbornými komisiami síce vypracovalo a predložilo v rokoch 1991, 1994 a 1996 na verejnú diskusiu postupne tri návrhy takýchto strategických dokumentov,⁵ ktoré komplexne zahrňovali ideovo-pedagogické, pedagogicko-organizačné, legislatívno-právne, sociálno-právne, ekonomické i personálne opatrenia a ktoré sa mali stať podkladom na vydanie nových školských zákonov; ani jeden z nich však nebol pre neustálený politicko-spoločenský vývoj a pre časté zmeny vládnych zoskupení celospoločensky одобrený, oficiálne prijatý, nestal sa teda ani záväznou smernicou vývoja a realizácie školskej politiky, a to napriek

⁵ išlo o Obnovu a rozvoj nášho vzdelávacieho systému do roku 2000 z roku 1991, návrh Projektu Konštantín – Národný program výchovy a vzdelávania z roku 1994 a návrh Koncepcie rozvoja školstva vo všetkých zložkách s dlhodobým výhľadom z roku 1996.

tomu, že návrhy vychádzali z princípov výstavby moderných demokratických školských sústav. Krátkodobé programové vyhlásenia vlády z rokov 1990 – 1998 ucelenú koncepciu rozvoja výchovno-vzdelávacej sústavy, vrátane sústavy vysokoškolského vzdelávania, nemohli nahradiť, i keď jej potrebu napr. programové vyhlásenia vlády z rokov 1994 a 1995 požadovali.

Na vývoj vysokých škôl po novembri 1989 pôsobilo rozličnou mierou, ba často i protirečivo, viacero vnútorných a vonkajších politicko-spoločenských, sociálno-ekonomických a odbornopedagogických faktorov rozvoja:

- novoformulované poslanie vysokých škôl vyplývajúce zo zmenených politicko-spoločenských a sociálno-ekonomických podmienok a potrieb vysokokvalifikovaných odborníkov a z potrieb osobného rozvoja a uspokojenia ambícií uplatniť sa v hospodárskom a spoločenskom živote; žiaľ, očakávania žiaducej spoločenskej podpory vysokých škôl sa nesplnili. Napriek všeobecne politicky deklarovanému významu vysokoškolského vzdelávania pre sociálno-ekonomický a kultúrny rozvoj spoločnosti⁶ sú vysoké školy nedoceňované, ekonomicky „podvyživené“, najmä pri zabezpečovaní rozpočtových prostriedkov na prevádzku, výstavbu, materiálno-technické vybavenie, personálne zabezpečenie a spoločenskému významu zodpovedajúce mzdové ohodnotenie vedecko-pedagogických pracovníkov (tabuľky 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32 a 33);
- na jednej strane narastal tlak na kvantitatívny rozvoj vysokých škôl (zvýšenie počtu škôl, fakúlt a prijímaných študentov), na druhej strane rozvoj brzdili a limitovali obmedzené spoločenské možnosti (ekonomické, materiálno-technické, priestorové a personálne);
- v dôsledku úpadku ekonomiky a vysokej nezamestnanosti narastal rozpor medzi zvýšenou ponukou absolventov vysokých škôl a ich reálnou absorpciou trhom práce, dokonca klesajúcou potrebou; neprejavila sa ani žiaduca podpora hospodárskej sféry o rozvoj vysokoškolského vzdelávania a prípravu nových vysokoškolsky kvalifikovaných odborníkov, ba naopak, dopyt po nich sa znižoval, čo nepriaznivo vplývalo na zamestnanosť absolventov;
- pre prudký pokles výkonnosti ekonomiky a zníženie HDP poklesol aj podiel finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu na rozvoj vysokých škôl (z 1,05% HDP v roku 1990 na 0,7% v roku 1998, tabuľka 32);
- získavanie alternatívnych zdrojov na financovanie činnosti a prevádzky vysokých škôl príspevkami od študujúcich (zápisné, školné, poplatky za skúšky, za ubytovanie a stravovanie, za osobitné úkony a služby) sťažuje nízka sociálna úroveň veľkej časti študentov a nepriaznivo vplýva na sociálnu štruktúru študentov vysokých škôl. (Podľa výsledkov sociologického prieskumu z r. 2000 až 47% študentov rodín s deťmi pripravujúcimi sa na povolanie pokladá náklady na vysokoškolské štúdium za sociálne neúnosné.) Študentský pôžičkový fond dostatočne nepokrýva potrebu sociálnej pomoci študentom;
- na jednej strane počet škôl, fakúlt a ich sídiel výrazne vzrástol a nové vysoké školy pozitívne prispievajú k sociálno-ekonomickému a kultúrnemu rozvoju príslušných regiónov (Trnava, Nitra, Trenčín, Žilina, Banská Bystrica, Prešov, Liptovský Mikuláš), no na druhej strane skokovitý nárast počtu nových univerzít a fakúlt sťažuje ich náležité personálne obsadenie kvalifikovanými vedecko-pedagogickými pracovníkmi, zodpovedajúce najmä nárokom vyšších stupňov vysokoškolského vzdelávania a samostatného vedeckého výskumu, zvyšuje náklady na prevádzku škôl a zhoršuje ukazovatele ekonomického využitia celkovej kapacity siete vysokých škôl, fakúlt a racionálne rozmiestnenie študijných odborov; pri zriaďovaní nových univerzít sa nevyužila možnosť pretvoriť niektoré stredné odborné školy na tzv. odborné vysoké školy (ako v SRN *Fachhochschule*) na pokrytie regionálnych potrieb odborných pracovníkov;
- v dôsledku zaostávania mzdového vývoja vedecko-pedagogických pracovníkov vysokých škôl dochádza k úniku často odborne najkvalifikovanejších pedagogických pracovníkov, k nezájmu mladých erudovaných odborníkov z praxe o vedecko-pedagogickú prácu na vysokých školách. Tým sa nepriaznivo ovplyvňuje kvalifikačná skladba vedeckopedagogických zamestnancov vysokých škôl (príloha 18a), nežiaduco sa

⁶ Programové vyhlásenie vlády SR z roku 1998 deklarovalo vzdelávanie za trvalú celospoločenskú prioritu, ako zdroj dlhodobej prosperity Slovenska.

zvyšuje priemerný vek profesorov a docentov a sťažuje sa aj trend modernizácie pedagogického procesu i jeho úrovne;

- /// absencia výskumu trhu práce, kvantitatívnych a kvalitatívnych požiadaviek jednotlivých odvetví, sústavy, štruktúry a profesionálnych profilov povolání sťažuje tvorbu sústavy študijných odborov a koncepciu obsahu študijných programov; dochádza k nerovnomernému, neúmernému a ekonomicky nepodloženému konjunkturálnemu rozvoju niektorých atraktívnych odborov štúdia (právo, ekonomika, informatika, cudzie jazyky) a k výraznému poklesu študijných odborov v skupine technických a poľnohospodárskych odborov (príloha 17), a to tak v dennom štúdiu ako i v štúdiu popri zamestnaní;
- /// kooperáciu si vynucuje aj silnejúci tlak na integračné tendencie vo vysokoškolskom vzdelávaní, ktorý predpokladá kompatibilnú koncepciu a systém vysokoškolského vzdelávania a ktorú bez intervencie štátu nemožno právne zabezpečiť;
- /// ingerencia štátu, ktorý je rozhodujúcim zriaďovateľom a vydržiavateľom štátnych vysokých škôl, je žiaduca nielen pri tvorbe spravodlivého mechanizmu rozdeľovania rozpočtových prostriedkov, ale aj pri zabezpečovaní záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných dohôd; z tohto hľadiska sa javí potreba spresniť pôsobnosť MŠ SR v súlade s jeho platným štatútom (z roku 1998), podľa ktorého v pôsobnosti ministerstva školstva je okrem iného určovať priority a ciele, vykonávať koncepčnú, koordinačnú a normotvornú činnosť v oblasti vysokoškolského vzdelávania a z celospoločenských hľadísk racionálne regulovať vývoj a koncepciu vysokoškolského vzdelávania;
- /// zvyšovanie kvality vysokoškolského vzdelávania je podmienené okrem odbornopedagogicky prepracovanej koncepcie obsahu vzdelávania vysokou úrovňou profesionality pedagogických a vedeckých pracovníkov aj účelnou a racionálnou organizáciou pedagogického procesu a nadväznou vedeckovýskumnou činnosťou; na Slovensku je však na počet obyvateľov a študentov relatívne vysoký počet vysokých škôl univerzitného typu a ani jedna odborná vysoká

škola.⁷ Takáto sieť vysokých škôl zhoršuje možnosti výberu a prijímania vysokokvalifikovaných odborníkov na vysoké školy. Otvoreným problémom je systém hodnotenia vysokých škôl a fakúlt, ktorý by zahrňoval objektívne údaje o úrovni a výsledkoch ich práce, o uplatnení sa absolventov v praxi, o sebahodnotení činnosti jednotlivých organizačných útvarov školy (katedier, fakúlt, ústavov, servisných zariadení), vrátane využitia personálnych a materiálno-technických podmienok a prostriedkov motivácie výkonov a bol vecným podkladom konečného hodnotenia vedeckou radou.

V súčasnosti sa na vysokých školách v SR realizuje štúdium v týchto hlavných skupinách študijných odborov:

- /// prírodné vedy,
- /// technické vedy a náuky,
- /// poľnohospodárske, lesnícke a veterinárne vedy a náuky,
- /// lekárske a farmaceutické vedy a náuky,
- /// spoločenské vedy, náuky a služby,
- /// vedy a náuky o kultúre a umení,
- /// vojenské a bezpečnostné vedy a náuky.

Návrhy študijných odborov, materiálno-technické a personálne zabezpečenie výučby v študijných odboroch posudzuje Akreditačná komisia vlády SR⁸. Právo konať skúšky v študijných odboroch a odboroch doktorandského štúdia priznáva MŠ SR až po jej vyjadrení. K 20.12. 2000 mali vysoké školy priznané práva konať štátne skúšky v 194 študijných odboroch bakalárskeho štúdia a v 645 študijných odboroch magisterskeho, inžinierskeho a doktorandského štúdia (prílohy 16, 17, 18).

⁷ Na počet obyvateľov zaujíma SR popredné – druhé miesto v počte univerzít; kým v európskych krajinách pripadajú na 1 milión obyvateľov v priemere 2 univerzity, na Slovensku takmer 4 univerzity. Dánsko s približne rovnakým počtom obyvateľov ako SR má len 7 univerzít, ale až 242 vysokých škôl neuniverzitného typu; v susednom Maďarsku s takmer dvojnásobným počtom obyvateľov je rovnaký počet univerzít ako v SR, ale až 65 vysokých škôl neuniverzitného typu; v Rakúsku je 17 univerzít a 78 vysokých škôl neuniverzitného typu, v Belgicku dokonca iba 16 univerzít, ale až 411 škôl neuniverzitného typu.

⁸ Vysoké školy zodpovedajú za obsah štúdia v nadväznosti na uplatnenie sa absolventov na trhu práce. Zamestnanosť absolventov vysokých škôl podľa študijných odborov periodicky sleduje a analyzuje Národný úrad práce. Len veľmi nízke percento absolventov vysokých škôl sa zamestnáva vo výskume a vývoji. Nezamestnanosť absolventov vysokých škôl je dlhodobo nízka (približne 3% v roku 1999), spomedzi absolventov škôl relatívne najnižšia.

Na zabezpečenie vedeckovýskumnej činnosti vznik- lo v rokoch 1993-2000 na vysokých školách niekoľko nových vysokošpecializovaných vedeckých pracovísk, vytvorilo sa niekoľko spoločných výskumných pracovísk (najmä so SAV), rozvinula sa spolupráca vysokých škôl s inými vedeckovýskumnými pracoviskami i podnikmi. Vysoké školy sa aktívne zapojili do vedeckých projektov (najmä v rámci VEGA) a dosiahli vysokú grantovú úspešnosť (UK a STU Bratislava, SPU Nitra, TU a UPJŠ Košice). Kým v roku 1994 vysoké školy riešili celkom 665 grantových projektov, v roku 1998 už 872 vedeckých grantových projektov.

Tabuľka 21

Prehľad o počte riešených nových vedeckovýskumných a ukončených projektov v rokoch 1994 – 1998

Oblasť vied	Riešené nové projekty	Ukončené projekty
technických	484	320
prírodných	372	265
lekárskych a farmaceutických	185	138
pôdohospodárskych a veterinárnych	149	94
spoločenských	307	205
Spolu	1497	1022

Vysoké školy rozvinuli aj medzinárodnú vedeckú a vedecko-technickú spoluprácu. Kým v roku 1993 bolo zapojených do riešenia 47 projektov v rámci dvojstrannej spolupráce a do 34 projektov mnohostrannej medzinárodnej spolupráce, v roku 1998 počet spoločných medzinárodných projektov vzrástol na 114 projektov dvojstrannej a 141 projektov mnohostrannej spolupráce. V období rokov 1995 – 1998 bolo realizovaných 94 patentov vysokých škôl (z toho 9 v zahraničí) a 8 085 inžinierskych diel (z toho 302 v zahraničí).

Na základe uvedeného stavu, rozvoja a koncepcie obsahu vzdelávania, organizácie a riadenia vysokých škôl je súčasný stav rozvoja vysokých škôl na Slovensku neuspokojivý. Základné ukazovatele kvantitatívneho rozvoja – počet škôl, fakúlt, študentov, učiteľov (príloha 16) – sa síce podarilo zlepšiť, ale celková koncepcia ďalšieho rozvoja vysokoškolského vzdelávania vyžaduje zásadné riešenie: stanovenie základných pravidiel fungovania, zodpovedajúcich potrebám a požiadavkám modernej demokratickej

spoločnosti, jasné stanovenie koncepcie obsahu a organizácie vzdelávania, vízie jeho dlhodobého kvantitatívneho a kvalitatívneho rozvoja, vrátane rozvoja vedeckovýskumnej činnosti a ich náležité personálne, ekonomické a materiálno-technické zabezpečenie.

Programové vyhlásenie vlády SR z novembra 1998 je síce významný, no len prvým krokom k ich riešeniu, keď:

- /// požaduje nastúpiť cestu smerujúcu k spoločnosti vzdelania,
- /// považuje výchovu a vzdelávanie za jednu zo svojich trvalých priorit,
- /// za svoju rozhodujúcu úlohu pokladá zastavenie úpadku rozvoja školstva a zabezpečenie rovnosti v prístupe ku vzdelaniu,
- /// požaduje vytvoriť dlhodobú koncepciu rozvoja výchovy a vzdelávania a v nadväznosti na ňu pripraviť nový školský zákon (zákon o výchove a vzdelávaní),
- /// deklaruje zabezpečiť zvýšenie prostriedkov pre školstvo,
- /// zlepšiť spoločenské postavenie učiteľov.

Významným impulzom k riešeniu problémov vysokoškolského vzdelávania sa stala najmä Svetová deklarácia o vysokoškolskom vzdelávaní pre 21. storočie – vízia a aktivity, prijatá na svetovej konferencii UNESCO v Paríži v roku 1998 a Spoločná deklarácia európskych ministrov školstva zo stretnutia v Bologni v roku 1999. Oba dokumenty – vychádzajúc z vízie integrovanej Európy – zdôraznili kľúčový význam vzdelávania ako nenahraditeľný faktor spoločenského rozvoja i rozvoja osobnosti a ako predpoklad európskeho občianstva. Parížska deklarácia pritom osobitne zdôraznila ústrednú úlohu univerzít v rozvoji európskej dimenzie vzdelávania, bolonská deklarácia ju konkretizuje o:

- /// prijatie kompatibilného systému dvoch cyklov vzdelávania (pregraduálneho a dvojstupňového graduálneho),
- /// zavedenie kreditného systému vysokoškolského štúdia,
- /// prijatie systému porovnateľných titulov absolventov vysokoškolského štúdia,
- /// podporu mobility študentov, učiteľov a výskumných pracovníkov,
- /// o podporu európskej spolupráce a európskej dimenzie vo vysokoškolskom vzdelávaní, najmä pri príprave študijných programov.

Závery a odporúčania oboch deklarácií spolu so závermi a odporúčaniami vyplývajúcimi z hodnotenia vývoja a súčasného stavu vysokoškolského vzdelávania sa stali základom Koncepcie ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku pre 21. storočie.

Koncepcia najprv objektívne charakterizuje súčasný stav slovenského vysokého školstva, jeho kladné i negatívne črty; na jednej strane vyzdvihuje pokrok, ktorý sa v transformácii vysokých škôl dosiahol, na druhej strane poukazuje na jeho súčasné nedostatky, ktoré sa majú realizáciou novej koncepcie odstrániť. Jej ťažiskom je podrobná charakteristika súčasného stavu, doložená presvedčivými štatistickými údajmi, formulácia zámerov a návrh súboru konkrétnych opatrení, ktoré reforma vysokých škôl vyžaduje. Utriedené sú do 12 problémových okruhov, ktoré majú byť ideovým a vecným podkladom na prípravu nového zákona o vysokých školách a zahrňujú:

1. poslanie a postavenie vysokých škôl:

- /// zachovať doterajšie poslanie, funkciu a samosprávne postavenie vysokých škôl ako odborno-pedagogických a vedeckovýskumných inštitúcií na zabezpečenie rozvoja harmonickej osobnosti a na prípravu vysokoškolských odborníkov pre potreby hospodárskeho a spoločenského života;
- /// v právomoci ministerstva školstva ponechať určovanie stratégie a koncepcie vysokoškolského vzdelávania, legislatívu, rozdeľovanie a kontrolu využívania rozpočtových prostriedkov a presadzovanie celospoločenských záujmov;

2. zabezpečenie rozvoja a prístupu k vysokoškolskému vzdelávaniu:

- /// vytvárať podmienky na rozvoj vysokých škôl a zvyšovanie počtu prijímaných študentov,
- /// zaviesť efektívny a transparentný systém prijímacieho pokračovania,
- /// stanoviť možnosť štátnym orgánom limitovať počet prijímaných študentov;

3. poslanie vedy, techniky a umenia vo vysokom školstve:

- /// systematicky rozvíjať a inovovať vedeckovýskumný potenciál na vysokých školách,

- /// zintenzívniť spoluprácu vysokých škôl s praxou,
- /// podmieniť realizáciu druhého cyklu vysokoškolského vzdelávania rozvíjaním vedeckovýskumnej a umeleckej činnosti;

4. sieť vysokých škôl a diverzifikácia vysokého školstva:

- /// rozlišovať vysoké školy univerzitného typu a vysoké odborné školy,
- /// štatútom vysokej školy zabezpečiť a určiť jej poslanie a dlhodobý zámer jej ďalšieho rozvoja,
- /// zjednodušiť proces zriaďovania neštátnych vysokých škôl;

5. systém vysokoškolského vzdelávania, sústavu študijných odborov:

- /// zabezpečiť implementáciu odporúčaní bolonskej deklarácie (stupne vzdelávania, tituly, kreditný systém, európsku dimenziu vzdelania, zabezpečenie kvality vzdelania),
- /// stupne štúdiá stanoviť podľa modelu 3-5-8 rokov štúdiá,
- /// reformovať sústavu študijných odborov,
- /// zabezpečiť podmienky pre nadväzné ďalšie vzdelávanie;

6. zabezpečenie kvality vysokoškolského vzdelávania, evalvácie a akreditácie:

- /// vytvoriť funkčný systém hodnotenia kvality vysokoškolského vzdelávania,
- /// inštitucionálne oddeliť akreditáciu a evalváciu,
- /// zapojiť sa do európskej spolupráce pri zabezpečovaní kvality vzdelávania;

7. postavenie učiteľa vysokej školy:

- /// legislatívne spresniť a definovať postavenie docenta a profesora,
- /// funkčné miesta obsadzovať výberovým konaním maximálne na 5 rokov,
- /// vytvoriť ucelený systém ďalšieho vzdelávania zamestnancov vysokých škôl,
- /// právomoc v systéme odmeňovania preniesť na vysokú školu;

8. študentov vysokých škôl, problematiku úhrad nákladov za štúdium:

- /// zabezpečiť spoluúčasť študentskej samosprávy na samospráve vysokých škôl,
- /// zaviesť diferencovaný systém sociálnej podpory študentov,

- /// nanovo určiť funkciu, postavenie a financovanie študentských domovov a jedální, zlepšiť ubytovacie a stravovacie služby a možnosti spoločenského života študentov,
- /// v zásade zachovať bezplatné denné štúdium, zákonom stanoviť výnimky a znemožniť zneužívanie sociálnych výhod;

9. úloh nových informačných a komunikačných technológií:

- /// zabezpečiť plánovité vybavenie vysokých škôl modernou informačnou technikou, zlepšiť jej personálne zabezpečenie,
- /// zabezpečiť podstatné zrýchlenie a skvalitnenie počítačovej siete SANET,
- /// vytvoriť podmienky na zabezpečenie prístupu študentov k počítaču zapojenému na internet v školách a postupne i v internátoch,
- /// zabezpečiť prípravu učiteľov, výskumných pracovníkov a študentov na využívanie počítačov pri výučbe a výskume,
- /// vytvoriť podmienky na realizáciu integrovaného informačného systému vysokej školy,
- /// vytvoriť navzájom prepojený systém knižníc vysokých škôl umožňujúci služby čitateľom a využívanie moderných elektronických knižničných systémov,
- /// vytvoriť podmienky na využívanie informačných technológií v pedagogickom procese;

10. financovanie, vnútornú štruktúru a riadenie vysokých škôl:

- /// realizovať reformu financovania vysokých škôl, transformovať ich na príspevkové verejné neziskové organizácie, pričom podstatnú časť nákladov na aktivity verejnej vysokej školy bude naďalej pokrývať štát, škola bude vlastniť majetok potrebný na svoju činnosť (bezplatným prevodom od štátu), zavedie sa systém viaczdrojového financovania a zvýši sa absolútny objem prostriedkov zo štátneho rozpočtu (postupne sa približujúci percentu z HDP v rozvinutých krajinách),
- /// vytvoriť transparentný systém rozdeľovania príspevkov zo štátneho rozpočtu na jednotlivé vysoké školy, zohľadňujúci druh školy a dosahované výkonné a kvalitatívne parametre,

- /// oddeliť financovanie sociálnej infraštruktúry a sociálnych služieb pre študentov od hlavných aktivít vysokých škôl,
- /// posilniť integritu vysokej školy nahradením doterajšej právnej subjektivity fakúlt sústavou garantovaných kompetencií potrebných pre ich efektívne fungovanie,
- /// vytvoriť systémové podmienky na skvalitnenie riadenia vysokých škôl pri zachovaní jeho samosprávneho charakteru (s nevyhnutnými špecifikami policajných a vojenských škôl); zriadiť na každej vysokej škole aj správnu radu, zloženú zo zástupcov školy, sociálnych partnerov školy, verejného sektora a verejnej správy;

11. spoluprácu vysokých škôl s praxou:

- /// rozvíjať partnerstvo vysokých škôl so štátnymi, verejnými a podnikateľskými organizáciami so zámerom aktualizovať obsah výučby, podporiť spoločný rozvoj základného a aplikovaného výskumu a nadväzný transfer poznatkov do praxe,
- /// rozšíriť ponuku nadväzných programov ďalšieho vzdelávania pre absolventov vysokých a stredných škôl, odborníkov z praxe,
- /// zabezpečiť, aby sa poskytovanie ďalších služieb verejnosti (sociálnych, kultúrnych, zdravotných, športových a i.) stalo integračnou zložkou poslania vysokoškolských ustanovizní;

12. medzinárodný kontext a medzinárodnú spoluprácu vysokých škôl:

- /// zabezpečiť aktívnu účasť slovenských vysokých škôl v programoch EÚ v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy, vedy a výskumu (Sokrates II, Leonardo da Vinci II, 5. rámcový program pre vedu a výskum),
- /// harmonizovať ďalší rozvoj vysokoškolského vzdelávania s európskym trendom,
- /// podporovať obojstrannú medzinárodnú mobilitu pracovníkov a študentov vysokých škôl,
- /// zabezpečiť intenzívnu a systematickú jazykovú prípravu pracovníkov a študentov slovenských vysokých škôl s cieľom získať spôsobilosť aktívnej znalosti dvoch svetových jazykov ako predpoklad a podmienku rozvoja medzinárodnej spolupráce.

2.8. Ďalšie vzdelávanie

Dynamický rozvoj vied, techniky, moderných výrobných technológií, metód, foriem a organizácie práce, ku ktorým dochádzalo vo všetkých oblastiach hospodársko-spoločenských činností najmä od 50. – 60. rokov 20. storočia, kládol neustále vyššie a novšie nároky aj na úroveň prípravy a kvalifikácie pracovníkov. Na jej permanentné zabezpečovanie – najmä pre diferencované a často úzko špecializované konkrétne potreby jednotlivých rezortov, odvetví, pracovných odborov a zamestnávateľských organizácií – začala sa aj u nás postupne utvárať popri školských a mimoškolských formách vzdelávania aj osobitná sústava nadväzného ďalšieho odborného vzdelávania pracovníkov. Buď priamo v jednotlivých zamestnávateľských organizáciách (závodoch, podnikoch) alebo v rámci pôsobnosti ich nadriadených, nadpodnikových, odvetvových, oblastných, či rezortných orgánov.

Sústava prešla od svojho vzniku až po jej dnešnú inštitucionálnu podobu historicky podmienenými etapami vývoja. Spočiatku, až do konca 40. rokov sa orientovala prevažne len na manuálny zácvik robotníkov a radových pracovníkov v pracovných zručnostiach, ktorý sa organizoval prostredníctvom tzv. závodných alebo družstevných škôl práce. Neskôr, keď sa najmä v súvislosti s extenzívnym kvantitatívnym rozvojom priemyslu, družstevného poľnohospodárstva a služieb pociťoval nedostatok odborne kvalifikovaných stredných a vyšších odborníkov-technických pracovníkov, uzákonilo sa ďalšie vzdelávanie ako súčasť školskej sústavy. Školský zákon č. 95/1948 o základnej úprave jednotného školstva umožňoval zriaďovanie odborných vzdelávacích kurzov pre pracujúcich pri stredných školách, školský zákon č. 31/1953 o školskej sústave legalizoval a povýšil mimoriadne formy štúdia pracujúcich na rovnocennú formu vzdelávania na všetkých stredných školách. Školským zákonom č. 186/1960 o sústave výchovy a vzdelávania prevzala podniková výchova na seba prechodne aj funkciu kvalifikačnú: v podnikových technických školách

a podnikových inštitútoch poskytovala v rokoch 1960 – 1966 aj rovnocenné stredné a vysokoškolské vzdelanie, čo si, prirodzene vynútilo aj náležitú systematickú teoretickú prípravu.

Napokon v ďalšej etape po roku 1966 sa delimitovali vzdelávacie funkcie medzi školami, podnikovými vzdelávacími zariadeniami a mimoškolskými vzdelávacími inštitúciami tak, aby kvalifikačnú funkciu plnili iba školy a odborné učilištia a aby podniková výchova zabezpečovala len nadväznú špecializáciu, prehľbovanie, dopĺňovanie, rozširovanie a inováciu dosiahnutej odbornej kvalifikácie. Mimoškolským formám vzdelávania ostala naďalej úloha zabezpečovať najmä rozvoj osobných neprofesionálnych záujmov pracujúcich.

Táto deľba pôsobnosti ostala v podstate základom systému vzdelávania dospelých aj podľa projektu Ďalší rozvoj čs. výchovno-vzdelávacej sústavy z roku 1976 až do konca 80. rokov. Už od začiatku 70. rokov sa rozšírila pôsobnosť výchovy v organizáciách (podnikovej, či rezortnej výchovy) najmä o cyklickú prípravu a ďalšie vzdelávanie vedúcich pracovníkov organizácií a o metodickú starostlivosť, o odborný výcvik a mimopracovnú výchovu učňov (žiakov SOU).

Pri ústredných, oblastných, odvetvových a nadpodnikových orgánoch a hospodárskych organizáciách vytvorili sa na rezortnej báze účelové vzdelávacie inštitúcie – ústavy, inštitúty alebo vzdelávacie strediská na zabezpečovanie odbornej prípravy a ďalšieho vzdelávania pracovníkov. Ich sieť v 70. – 80. rokoch tvorili 3 stupne vzdelávacích zariadení:

1. vzdelávacie ústavy alebo inštitúty pri ústredných orgánoch ako najvyšší stupeň rezortnej sústavy vzdelávania dospelých,
2. odvetvové, odborové alebo oblastné (krajské) ústavy alebo inštitúty pri stredných stupňoch riadenia,
3. podnikové vzdelávacie strediská ako základný stupeň sústavy vzdelávania pracujúcich, resp.

v menších závodoch ich nahradzovali útvary výchovy a vzdelávania pracovníkov.

Tak napr. v Bratislave – ako v hlavnom meste SSR a sídle ústredných, odvetvových a krajských orgánov – vzniklo takto celkom 18 ústredných a 14 oblast-ných, odvetvových, či nadpodnikových inštitútov a vzdelávacích ústavov a celý rad podnikových vzdelávacích stredísk.

Funkciu ústredného vzdelávacieho zariadenia plnili napr. Inštitút pre ďalšie vzdelávanie lekárov a Ústav zdravotnej výchovy, Ústav vzdelávania pracovníkov Ministerstva priemyslu SSR, Ústav vzdelávania v stavebníctve, Inštitút Ministerstva vnútra a životného prostredia SSR pre národné výbory, Inštitút výchovy a vzdelávania Ministerstva poľnohospodárstva a výživy (od r. 1979 presťahovaný do Nitry), Inštitút vzdelávania Slovenského zväzu výrobných družstiev; v rezorte kultúry plnil funkciu ústredného vzdelávacieho zariadenia Osvetový ústav a v rezorte školstva Ústredný ústav pre vzdelávanie učiteľov.

Spomedzi odvetvových, odborových, nadpodnikových alebo oblastných vzdelávacích zariadení osobitne rozsiahlu činnosť vykázali najmä Výskumný ústav zväračský, Inštitút pre výchovu vedúcich pracovníkov Slovchémie (od r. 1988 ako Inštitút VHJ Slovnaft), Výchovno-vzdelávacie stredisko pri VHJ Pozemné staviteľstvo, Dom techniky a v rezorte školstva krajské pedagogické ústavy a Pedagogický ústav mesta Bratislavy, okresné a obvodné pedagogické strediská.

Na činnosť oblastných a odvetvových vzdelávacích zariadení nadväzovali rozličné podnikové vzdelávacie zariadenia alebo útvary výchovy a vzdelávania podnikov (napr. Doprastav, Hydrostav, Priemstav, Stavindustria, Tesla, Slovenská polygrafia a iné). Pôsobnosť jednotlivých stupňov vzdelávacích zariadení bola vymedzená spravidla takto:

- ⚡ Ústredné (rezortné) vzdelávacie zariadenia zabezpečovali a priamo vykonávali prípravu a ďalšie vzdelávanie vybraných vedúcich pracovníkov v rezorte, vybraných špecialistov a lektorov ďalšieho vzdelávania; zúčastňovali sa vedeckého výskumu problematiky vzdelávania dospelých v rezorte, metodicky usmerňovali činnosť nižších stupňov vzdelávania dospelých v rezorte, zabezpečovali preň potrebné študijné a informačné materiály. Súčasťou ústredných inštitúcií vzdelávania dospelých v hospodárskych rezortoch boli aj metodické

strediská pre odborný výcvik a výchovu mimo vyučovania v SOU. Ich úlohou bolo zabezpečovať a metodicky riadiť prácu majstrov odbornej výchovy a vychovávateľov SOU, organizovať pre nich ďalšie vzdelávanie podľa rámcových požiadaviek jednotného systému ďalšieho vzdelávania pedagogických pracovníkov, zovšeobecňovať progresívne skúsenosti a aktívne sa zúčastňovať na tvorbe a hodnotení koncepcie obsahu odbornej výchovy a výchovy mimo vyučovania v SOU.

- ⚡ Odvetvové, odborové alebo oblastné vzdelávacie zariadenia ako stredný článok odvetvovej sústavy vzdelávania dospelých zabezpečovali a vykonávali ďalšie vzdelávanie ostatných nižších vedúcich a hospodársko-technických pracovníkov organizácií.
- ⚡ Podnikové vzdelávacie zariadenia alebo vzdelávacie strediská, či útvary ďalšieho vzdelávania zabezpečovali menej náročné formy prípravy a ďalšie vzdelávanie robotníkov a radových hospodársko-technických pracovníkov organizácie.

Činnosť rezortných vzdelávacích zariadení sa osobitne rozvinula po schválení zásad cyklickej prípravy vedúcich pracovníkov a zásad koncepcie vzdelávania dospelých (1972).

Projekt Ďalší rozvoj čs. výchovno-vzdelávacej sústavy z roku 1976 (ďalej len Projekt 76) prevzal a doplnil zásady vzdelávania dospelých a systém vzdelávania začlenil ako organickú súčasť do celospoločenského celoživotného systému výchovy a vzdelávania nadväzujúceho na vzdelávanie mládeže na školách. V sústave vzdelávania rozlíšil 3 relatívne samostatné oblasti: školskú, mimoškolskú a vzdelávanie pracovníkov v organizáciách (podnikoch).

V školskej sústave sa malo rozvíjať predovšetkým štúdium popri zamestnaní na stredných a vysokých školách. Organickou súčasťou vzdelávacej sústavy sa stalo pomaturitné štúdium na SOŠ a postgraduálne štúdium na vysokých školách ako nadväzný vyšší stupeň vzdelávania.

V systéme mimoškolskej výchovy a vzdelávania dospelých sa zvýraznila koordinujúca zodpovednosť ministerstiev kultúry (SSR a ČSR), orgánov národných výborov a výchovno-vzdelávacia funkcia kultúrno-osvetových zariadení (kultúrnych stredísk, knižníc a informačných stredísk, múzeí, galérií), ale i hromadných oznamovacích prostriedkov, najmä rozhlasu,

televízie, vedecko-populárneho filmu a záujmových spoločenských organizácií.

Významným opatrením na zabezpečenie riadenia, koordinácie, rozvoja a kontroly vzdelávania dospelých bolo utvorenie medzirezortnej komisie pre vzdelávanie dospelých pri MŠ SSR.

Systémová transformácia spoločnosti a hospodárstva v SR po roku 1989 zdôraznila nové požiadavky na kvalifikáciu a úroveň vzdelávania obyvateľstva, začala nadobúdať iný, nový charakter celoživotného vzdelávania. Najmä ekonomicky činní občania zaregistrovali veľmi rýchlo tlak týchto zmien v podobe nových požiadaviek na vedomosti, zručnosti a spôsobilosti v profesii. Podobne i vzdelávacie zariadenia boli nútené začať pružne meniť programy svojich vzdelávacích aktivít, modifikovať a modernizovať obsah, ale i metódy a formy práce.

Koncepcia vzdelávania ako nadväzného systému vzdelávania na získaný stupeň školského vzdelania sa potvrdila a naďalej sa stáva organickou súčasťou celoživotného vzdelávania obyvateľov. V zmysle zásad zákona č. 386/1997 o ďalšom vzdelávaní sa za ďalšie vzdelávanie považuje každé vzdelávanie, ktoré sa uskutočňuje po absolvovaní vzdelávania v školskej sústave.

Po roku 1989 začali vznikať nové vzdelávacie subjekty (štátne, súkromné, občianske) ako reakcia na zmenené spoločensko-ekonomické podmienky. V súčasnosti existuje množstvo vzdelávacích zariadení s pestrou ponukou vzdelávacích možností zvyšovania kvalifikácie, ale i rekvalifikovania alebo záujmového vzdelávania.

V súvislosti s takýmto vývojom, najmä privatizáciou hospodárstva, zanikla pôsobnosť ústredných orgánov štátnej správy nad vzdelávacími zariadeniami, minimalizovalo sa centrálné plánovanie obsahu i financovanie ďalšieho vzdelávania zo štátneho rozpočtu. Pravidlá trhového hospodárstva motivovali mnohé vzdelávacie zariadenia k novým aktivitám, ale mnohé postupne zanikli.

Legislatíva z doby socialistického školstva vzhľadom na zásadné zmeny v spoločnosti, stratila svoje opodstatnenie. Podľa zákona SNR č. 340/1990 o organizácii ministerstiev a ústredných štátnych orgánov štátnej správy SR, ústredným orgánom štátnej správy pre oblasť celoživotného vzdelávania je Ministerstvo školstva SR, čo potvrdil aj zákon č. 386/1997 o ďalšom vzdelávaní. Ďalšie vzdelávanie

charakterizuje ako doplňovanie, rozširovanie, prehĺbovanie získaného vzdelania, rekvalifikáciu alebo uspokojovanie záujmov účastníkov. Ďalšie vzdelávanie v zmysle tohto zákona sa uskutočňuje v ustanovizniach ďalšieho vzdelávania rozličnými krátkodobými a dlhodobými formami vzdelávania na školách (napr. seminár, školenie, kurz) v rozličných organizačných formách štúdia (štúdium popri zamestnaní, doplňujúce štúdium, rozširujúce štúdium, rekvalifikačné štúdium). V roku 2000 vykonávalo ďalšie vzdelávanie v SR celkom 291 vzdelávacích ustanovizní, z toho v Bratislavskom kraji 82 ustanovizní. Novovytvorené inštitúcie ďalšieho vzdelávania podľa svojich možností využívajú tradičné i najnovšie metódy vzdelávania, vrátane multimediálnych prístupov (korešpondenčné vzdelávanie, dištančné vzdelávanie, videokonferencie, vzdelávanie pomocou počítačových sietí). Vzdelávacie zariadenia môžu ďalšie vzdelávanie uskutočňovať ako akreditované či neakreditované alebo s oprávnením.⁹

Okrem akreditácie sa v zmysle iných právnych predpisov vydáva aj oprávnenie na výkon poradenstva, výchovy a vzdelávania, ktoré na základe žiadosti vzdelávacej ustanovizne vydáva príslušný štátny, rezortný úrad po preverení podmienok odbornej spôsobilosti vykonávať takúto činnosť (napr. kurzy bezpečnosti práce, autoškoly a iné). O akreditácii rozhoduje Ministerstvo školstva SR v súčinnosti s príslušným ústredným orgánom štátnej správy na návrh Akreditačnej komisie MŠ SR na ďalšie vzdelávanie.

Akreditačnú komisiu zriaďuje minister školstva na návrh ústredných orgánov štátnej správy, krajských úradov, stavovských organizácií, profesijných zväzov, občianskych a záujmových združení.

Vzdelávacie ustanovizne sú podľa zákona povinné poskytovať Štatistickému úradu SR o uskutočňovaných vzdelávacích aktivitách potrebné informácie.

Absolventom akreditovaných vzdelávacích aktivít vydáva vzdelávacia inštitúcia osvedčenie s celoštátnou platnosťou. Účastníkom ďalšieho

⁹ Akreditácia je štátne overenie spôsobilosti a kvality vzdelávacieho zariadenia na základe predloženého akreditačného projektu vzdelávania. Oprávnenie na výkon ďalšieho vzdelávania vydáva na základe žiadosti vzdelávacej ustanovizne príslušný kompetentný štátny rezortný úrad po preverení podmienok odbornej spôsobilosti vykonávať takúto činnosť.

vzdelávania môže zamestnávateľ poskytovať pracovné úľavy.

Náklady na zabezpečenie ďalšieho vzdelávania sa podľa zákona o ďalšom vzdelávaní môžu hradiť úhradami od účastníkov, z prostriedkov zamestnávateľov, z účelových štátnych dotácií, z rozpočtu Národného úradu práce (len ak ide o akreditované kurzy), obcí, nadácií a iných zdrojov.

Najviac vzdelávacích podujatí uskutočnili vzdelávacie zariadenia fyzických a právnických osôb, stredné školy a vysoké školy.

Najväčší záujem o vzdelávanie z pohľadu odborov vzdelania je o spoločenské vedy, náuky a služby, ktoré zahŕňajú populárne ekonomické, filologické, právne a pedagogické vedy. Druhým najvyhľadávanejším odborom vzdelania sú technické vedy a náuky – strojárstvo, elektrotechnika, hutníctvo, stavebníctvo, doprava, potravinárstvo a chémia. V ostatných odboroch je záujem o vzdelávacie programy nižší.

Vzdelanie lektorov (externí a interní) ďalšieho vzdelávania sa zdôrazňuje hlavne pri vzdelávacích programoch s oprávnením a akreditovaných programoch. Najviac lektorov má vysokoškolské vzdelanie, pedagogickú kvalifikáciu majú približne 3/4 z celkového počtu lektorov.

Ďalšie vzdelávanie je financované prevažne účastníkmi ďalšieho vzdelávania a zamestnávateľskými organizáciami. Úrady práce financujú výhradne rekvalifikačné kurzy pre nezamestnaných.

Súčasný stav ďalšieho vzdelávania, jeho druhov a miery účasti na jeho financovaní 1997 – 1999 znázorňuje tabuľka 22 a 23. Rozsah ŠPZ na stredných a vysokých školách vyjadrujú prílohy 3, 4, 6, 16, 17, 18.

Tabuľka 22:

Druhy ďalšieho vzdelávania

Rok	1997	1998	1999
Ďalšie odborné vzdelávanie (prof. doplnkové, rozširujúce)	50,2 0	54,9 8	51,6 2
Rekvalifikačné vzdelávanie	34,2 7	24,9 1	20,0 0
Občianske vzdelávanie	4,87	4,92	5,91
Sociokulturné a záujmové vzdelávanie	4,70	5,46	7,57

Iné	5,96	9,72	13,0 3
Neposkytnutý údaj	0	0	1,85

Tabuľka 23

Zdroje financovania ďalšieho vzdelávania

Zdroje	1997 %	1998 %	1999 %
Dotácie zo štátneho rozpočtu	17,50	18,48	19,18
Mimorozpočtové zdroje	1,64	5,62	3,77
Vysielajúce právnické osoby – úhrada	29,77	20,53	15,97
Účastníci vzdelávania	25,12	35,68	37,10
Úrady práce	8,90	5,70	0,54
Dary práv. a fyz. osôb Tuzemské	0,25	1,21	0,10
Dary práv. a fyz. osôb zahraničné	0,42	0,20	0,04
Výnosy z inej činnosti vzdelávacieho subjektu	7,55	8,05	7,53
Iné zdroje	8,85	4,52	15,76
Spolu	100%	100%	100%
Spolu v tis. Sk	546733	681105	803630

Zdroj: ÚIPŠ, Bratislava 2000.